

УДК: 338.43

ББК 65.32-Г

А-21

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті

Габдуалиева Р.С.,
Казамбаева А.М.,
Айешева Г.А.

Агроөнеркәсіп кешенінде интеграцияны дамытудың экономикалық механизмі: МОНОГРАФИЯ

Орал 2013

УДК 338.43
ББК 65.32-1
А 21 ф - 13

ҒЫЛЫМИ БАСПА

Университеттің Ғылыми-техникалық кеңесінде 25.11 2013 жылы
отырсында талқыланды, №3 хаттмасында тіркелген

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОР

Капанова С.Т., экон. ғыл.д-ры, профессор

Сын-пікір беруші: Капанова С.Т., экон. ғыл.д-ры, профессор,
Гиззатова А.И., экон. ғыл.д-ры, профессор

А 21 Агроөнеркәсіп кешенінде интеграцияны дамытудың экономикалық
механизмі: монография / Құрас.: Р.С. Габдуалиева, А.М. Казамбаева,
Г.А. Айешева / ғыл. ред. С.Т. Капанова: - Орал: Жангир хан ат. Бат.-
Қазакст. аграр.-техн. ун-т, 2013.-100 б.

ISBN 978-601-7352-58-5

Монография келесі сұрақтарды қамтиды: интеграциондық
катынастары мен дүниежүзілік шаруашылықта даму үрдістерінің жалпы
және ерекше мазмұнын анықтау; агроөнеркәсіп кешенінің
интеграциялық катынастардың тұрақты дамудың рөлін анықтау және
интеграция процестерінің тұжырымдамалық тәсілдер қалыптасуын
негіздеу; агроөнеркәсіптік кешенінің интеграциялық процестерді
мемлекеттік басқарудың басымды бағыттарын анықтау және сипаттау.

Ғылыми жұмыс осы бағыттағы ізденуші студенттер мен
магистранттардың назарына ұсынылады.

ISBN 978-601-7352-58-5

УДК 338.43
ББК 65.32-1

© Габдуалиева Р.С., Казамбаева А.М., Айешева Г.А., 2013
© РМК «Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті», 2013

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	4
1. Қазіргі жағдайдағы агроөнеркәсіп интеграция дамуының алғышарттары мен ерекшеліктері.....	5
2. Агроөнеркәсіп интеграцияланған құрылымдардың тиімді қызмет етуі.....	17
3.Батыс Қазақстан облысындағы интеграцияланған құрылымдарының қалыптасу механизмінің ерекшеліктері.....	34
4.Агроөнеркәсіп кешеніндегі интеграцияланған құрылымдарының қызмет етудің экономикалық механизмі.....	53
5.Интеграцияның серіктестер арасындағы өндірістік- экономикалық қатынастарын жетілдіру бағыттары.....	63
6.Агроөнеркәсіп кешенінде интеграциондық процестерін мемлекеттік реттеу.....	79
Қорытынды.....	90
Пайдаланған әдебиеттер тізімі.....	93

КІРІСПЕ

Агроөнеркәсіптік интеграция өзінен тек қана ауыл шаруашылық өндірістің үлкейтуі емес, сонымен қатар, ауыл шаруашылық мекемелер және интеграцияланған кәсіпорындарға өндіріс құрал-жабдықтардың өндірістік-техникалық қызмет көрсетумен және соңғы өнімді тұтынушыға жеткізумен айналысқан, ауыл шаруашылық өнімдерінің қайта өңдеу салаларымен берік өндірістік байланыстар құрылған өндірістің шоғырландыру түрін айқындайды.

Агроөнеркәсіп интеграцияның қажеттілігі ауыл шаруашылықтың табиғи ерекшеліктерімен, оның маусымдығымен айқындалады. Өндіріс кезеңі мен жұмыс кезеңінің үйлеспеуі ауыл шаруашылық және өнеркәсіп өндірісінің табиғи негізі, маусым аралық еңбек қорларды толық пайдалануы болып келеді.

Агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының тиімді қызмет етуіне әсер ететін ұйымдастырушылық-экономикалық және қаржылық тұрақтылықты арттырудың негізгі факторы болып табылады. Агроөнеркәсіп интеграцияның күшті стимулы қолайлы әлеуметтік жағдайлары, олардың ішіне ауыл шаруашылықта жұмыс істейтін әлеуметтік құрылымдар, өмір сапасының көтерілуі және т.б. жатқызуға болады.

Ауыл шаруашылық өндірісінің қазіргі дамуының өзекті мәселесі оның экономикалық тиімділігін жоғарлатудан ажырамас. Бұл, қазіргі уақытта ауыл шаруашылық жана техникалық және технологиялық негізінде сапалы жаңартқанда ерекше маңызды, өзінің ұйымдастырушылық формаларын барлық материалды, қаржылық және еңбек ресурстарын тиімді пайдалану мақсатында амалсыздан жетілдіреді. Интеграциялық процестер дамуының негізгі мақсаты, жалпы ұлттық өнім құрамында аграрлық өндіріс бөлігінің артуы, азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ету, агроөнеркәсіп кешен салалар арасында делдалдардың санын қысқарту, өндірістің әр технологиялық сатысында жоғалту мен шығындар санын кеміту, сонымен қатар, шаруашылықтардың кең ұдайы өндіріске көшу жағдайларын жасау.

1. ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ АГРОӨНЕРКӘСІП ИНТЕГРАЦИЯ ДАМУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Агроөнеркәсіптік интеграция – бұл, бір жағынан, қоғамдық еңбек бөлінісі және ауыл шаруашылық өндірісінің мамандануымен, басқа жағынан – ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп өндірісі арасында әрекеттесу керектігімен байланысты объективті экономикалық процесс. Ауыл шаруашылық және өнеркәсіп өндірісін біріктіру процесінде, бастапқы бөлімнің мамандандырылған шикізат өндірісі, оны қайта өңдеу және дайын өнімді өткізуі шоғырланатын шаруашылық ету мүшесінің ерекше түрі құрылады. Агроөнеркәсіптік интеграция нәтижесінде жергілікті агроөнеркәсіп кешендерінің, ірі өнеркәсіптің артықшылықтарын пайдаланатын тиімді кәсіпорындарының кең желілер қалыптасуына қолайлы жағдайлар жасалады.

Жалпы интеграцияға процесс және нәтиже түрінде баға беруін үш позицияға бөлуге болады. Біріншіге сәйкес, – интеграция, бұл біртұтас бүтіндікті қалыптастыру процесі ретінде қарастырылады. Осы көзқарасты бөлетін зерттеушілер, интеграцияға мынандай түсінік береді «... өлшемсіз элементтерінің жалпыға бірігуі және үйлестіру процесі»; «...өзінің нәтижесі тұтастық; бірігу, тұтастық қалпына келтіру процесі немесе іс-әрекеті». Әлеуметтік энциклопедия сөздігінде жүйе түсінігі бүтіндіктің объективті формасын белгілейді, ал интеграция түсінігі – жүйенің ішінде келісілген бөлек өзара тәуелді мамандандырылған элементтерін тұтастыққа жеткізетін процесс. [2]

Теоретикалық негізінде зерттеуіне және экономикада интеграцияның методологиялық принциптерді талдауына, келесі қорытынды жасауға мүмкіндігі бар:

- интеграция бұл, бытыранқы бөлектерді бүтіндікке бірігуімен байланысты даму бағыты. Тұтастықты бұрынғы қалпына келтіру, құрамындағы элементтерінің қайта құру жолымен, оларды жаңа сапасымен үйлестіру арқылы болады. Осы қайта құрулардың деңгейі мен қарқындылығы интеграция элементтерінің ішкі мүмкіншіліктерімен, сонымен қатар, оның

жұмыс істеу мен даму шекара мақсатты нұсқаулармен анықталады;

- саяси-экономикалық мәселелерді зерттеу тұжырымдамалық амал жүйесін құрайтын методологиялық жиынтық принциптері: интеграцияның әмбебаптылығы мен полиморфизмі; процесс пен нәтижелердің ажырағысыз байланысы; интеграция мен дифференциацияның өзара шарттастығы, тұтастықтың және оның бөлшектерінің тығыз бірігуі;

- интеграция қосбірлікті қасиетке ие және бір жағынан, процесс түрінде, ал басқа жағынан – нәтиже ретінде; интеграция процесс түрінде – бұл құндылықтың жаңа сапалы және потенциалды мүмкіндіктерге жеткізетін, сонымен бірге, элементтердің қасиеті өзгертілген сараланған элементтерді бір жалпыға қосу; интеграция нәтиже ретінде – бүтіндіктің жұмыс істеуі ретке келтірілген, экономикалық қатынастарының барлық тесе жақтарында ұдайы өндірісінің кезең деңгейі мен бағынышсатының барлық сатыларындағы әлеуметтік-экономикалық жүйе ерекшелігінің тұтастықтың жағдайы, демек, интеграция өзінен қатынас және жалпы және оның бөліктері арасында байланысты жүйесін көрсетеді.

Агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуының алғашқы кезеңі ХХ ғасырдың екінші жартысы, сол уақытта КСРО агроөнеркәсіп кешен кәсіпорындары технологиялық және ұйымдастырушылық-экономикалық байланыстарға негізделген ортақ жүйені құру мәселелерін шешкен.

Агроөнеркәсіп кешен кәсіпорындарының қарқынды жекешелендіру себебінен, нарықтың қайта құру нәтижесінің бастапқы деңгейінде әкімшілік-команда жүйесі шеңберінде салааралық байланыстар негізінен тоқтатылды. Агроөнеркәсіптік кәсіпорындарын интеграциялау үшін басқа, нарық экономикасына сай ұйымдастырушылық-экономикалық механизм керек болды. Интеграциялық қатынастарға қатысушы субъектілер дамуының басты себепкері, бірлескен қызметтің әсері. Интеграциялық қатынастар ауыл шаруашылығында ресурстық потенциалын тиімді пайдалану және қайта өңдеу кәсіпорындарының эффективті қызмет етуіне, сақтау және ақырғы өнімді тұтынушыға жеткізуге мүмкіндік береді.

Интеграциондық қатынастардың теориясын зерттеу, оларды жүзеге асырудың бірнеше формаларын бөлуге мүмкіндік береді, соның ішінде: тікелей интеграция, интегратор болып ауыл шаруашылық кәсіпорын болған жағдайда, кері интеграция, агроөнеркәсіп кешенінің I (ауыл шаруашылыққа өндіріс құралдарын жеткізетін өнеркәсіп салалары) және II (ауыл шаруашылық өнімді тұтынушыға жеткізумен айналысатын салалар) саласына жататын; құрамдастыру, интегратор рөлін өзіне мемлекеттің немесе шет мемлекеттің халық шаруашылығының кез келген басқа саласы алады.

Интеграция процестерінің теориялық негіздер зерттеуінің қорытындысы, кооперация кезеңде шаруашылықтың экономикалық және заңдық дербестігі сақталады, интеграция кезеңде, қатынасы аса тығыз шаруашылықтарының толық немесе жартылай бірігуіне әкеледі.

үрделі интеграцияланған құрылымдар өскенде шаруашылық-қатысушылардың экономикалық, сирек заңдық дербестігін жоғалтулар ереже болып қалады. Сол кезде жақын арада, сондай дербестікке ие болған ауыл шаруашылық және өңдеуші кәсіпорындар осымен келісетіні екіталай. Сондықтан, жеке шаруашылықтарды жаңа құрамдарға қосуға шешім қабылдауға ынтыландыру мақсатында, кезең-кезең дамумен, бірігу нәтижесінде пайда болған жетістіктерін көрсетумен қамтамасыз етуі маңызды [3].

кезінде олардың қалыптасу механизмі ескеру керек. Қатысушылар шаруашылық және заңдық дербестігін сақтаған «жұмсақ» құрылымдарда бөлек шаруашылық-қатысушылардың тиімділігін анақтаған жөн. Кәсіпорындарының шаруашылық және заңдық дербестігін жоғалған сәтте, тиімділікті технологиялық тізбектегі реттілігін анықтау керек «ауыл шаруашылық өнімді өндіру (өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы) - өңдеу - өткізу».

Интеграцияланған құрылымдардың тиімділігін анықтау Интеграциондық қатынастардың тиімділігі – ұйымдастырушылық-экономикалық, технико-технологиялық, әлеуметтік, экологиялық және табиғи биологиялық факторларға байланысты, кәсіпорынның мүмкіндігін интеграционды байланыстар шегінде, трансакциялық шығыстарын төмендетуді,

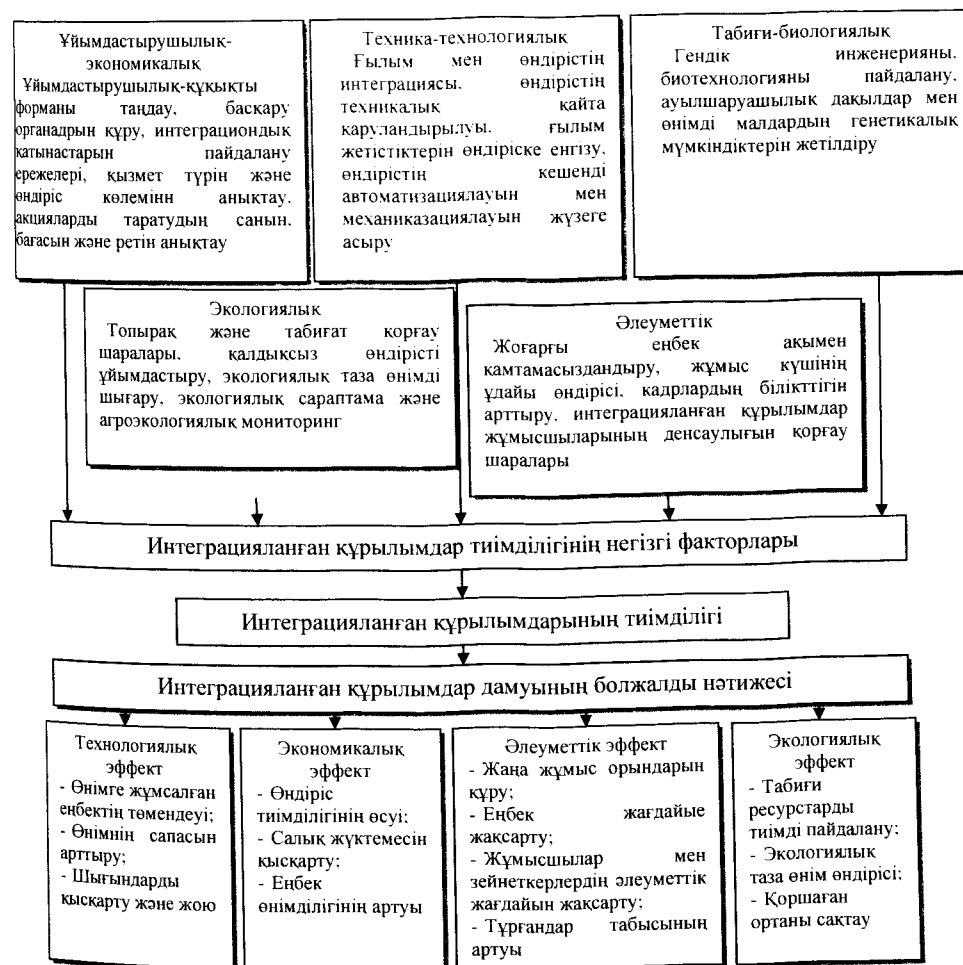
қосымша (синергетикалық) әсерін алуды анықтайтын бірлескен іс-әрекеттер негізіндегі кешенді шешім. [3]

Кесте 1

Агроөнеркәсіп интеграцияланған құрылымдары

Агроөнеркәсіп интеграцияның Формалары	Тікелей	Кері	Құрамдастырылған
	Ауыл шаруашылық кәсіпорын өзіне өндіріс құралдарын сатып алу, ауыл шаруашылық өнімдерді қайта өңдеуді және өткізуді өзіне алады	Интегратор функциясын өзіне экономикалық мықты ауыл шаруашылық емес кәсіпорын алады	Интегратор болып мемлекет және шет мемлекет экономикасының кез келген саласындағы кәсіпорындар және мекемелер болады
Қызмет ету масштабы	Төменгі муниципалды деңгей (локальды, аймақтық, аймақ аралық формалары)	Ірі территориялды бірлестіктер (облыс, облыс аралық)	Ұлттық және ұлт аралық корпорациялар (республикандық, мемлекет аралық, халықаралық)
Қатысушылар құрамы	Ауыл шаруашылық, өңдеуші кәсіпорын, сауда мекемелер	Ауыл шаруашылық, өңдеуші кәсіпорын, сауда мекемелер	Мемлекет және шет мемлекет экономикасының кез келген саласындағы кәсіпорындар және мекемелер болады

Қазақстан Республикасының және бұрынғы кеңес үкімет елдерінің агроөнеркәсіп интеграциясының алғашқы кезеңінің бастапқы мәселесі, серіктестердің қаржыларын бірігу негізінде агроөнеркәсіп кешенінің дағдырыстан шығару, тиімділігі жоғарғы деңгейі бар, сонымен қатар, бірлескен қызмет нәтижесінде өнім өндірісінің шығындары төмен кәсіпорындарының ауыл шаруашылық өндірісіне инвестициялауға жағдайлар жасау. Осы мәселені шешу үшін экономикалық және әкімшілік шараларды жүзеге асыру тура келді:

Сурет 1. Агроөнеркәсіп кешен шегіндегі интеграцияланған құрылымдар тиімділігінің факторлары

- агроөнеркәсіп кешен серіктестіктер үшін өзара тиімді экономикалық байланыстар орнатылды;
- өңдеуші кәсіпорындар үшін қолайлы шикізат базалары мен өнімді өткізу нарықтары іріктеп алынды;
- ауыл шаруашылық тауар өндірушілер үшін өндірістің дамуына мүмкіндік беретін инвесторлар анықталды.

Сөйтіп, нарыққа көшу жағдайында агроөнеркәсіп интеграцияның дамуының объективті ұйымдастырушы-шаруашылық негіз пайда болды.

Өндірістің мамандандыру мен шоғырлану процестеріне негізделген агроөнеркәсіп интеграцияның дамуы келесі сатылардан өтеді:

1. Ресурстар мен өндіріс бөлімдерін ортақтастыру, яғни ішкі салалық кооперация. Осы процестің себепкері болып, өндіріс ресурстарын шоғырлануының объективті қажеттілігі, өндірісті кеңейту мақсатында мамандандыруды тереңдету керектігі. Осы өндірісті ортақтастыру деңгейіне ауыл шаруашылығындағы шаруашылық аралық кооперация сәйкес болған.

2. Ауыл шаруашылық және өнеркәсіп өндірісінің құрамдастыруы кезінде, бір кәсіпорын шегінде барлық ресурстардың бірігуі. Тәжірибеде бұл процесс бір ауыл шаруашылық өнім өндірісі кәсіпорынның оның қайта өңдеумен бірігеді, яғни өндіріс пен еңбек ортақтастырылады.

3. Ортақтастыру ауыл шаруашылық топтарының олармен технологиялық жағынан байланысты, өңдеу өнеркәсіп кәсіпорындар түрінде кооперация дамиды. Қалыптасқан интеграция құрамына кіретін кәсіпорындар заң дербестігін сақтайды.

4. Ресурстар мен өндірістің ортақтастыруы кезеңі интеграция құрылымына кіретін кәсіпорындардың жалпы бірігуімен сипатталады. Кәсіпорындар құрылымдық бөлімшелерге айналып, өзінің заңдық дербестігін жоғалтады. Сол уақытта, сыртқы өндірістік-экономикалық байланыстар ішкі сипатқа ие болады. [2]

Агроөнеркәсіп интеграцияның қажеттілігі ауыл шаруашылықтың табиғи ерекшеліктерімен, оның маусымдығымен айқындалады. Өндіріс кезеңі мен жұмыс кезеңінің үйлеспеуі ауыл шаруашылық және өнеркәсіп өндірісінің табиғи негізі, маусым аралық еңбек қорларды толық пайдалануы болып келеді.

Агроөнеркәсіп интеграцияның күшті стимулы қолайлы әлеуметтік жағдайлары, олардың ішіне ауыл шаруашылықта жұмыс істейтін әлеуметтік құрылымдар, өмір сапасының көтерілуі және т.б. жатқызуға болады.

Агроөнеркәсіп интеграцияның экономикалық факторларына жатады:

-түпкілікті өнімнің экономикалық тиімділіктің әрдайым өсіп жатқан қажеттілік;

-қоғамдық өндірістің қарқының жоғарлатуының, оның шоғырлануы мен мамандандыруының өсу қажеттілігі;

-ауыл шаруашылық кәсіпорын жұмысшыларының еңбек өнімділігінің артуы және оларды күнтізбелік жыл бойы жұмыс бастылықпен қамтамасыз ету;

-жыл бойы акша табыстар түсуімен және жылдар бойы өнеркәсіптің өндірістік-қаржылық қызметтің тұрақты нәтижелермен қамтамасыз ету.

Ауыл шаруашылық кәсіпорындарын техникалық құралдармен қамтамасыз етуіне қарай, оларды толық пайдалану өзектілігі артады. Ауыл шаруашылық өндірістегі тракторлардың, машиналардың, ғимараттардың және жабдықтардың көп бөлігі жылдағы бірнеше айлар бойы пайдаланылады. Техниканың пайдалануын агроөнеркәсіп және өнеркәсіп өндірісінде қолданылуы арқылы жоғарлатуға болады. Жаңа техника ауыл шаруашылық шикізаттарын өңдеу мен қабылдаудың, оны тасымалдау, сақтау және тұтынушыға жеткізу тәсілдері мен әдістерінің жиынтығы жаңа өндіріс технологияны туғызады.

Сөйтіп, агроөнеркәсіп интеграцияның негізінде табиғи, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, экономикалық, техникалық, технологиялық, интеграциялық процестің объективті қажеттілігін ескертетін, факторлардың жиынтығы жатады. [2]

Қазақстандық агроөнеркәсіп кешенін зерттегенде интеграция, мамандандыру мен кооперацияның тығыз байланысы мен өзара тәуелділігі бар екені бұл ретте, келесі мағлұмат иерархиясымен ерекшелінеді. Горизонтальды және вертикальды интеграцияланған қауымдастықтар шегінде, ауыл шаруашылық өнім мен оны өңдеуші өнімдерін нарық қатысушыларының өзара тәуелді экономикалық тиімділікпен қамтамасыз етуі, өндіруші мен тұтынушы арасындағы тікелей байланыстарын орнатқанда үлкен дәрежеге жетеді. Сондай бірлестіктер түрлі ұйымдастырушылық-құқықтық формаларға (акционерлік қоғамдар, қаржылық-өнеркәсіп топтар, ассоциациялар және т.б.), технологиялық циклдардың және қатусушылар арасындағы

ұйымдастырушылық - экономикалық қатынастардың (кооперативті, келісімді, басқарылатын) аяқталуына ие бола алады. Жиірек интегратор болып, кепіл болған шикізат базасын құруға ынталанған өңдеуші немесе дайындаушы кәсіпорын бола алады.

Горизонтальды және вертикальды интеграцияланған қауымдастықтар шегінде, ауыл шаруашылық өнім мен оны өңдеуші өнімдерін нарық қатысушыларының өзара тәуелді экономикалық тиімділікпен қамтамасыз етуі, өндіруші мен тұтынушы арасындағы тікелей байланыстарын орнатқанда үлкен дәрежеге жетеді. Сондай бірлестіктер түрлі ұйымдастырушылық-құқықтық формаларға (акционерлік қоғамдар, қаржылық-өнеркәсіп топтар, ассоциациялар және т.б.), технологиялық циклдардың және қатусушылар арасындағы ұйымдастырушылық-экономикалық қатынастардың (кооперативті, келісімді, басқарылатын) аяқталуына ие бола алады. Жиірек интегратор болып, кепіл болған шикізат базасын құруға ынталанған өңдеуші немесе дайындаушы кәсіпорын бола алады. Сонымен қатар, олардың ішіне банктер, инвестициондық, маркетингтік, консалтингтік компаниялар, сервистік кәсіпорындар, ғылыми-зерттеу мекемелер кіре алады.

Агроөнеркәсіп кешенінің горизонтальды интеграциясы шаруа қожалығы мен агробизнес кәсіпорындарының инфраструктуралық кооперациясына мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылық өнімдерінің өңдеу мен өткізуде, материалды-техникалық жабдықтау, шаруа қожалықтарды өндірістік және қаржылық қамтамасыз етуде мамандырылған кәсіпорындар, олардың тұрақтылығын қамтамасыз етеді және олардың тәуекелдерді үлестіреді. [4]

Вертикальды интеграция – ауыл шаруашылық өнімдерін өсіруден бастап, дайын өнімді бір орталықтың өнеркәсіп, банк немесе сауда монополияларының бақылауы мен сатып өткізуге дейінгі өндіріспен айналысатын барлық немесе басты буындарын бір тұтас технологиялық процеске біріктіру.

Вертикальды интеграция агроөнеркәсіп кешенінің жұмыс істеу тиімділігін артуға мамандандырады, сондықтан:

1. Вертикальды интеграцияланған корпорациялар бастапқы тауар өндірушілермен ұзақ мерзімді байланыстар орнатқан нәтижесінде, шаруа қожалықтарымен өндірілген өнімді кепілді

өткізуге жағдай жасайды. Бұл байланыстар келісімшарт сипатында болады және жақтарының әрқайсысы, егер жақтын біреуі келісімшартты бұзса, қатынастарды жаңыртылмай алады. Бұл келісімшарт қатынастардың қатысушыларын тәртіптейді, оларды жасалған келісімшарттың жағдайларын сақтауға мәжбүр етеді.

2. Вертикальды интеграция өндірістік-технологиялық барлық тізбегінде өндірістік қуатты тиімді пайдалануға, нарық конъюктурасының өзгеруіне өз уақытында әсерін тигізуге, сала аралық корпорациялардың өндірістік-коммерциялық қызметтің қысқа мерзімді жоспарлаудан сала аралық корпорациялардың тұрақтылығының өсуіне, коммерциялық тәуекелдердің төмендеуіне әкелетін стратегиялық басқаруға мүмкіндік береді.

3. Алғашқы шикізат сапасының мониторингтің нәтижесінде, аралық өнімдер және дүмбіл өнім және технологиялық процестер параметрлердің оперативті басқару сапасының бірінғай реттеу жүйесі шегінде, ақырғы өнімнің сапасы артады. [5]

Вертикальды интеграциялау кезінде өндіріс пен өткізудің барлық сатылары бақылауға алынады. Вертикальды интеграция – ауыл шаруашылығының өнеркәсіппен біте қайнасып кетуімен және фермер өндірісінің ірі өнеркәсіп және сауда фирмаларына бағынуымен сипатталатын жоғары дамыған капитал елдердің аграрлық экономикасында кеңтараған құбылыстың бірі. Интеграцияланған ауыл шаруашылық кәсіпорындары ғылыми-техникалық жетістіктерді кеңінен енгізеді. Вертикальды интеграция ауыл шаруашылығында өндіріс пен капиталдың шағырлануы мен орталықтануының онан әрі өсуін күшейтеді, кейбір ауыл шаруашылық тауарларын өндіру мен өткізуді монополиялауға әкеліп соғады; ол монополияларға қаруар үстеме пайда береді, олардың ауыл шаруашылығында үсемдігінің күшеюіне жол ашады. Осы арқылы вертикальды интеграция ауылдағы әлеуметтік қайшылықтарды шиеленістіре түседі. Вертикальды интеграцияның ең етек алған түрі – монополиялардың фермерлермен және ұсақ егіншілермен шарт жасасу жүйесі. Осының негізінде өндірушілер сол келісім жасасқан компанияларға белгілі бір өнімді жеткізіп беріп отырады. Интеграциялаушы фирма егіншілерді қажетті еңбек құрал-

жабдығымен, шикізатпен т.б. қамтамасыз етеді. Вертикальды интеграцияның жәрдемімен монополиялар өндіріске толық бақылау орнатып, өнім өндірудің мөлшерін белгілейді. Вертикальды интеграция әсіресе, Солтүстік Америка елдерінде тез дамыды. Вертикальды интеграцияның өріс алуы ауыл шаруашылығында капиталды ұдайы өндіру процесіне өзгеріс енгізеді. Ауыл шаруашылық өнімдерін өңдеу тек өнеркәсіптің еншісіне тиді. Сөйтіп, ауыл шаруашылығында өндірілетін өнімнің барлығы немесе түгел дерлігі тауарлық сипат алып, шикізат ретінде өнеркәсіпке келіп түседі.

Тікелей өндіруші – фермер мен шаруа – бірте-бірте сол монополиялардың ауыл шаруашылық өнімдерін жеткізіп тұрушыларына айналады. Олар алдымен коммерциялық қызметін тоқтатады (нарықтан қол үзеді), сонан соң өндірістік дербестігінен мүлде айырылады.

Қазіргі кезде агроөнеркәсіп интеграцияланған кәсіпорындар құрылымының негізін фирма-интегратор ретінде қатысатын коммерциялық, өнеркәсіптік, қаржылық және басқа құрылымдар құрайды. Сондай, кері вертикальды интеграцияның нәтижесінде материалды-техникалық ресурстарының жабдықтаушылары, шикізат өңдеушілері және делдалдар өсімдік шаруашылығына және мал шаруашылығына араласып, ауыл шаруашылықтың өндірісті, сақтауды, өңдеу және өткізуді бір технологиялық циклге біріктіретін компанияларды қалыптастырады. Осындай ауыл шаруашылық, дайындаушы, өңдеуші, қызмет етуші, саудалық және басқа кәсіпорындар бірінғай реттеу мүшесін бақылауында жұмыс істейді және жалпы технологиялық процесті жүзеге асыру мақсатында өнім өндірісінен соңғы өнімді өндіру мен өткізуге дейін арнайы, саудалық, сервистік және басқа операциялар мен функцияларды атқарады.

Кері агроөнеркәсіп интеграцияны жүзеге асыруының түрлі әдістері бар:

1. Коммерциялық кәсіпорындар ауыл шаруашылық кәсіпорындарды сенімгерлікпен басқаруға алады, оларды несиені қамтамасыз ету, қажетті жанар-жағармай материалды, запас бөлімдерді, минералды тыңайтқыштарды, улы химикаттарды және басқа өнеркәсіп тауарларды иелену.

2. Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының қарыздарын өтеген коммерциялық кәсіпорын, олардың акцияның бақылау пакетіне ие акционер болып, немесе жалғыз иеленуші болады.

3. Шаруашылықты жүргізудің барлық формалардың ауылдық тауар өндірушілері, шаруа қожалығын қоса, ауыл шаруашылық өнімді өткізу және қайта өңдеу өндірісін біріктіретін, агроөнеркәсіп құрылымына кооперацияланады. Осы шаруалар жалдамалы жұмысшылар болып қалатын агроөнеркәсіп интеграцияның формасымен, ауыл шаруашылық кәсіпорының жартысынан көп қамтылған. [4]

Ауыл шаруашылық және өнеркәсіп кәсіпорындарының ұйымдастырушылық байланыстар формасының агроөнеркәсіп өндірісінің дамуы, өнеркәсіптің бөлек салалар рөлінен шығады. Ауыл шаруашылық және өңдеуші кәсіпорындарының ұйымдастыру-шаруашылық ету формаларының әртүрлілігі, өңдеуші өнеркәсібі мен ауыл шаруашылық өндірістің дамудың алауы деңгейімен шарттасқан. Өнеркәсіптің түрлі салалары, тең дәрежеде емес шикізат көзіне ұмтылады. Бұл ауыл шаруашылық пен өңдеуші кәсіпорындарының деңгейі мен ұйымдастырушылық форма байланыстарына тікелей әсер етеді. Ресурстардың сыбағалы шығысы өнім бірлігінен төмен, ал маусымдық дайындау жоғары өңдеуші өнеркәсіп салалары, ауыл шаруашылық пен өңдеуші кәсіпорындарының тығыз байланыстарын орнату мақсатындағы, шикізат аймақтарының шоғырлануына мүмкіндік бар.

Ауыл шаруашылық пен өңдеуші кәсіпорындарының біріктіру қажеттілігі сонымен бірге басқа да факторларымен айқындалады. Ауыл шаруашылық шикізатты өңдейтін кәсіпорындар, өндірістік қуаты, техникалық қамтамасыз ету деңгейімен, өндіріс процестерінің механизациялауымен ажыратылады. Бұл айырмашылықтар шикізат базасының көлеміне, басқарудың ұйымдастыруына, шикізат жабдықтаушы – өңдеуші кәсіпорындары мен шаруашылық ету формалар байланысына әсер етеді.

Мамандар пікірінше, Қазақстандағы агроөнеркәсіп кешенінің вертикальды интеграция процесінің бірінші кезеңінде (2010-2015 жж.) вертикальды интеграцияланған корпорациялардың, негізінен бір ғана өндірістік-технологиялық тізбекті жай түрлері

таратылды, мысалы, «азық-түлік өндірісі – сүттік мал шаруашылығы – сүтті өңдеу – сүт өнімдерінің көтерме саудасы».

Кейбір вертикальды интеграцияланған корпорацияларда өндіріс-технологиялық тізбекті бөлшек саудаға дейін жеткізуге болады, мысалы «астық өндірісі – ұн тарту өнеркәсібі – нан пісіру – нан өнімдерін бөлшек саудасы». Агроөнеркәсіп интеграция шегінде сала аралық корпорациялардың одан күрделі формалары болуы мүмкін. Агроөнеркәсіп кешеніндегі вертикальды интеграцияның екінші кезеңінде сала аралық құрылымдағы агроөнеркәсіп бизнестегі сала аралық вертикальды интеграцияланған корпорациялардың, үш-төрт өндірістік-технологиялық тізбектері мен дамыған ішкі корпоративтік инфраструктураны (мамандандырылған транспорттық бөлімшелер, жөндеу және құрылыс кәсіпорындары, көтерме сауда қоймасы және т.б.) бірте-бірте қайта құруы керек. Көп салалы корпорациялардың дамуы бірнеше бағыттарда дами алады:

1) шаруа қожалықты толықтыратын ірі ауыл шаруашылық бөлімшелердің құрлымы (жоғары спалы астық өндірісі, асыл тұқымды мал шаруашылығы, қарқынды бақ шаруашылығы және т.б.);

2) агробизнес саласындағы түрлі объектілерді тұрғызумен айналысатын инвестиционды-құрылыс бөлімшелерді құру;

3) негізгі өндірістің шикізаттын өңдеу барлық сатыларының қалдықтарын өңдейтін өндірістің дамуы;

4) ауыл шаруашылық қайта өңдеуші кәсіпорындар үшін, техника мен жабдықтарды модернизациялау мен жөндеу, қызмет көрсетумен айналысатын орталықтарын құру;

5) бөлшек сауданың фирмалық дүкендер мен басқа объектілердің, сонымен қатар қоғам тамақтану кәсіпорындар желісін құру;

6) дайын өнімді экспорттайтын және ауыл шаруашылық техника мен өңдеуші кәсіпорындар үшін жабдықтарды импорттайтын, сонымен қатар, бар болған жабдықтарға арналған қосалқы бөлшектер мен жиынтықтаушыларға арналған мамандандырылған сыртқы экономикалық бөлімшелерді құру.

2. АГРОӨНЕРКӘСІП ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ТИІМДІ ҚЫЗМЕТ ЕТУІ

Қазақстан Республикасының ұлттық экономикасының ауыл шаруашылық азық-түлік саласындағы мемлекеттің институционалды саясатты келесіні қарастырады:

-ауыл шаруашылық кәсіпорындарының қазақстандық заң нормаларға сәйкес ұйымдастырушылық-құқықтық формаларын өткізу;

-бәсеке қабілетті ауыл шаруашылық кәсіпорындардың құруына жәрдемдесу және эффективті меншік иелері мен мекемелерде қажетті өндіріс құралдарының шоғырлану жағдайларын құру;

-Қазақстан агроөнеркәсіп кешенінің монополияға қарсы заңға сәйкес горизонтальды және вертикальды интеграцияға жәрдемдесу;

-кооперацияларының барлық түрлеріне мемлекеттік қолдау көрсету, соның ішінде, өткізу, өңдеу саласында және т.б. шаруа қожалықтарға;

-қаржылық сауықтыру мен ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің банкроттығынның ретін анықтайтын нормативті-құқықтық құжаттарды жетілдіру;

-тұрғындардың жеке шаруашылықтарын қамтамасыз ететін нормативті-құқықтық базасын құру;

-дилерлік және дистрибьютерлік желілердің, лизингтік компаниялардың және басқа ауыл шаруашылық ресурстар нарық институттар құрлымына жәрдемдесу.

Қазіргі институционалды саясаттың, ауыл шаруашылық өнім, шикізат және азық-түлік өндірісіндегі көп тәртіпті аграрлық экономиканың негізін құру. Бұл мемлекеттік қолдау меншік пен шаруашылық етуінің барлық формалардың тауар өндірушілерге көрсетілетінін білдіреді. Агроөнеркәсіп кешенінде көп тәртіпті экономиканы құру біздің мемлекетте болып жатқан аграрлық реформаның басты мақсаты болды. 1980 жылдың аяғында ауылда жаңа әлеуметтік-экономикалық тәртіпті құру мақсатында алғашқы қадамдар жасалды, оның негізін шаруа қожалықтар қалады.

Ауыл шаруашылықта колхоз бен совхоздарды қайта ұйымдастырылғаннан соң, статистика мен экономикалық анализде бір жалпы «ауыл шаруашылық кәсіпорындар» тобына біріктіретін түрлі ұйымдастырушылық-құқықтық формадағы кәсіпорындар пайда болды. Бұндай біріктірудің қисыны бар, себебі бұл кәсіпорындар өзінің әлеуметтік-экономикалық табиғатынан бір типті секторлар.

Аграрлық реформа процесінде арнайы әлеуметтік-экономикалық тәртіп «тұрғындардың шаруашылық етуі» құрылды және кең дамыды, оның бастамашылары ауыл тұрғындарының жеке шаруашылығы және қала тұрғындарының бау-бақша телімдері болған. Тұрғындарының қазіргі уақыттағы шаруашылықтары өзінің түпнұсқасыларынан құрамы, масштаб және әлеуметтік-экономикалық сипаттамасы бойынша айырылады.

Қазіргі уақытта республиканың агроөнеркәсіп кешенінде мемлекеттік кәсіпорындарының меншіктің және шаруашылық етудің жаңа формаларына ұйымдастырушылық-экономикалық қайта құрылу нәтижесінде көп әдетті экономика құрылды, оның идеясы жаңа емес және Қазақстанның табиғи-климаттық, өндірістік, экономикалық, тарихи және басқа жағдайлардың көптүрлілігін есепке алу мақсатында объективті қажеттілігімен шарттасқан.

Бұл, ең бастысы, ауыл шаруашылық өндірісінің басты құралы – жерге қатысты, оның сапасы мен құнарлығы бойынша маңызды ерекшеліктері бар. Ауыл шаруашылық өндірісінің ерекшелігі болып, ол маусымдық сипаты бар және табиғи жағдайларға байланысты кең ауданда жүзеге асады, нәтижесінде, пайда алу мүмкіндігіне байланысты ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің дифференциациясына апаратын материалды-техникалық және еңбек ресурстарды пайдалануының біркелкі еместігі көрінеді.

Тауардың жоғары өнімділігі және өндірісінің тиімділігі ірі компанияларда өнеркәсіп технологияларды пайдалану негізінде жетіледі. Сол уақытта, ірі өнеркәсіпті абсолюттеу, кіші және орта шаруашылық ету формаларды елеушілік экономика жағынан ақталмаған. А.Д. Сапарбаев пен Р.К. Бекбулатованың айтуынша,

ресурстық потенциалды тиімді пайдалануын қамтамасыз ететін әрбір шаруашылық ету формасының орны болу керек. [6]

Кәсіпорынның әрбір ұйымдастырушылық-құқықтық формасы шаруашылық етудің тәртібін қалыптастыратын, анықталған меншіктің қатынастар типін қамтып көрсетеді. Экономикалық және әлеуметтік қатынастар жүйесінің құрамды бөлігі болатын аграрлық қатынастар, өзінен, өндіріс, бөлу, айырбастау және материалды игіліктерді тұтыну бойынша аграрлық сферада жұмыс істейтін адамдар арасындағы қатынастар. Аграрлық қатынастар құрылымының әлеуметтік-экономикалық түйіні болып, жерге иелік ету және жер пайдалану жүйесі болады.

Қазақстанның экономикасының аграрлық секторын реформалау экономикалық қатынастарды жаңартумен сүйемелдеген. Экономикалық қатынастарын анықтайтын, өндірістің экономикалық базисінің түбінен өзгерістер болды.

Экономикалық қатынастар иерархиясының басты орнын меншік алады. Меншік субъектінің объектіге иелену қатынастар ретінде, ал субъект аралық қатынастар – шектелген ресурстар жағдайында басқалардың игіліктен иелену мен айыру қатынастары. Егер ресурстар шексіз, онда меншік ету қанысатары болмайды, бірақ, пайдалану процесі болады. Осы жағдайда меншік қатынастары жоқ.

Иелену мен айыру қатынастары диалектикалық байланысқан, тұтас бүтіннің қарсы жақтарының меншік категорияның басты элементі болады.

Иелену қатынастары субъект объектімен косылғанда пайда болады, содан басқа субъектілердің игілік пен ресурстардан бірауқыттыла айыруы жүзеге асады. «Иелену» мен «айыру» бір процестің барлық жақтарын білдіретін түсініктер.

Иелену мен айыру процестері басқару, пайдалану және т.б. қатынастар арқылы жүзеге асады. Осындай қатынастардың басқару, пайдалану және т.б. жүзеге асыруы, қоғаммен (мемлекетпен) санкцияланып, құқықтар, заңдар, нормативтер немесе дәстүр түрінде құқықтық формасын иеленеді.

Меншіктің категорияға қатысты шетел экономикалық әдебиетте «меншіктің құқық» термині пайдаланады. Құқық, меншікті пайдалану механизм элементі ретінде, оның жүзеге

асыруының механизмдер мен мазмұнындарын ұсынады. «Құқықтар түйіні» меншік қатынастарының субъективті емес, объективті жағын білдіреді. Меншікті пайдалану механизмі ретінде құқық және «құқықтар түйіні» болады.

Меншікті қатынастарын пайдалану механизмінде органикалық байланысқан әдістер, принциптер, нормалар, меншік бойынша адамдар арасындағы қатынастарын реттеудің тұтастығы түсіндіріледі. Осы пайдалану механизмі меншік қатынастарымен байланысты объективті болып жатқан процестерге сай болу керек. Соңғысы, өзінің іс-әрекет механизмі бар, объективті болып жатқан экономикалық процесс ретінде ұсынылады.

Меншік қатынастардың жүзеге асыру механизмі ретінде объективті жүзеге асырылған меншік категорияларының мазмұнын құрайтын экономикалық құбылыстар түсіндіріледі.

Іс-әрекет механизмі объективті болып жатқан процесс, пайдалану механизм құрылымын болжамдайды, соның ішінде танымал американдық экономист Р. Коузмен «меншік теориясынан» енгізген «құқықтар түйіні».

Меншік ету құқық теориясының 10 негізгі элементі бар:

- иелік ету құқығы, яғни, игіліктерді жеке бақылау құқығы;
- пайдалану құқығы, яғни, игіліктердің пайдалы қасиеттерді пайдалану құқығы;
- басқару құқығы, яғни, игіліктерді кім және қалай қамтамасыз ете алатын құқығы;
- табыс құқығы, яғни, игіліктерді пайдалану нәтижелеріне ие болу құқығы;
- егемен ету құқығы;
- қауіпсіздік құқығы, игіліктерді пайдаланудан және сыртқы ортаның зиян әсерлерінен қорғану құқығы;
- игілікке ие болудың мерзімсіздік құқығы;
- сыртқы ортаға зиян тигізетін әдістерді пайдалануға тыйым салу;
- қарызды өтеуде игілікті өндіріп алу түріндегі меншік құқығы;
- қалдық сипат құқығы, яғни, бұзған құқықтарды реттейтін тәртіптерді және институттарды жүзеге асыру құқығы.

К.С. Айнабек пікірінше, «меншік теориясынан» «құқықтар түйінге» он екінші элементі қосып алуға болады – «жалдамшылық жұмысшының еңбек күшіне немесе еңбек күші сомасын өтеуге меншік құқығы». [7]

Сонымен, меншік – бұл мүлікті иелену құқығын анықтайтын экономикалық категория. Сол себепті, өндіріс құралдары бар меншігіне айырбас және бөлу қатынастары тәуелді болады. Кәсіпкер меншік иесі болмауда мүмкін, бірақ, міндетті түрде басқару, пайдалану, билеу құқығына ие болу керек. Меншік жалпы ретінде қарастырылады. Оның элементі басқару, пайдалану және билеу болады. Бұл элементтер өзара байланысты: басқару пайдалануымен анықталады, пайдалану – билеумен, билеу – меншік формаларымен.

Жалпы шаруашылық етудің 2 түріне ажыратылады: жеке және топтық.

Шаруашылық етудің жеке формасында өндіріс процесі кезінде бір ғана тұлға қатысады, коллективті формасында өндірістік процесін адамдар тобымен жүзеге асады.

Әлемде меншік формаларының күрделі байланыстары бар, олардың арасынан мемлекеттік және жекеменшік формалары жиі кездеседі.

Жерге жеке меншіктің шаруалар мен фермерлердің меншігінен бастап, ірі жер пайдаланушылар мен помещиктердің меншігінен аяқтап, көп түрлері бар. Мемлекеттік меншіктің сипаты сондай-да біркелкі емес.

Жер меншігінің формалары көлемі мен құрылым формалары бойынша ауыл шаруашылық кәсіпорындарының түрлі типтерін анықтайды. Олардың арасынан, акционерлік қоғамдарды, серіктестіктерді, қожалық және фермерлік шаруашылықтарды, кооперативтерді бөлуге болады. Ауыл шаруашылықтың айырықшалауы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының көлемі жер ауданы мен мал санымен сипатталмайды, ал өнімнің аудан бірлігіне шығуымен. Көлемі бойынша үлкен емес ауыл шаруашылық жерлері, бірақ шаруашылықтың табыс көлемі бойынша тиімділігі жоғары ірі шаруашылықтарға жатады. Сондықтан, жер ауданы бойынша ауыл шаруашылық кәсіпорынның көлемі бойынша тек салыстырмалы түрде ғана талдауға болады.

Өзінің жерінде қаланған шаруашылықтармен бірге, әлемде жалдау және суб жалдау қатынасы кеңінен таралды. Жалға алушы жердің меншік иесі болмайды. Ол оның иемденушісі және өз қарауынша пайдаланушысы. Жалданған жерді жалға алушы өзінің еңбегімен немесе жұмысшыларды жалға алып өңдей алады.

Меншік пен шаруашылық етудің көптеген формаларының соңғы нәтижесінде, әр форма жалпы экономикалық жауапкершілікті және сақтауда, көбейтуде және еңбек пен табиғи ресурстардың материалды-техникалық эффективті пайдалануымен нақты субъектімен табиғи байланыста болу керек. Осы мақсатқа жетудің басты шарты Қазақстан Республикасының заңдары, нормативті құқықтық актілер және әкімшілік программалар.

Экономиканың аграрлық секторының шаруашылық етудің эффективті формасы шаруа қожалықтары болады, оның ішінде саладағы өндірісті ұйымдастыру биологиялық факторлары мен жерді, суды және өсімдік пен жануарларыды тиімді пайдаланудың максималды жағымды жағдайлары ескеру қажет. Шаруа қожалықтары оның субъектілеріне өндіріс құралдарынан кемшіліктерін жоюға мүмкіндік беріп, еңбекке ішкі стимулдары лайық өндірістің нағыз иесі болады. Шаруа қожалықтарының экономикалық негізін шаруалардың меншігі құрайды. Ол шаруаларға өндіріс құралдарын тек пайдалануға ғана емес, сонымен бірге оларға иеленуге мүмкіндік береді.

Шаруашылық етудің осы формасы келесі арттықшылықтарды береді:

- 1) өндіріс құрылымы мен бағытын еркін таңдау мүмкіндігі;
- 2) өндірісті өздігінен ұйымдастыру;
- 3) экономикалық тиімділікті ескере отырып, өнім өткізудің жолдарын таңдау;
- 4) табысты өздігінен тарату және пайдалану;
- 5) шаруашылық етудің басқа формаларымен еркін қатынаста және кооперативтік бірлестікте болуы. [6]

Ауыл шаруашылық кәсіпорындар негізінен өсімдік шаруашылығындағы астық өндірісінің жоғарғы үлесінде мамандандырылады. Оған дәнді дақылдардың егістік жерлері 80% дейін жететін егістік жерлердің құрлымы мысал бола алады.

ал жемшөптің азғантай ауданы, мал шаруашылығының дамуын қамтамасыз ете алмайды. Бұл ауыл шаруашылық кәсіпорындарында мал басы санының төмен деңгейін, ал кейбір жағдайларда оның жоқтығын анықтайды.

Отбасылық негізіндегі шаруа қожалықтарының ұйымдастырылуы мен тиімді қызмет етуіне басты кедергі, олардың дамуына қажетті материалды және қаржылық ресурстарының шектеулігі.

Нарықтық экономика жағдайында ауыл шаруашылық кәсіпорындарының барлық ұйымдастырушылық-құқықтық формалары еркін бәсекеге түсе алады. Сондықтан, шаруа қожалықтарымен қатар түрлі заңды тұлғалар еркін дамуға міндетті.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сай заңды тұлға болып, меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым деп танылады.

Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуға тиіс.

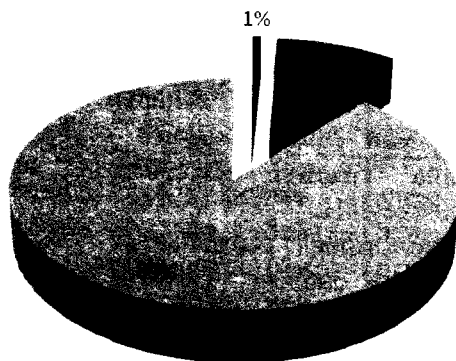
Өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табысын келтіруді көздейтін (коммерциялық ұйым) не мұндай мақсат ретінде пайда келтіре алмайтын және алынған таза табысын қатысушыларына үлестірмейтін (коммерциялық емес ұйым) ұйым заңды тұлға бола алады.

Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, өндірістік кооператив нысандарында ғана құрылуы мүмкін.

Коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға мекеме, қоғамдық бірлестік, акционерлік қоғам, тұтыну кооперативі, қор, діни бірлестік нысанында және заңнамалық актілерде көзделген өзге де нысанда құрылуы мүмкін. [1]

Қазақстан экономикасының аграрлық секторында ауыл шаруашылық құрылымдар негізінен заңды тұлғалар, филиалдар және құрылымдық бөлімшелер, шаруа (фермер) қожалықтары және ауылдық жерлердегі үй шаруашылығы ретінде құралады.

2013 ж. 1 қаңтарына

- Заңды тұлғалар, филиалдар және құрылымдық бөлімшелер
- Шаруа (фермер) қожалықтары
- Ауылдық жерлердегі үй шаруашылығы

Сурет 2. Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық құрылымдарының құрлымы

Төменгі кестеде, қазіргі уақыттағы Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық құрылымдарының 89,1% ауылдық жерлердегі үй шаруашылықтар құрайды, олардың саны 2011 жылмен салыстырғанда 100,4% өскен. Шаруа қожалықтардың 2012 жылғы тіркелген құрылымдардың саны 184311 бірлік, бұл 2011 жылмен салыстырғанда көрсеткіш 92,1% тен. Тіркелген құрылымдарынан 2012 жылы 181648 бірлік жұмыс істеп тұр. Заңды тұлғалар, филиалдар және құрылымдық бөлімшелер саны 2011 жылмен салыстырғанда 13932 бірліктен 13120 бірлікке төмендеген, 94,1% құрап тұр. [8]

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сай шаруашылық серіктестіктер, жарғылық капиталы құрылтайшылардың (қатысушылардың) үлесіне (салымдарына) бөлінген коммерциялық ұйым шаруашылық серіктестік деп танылады. Құрылтайшылардың (қатысушылардың) салымдары есебінен құрылған, сондай-ақ шаруашылық серіктестік өз қызметі үрдісінде өндірген және алған мүлік меншік құқығы бойынша серіктестікке тиесілі болады.

Кесте 2.
Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы құрылымдарының саны бірлік

Атауы	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2012/2010 ж.%
Заңды тұлғалар, филиалдар және құрылымдық бөлімшелер	10682	13932	13120	122,8
Шаруа (фермер) қожалықтары	186351	200076	184311	98,9
Ауылдық жерлердегі үй шаруашылығы	1609685	1611281	1618927	100,5

Мемлекеттік кәсіпорындарға:

- 1) шаруашылық жүргізу құқығына негізделген;
- 2) оралымды басқару құқығына негізделген (казыналық кәсіпорын) кәсіпорындар жатады.

Мемлекеттік кәсіпорынның мүлкі бөлінбейді және оны салымдар (үлестер, жарналар) бойынша, соның ішінде кәсіпорын қызметкерлерінің арасында бөлуге болмайды.

Басқарушылық, әлеуметтік-мәдени немесе өзге де коммерциялық емес сипаттағы функцияларды жүзеге асыру үшін өзінің құрылтайшысы құрған және қаржыландыратын ұйым, егер Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде өзгеше көзделмесе, мекеме деп танылады. [1]

Шаруа қожалығы – заңды тұлға құқығына ие дербес шаруашылық жүргізуші субъект түріндегі ерікті кәсіпкерлік нысаны. Мұндай шаруашылықты жеке азамат, оның отбасы немесе ауыл шаруашылық өнімін өндіретін, ұқсататын, сататын адамдар тобы құрады.

Өз иелігінде (соның ішінде, жалға алынған) бар меншік немесе жер учаскесін өмір бойы мұраға алған мүлкті пайдалану негізінде ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру, өңдеу және сатуды жүзеге асыратын жеке азамат, отбасы немесе адамдар тобы түрінде ұсынылған дербес шаруашылық субъектісі. [9]

Агроөнеркәсіптік интеграция екі бағытта дамиды:

- 1) әртүрлі мерзімді келісім-шарт негізінде;

2) шаруашылық етудің бөлек субъектілер капитал мен еңбекті біріктіру негізінде әртүрлі тәуелсіз құрылымдар түрінде.

Интеграцияның даму процестері барысында нақты жағдайларға байланысты құрылымдар құрылады. Бұл ретте, міндетті түрде пайдалы өндірісі бар кәсіпорын интегратор болады.

Интеграцияланған агроөнеркәсіп құрылымдары әртүрлі нұсқауларға ие. Қазақстан мен Ресейде серіктестік формасының кең таралған түрі – ассоциация. Ассоциация (латынша: *assotiatio* - біріктіру) - адамдардың қандай да бір нақтылы нәтижелерге жету мақсатында әртүрлі қауымдастықтарға, одаққа және топқа бірігуі әрі олардың тығыз қарым-қатынасының нәтижесі немесе үрдісі. [9]

Ассоциация құрамына ауыл шаруашылық, қайта өңдеуші, қызмет көрсетуші және өткізуші кәсіпорындар, сонымен қатар, агроөнеркәсіп кешен шеңберінен шығатын ұйымдар кіреді. Әрекет етуші заңды тұлғаларды қайта ұйымдастыру нәтижесінде, мүліктің қосылуы негізінде интеграцияланған агроөнеркәсіп құрылымы пайда болады (агрофирма).

Агрофирма - өңдеуші кәсіпорындарымен, сауда және коммерциялық делдалдардың ауыл шаруашылық тауар өндірушілерге бағалық қысымнан құтылу мақсатында агроөнеркәсіп интеграцияның қатысушыларымен құрылады. Оның ішінде материалды-техникалық, еңбек және қаржылық ресурстарын еркін пайдалану мүмкіндігі туады, бөлек интеграторлардың қызығушылықтарының келісімі оңайлатылады. Агрофирманың міндеті агроөнеркәсіп кешен кәсіпорындарының өндірістің экономикалық жағдайларын тегістеу болады. Осы мақсатымен агрофирманың құрамына тиімді шаруашылықтар арқасында өзінің қабілеттігін көтере алатын әлсіз, төлеу қабілеттілігі төмен ауыл шаруашылық кәсіпорындар кіреді.

Агрофирма құрамына кіретін кәсіпорындар мен мекемелер өзінің экономикалық дербестігін және заңды тұлға статусын жоғалтады. Солардың орнына шаруашылық ету бөлімшелер түрінде әрекет ететін жаңа заңды құрылым тіркеленеді. Негізінен, бұл бөлімшелердің жинақталған балансы, фирманың қаржылық есеп айыру шотының орталығында ағымды шоты бар, екі жақ

арасында келісім шарт құруға құқығы бар. Батыс Қазақстан облысында мысал ретінде, агрофирма «Асан» және агрофирма «Акас», құрамына өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылықтары, сүт өнімдерін дайындайтын цехы, диірмен және жеке сауда жүйелері кіреді. [10]

Едәуір ақша қарыжатына мүмкіншілігі бар интегратордың болуы, агроөнеркәсіп кешенінде холдинг түріндегі интеграцияланған құрылымдар құрудың қажетті шарты. Осындай құрылымның серіктестіктері экономикалық дербестігін жоғалтады, бірақ заңды тұлға статусын сақтайды. Бұл құрылымның басты мақсаты – ортақ күшпен өндірістің тиімділігін, өнімнің, жұмыс пен қызметтің бәсеке қабілеттігін қалыптастыру.

Қазіргі уақытта аралас холдинг (жиі қаржылық-өндірістік топ) Қазақстандағы экономиканың негізгі салалары, соның ішінде агроөнеркәсіп саласындағы өнеркәсіп пен қаржылық активтерін басқарудың кең таралған тиімді құрлымы болып табылады. [11]

Агроөнеркәсіп кешен саласындағы аралас холдингтардың қызметі негізгі макроэкономикалық көрсеткіштеріне әсер етеді. Сондықтан, құқық шегінде осы құрылымдарының жұмыс тиімділігін арттыру, мемлекеттік биліктің заң және атқарушы органының тиімді қызмет ету механизмін құрастыру, бизнесті басқарудың теория мен практика саласындағы басты міндеті болып табылады.

Осы типті үш топты бизнес-бірлестіктер құрамына ажыратады.

Бірінші топқа әртүрлі салалардағы кәсіпорындар құрамына кіретін қаржылық холдингтар. Олардың кейбіреулерінде өндірістің реттілігін және дайын өнімнің өткізуін айқындайтын бөлек, вертикальды интеграцияланған «тізбектер» қолданылады.

Екінші топ – не бір саладағы кәсіпорындардан тұратын, не оның құрамына вертикальды интеграцияланған жүйесін құрайтын салалық холдингтер.

Үшінші топқа – құрамын бірінғай интеграцияланған «тізбектер» құрмайтын, әртүрлі саладағы кәсіпорындар (субхолдингтер) кіретін аралас холдингтер. Холдингтердің үшінші

тобы, бәсекелестікті шектеу және экономиканың аймақтық монополизациялының пайда болуына қауіпі бар.

Қаржылық және салалық холдингтердің активтері басқарудың әдістері мен капиталдандырудың көзқарастарынан, сонымен қатар, қызметтің тиімділігін бағалау әдістерінен айырмашылығы бар. Егер салалық холдингтер үшін капиталдандыру артуының қосымша факторлары болып, вертикальды интеграция деңгейін өсіру, түсімді арттыру және шығындарын кеміту, ал қаржылық үшін – қаржылық ресурстарының бағасын төмендету, соның ішінде инвестициондық, холдингтің әртүрлі кәсіпорындары үшін, сонымен қатар, бизнес бағыттар арасындағы қаржыларды фирманың капиталдандырудың максимизациялау мақсатында оперативті қайта бөлу үшін, жақтық инвестицияларды тарту.

Аралас холдинг сала аралық бірлестік болып табылады. Сондықтан, оның ішіндегі салалардың әр түрлілігі, холдинг басқармасы қабылдайтын көптеген сұрақтарының пайда болуына алып келеді. Сол кезектен осы жағдай, қабылдаған шешімдерінің сапасының төмендеуіне алып келуі мүмкін. Бұдан басқа, қаржылық және салалық холдингтардың қызметін бағалаудың критерийлері әртүрлі.

Қазақстандық заңнамасында холдингтің пайда болуы қарастырылмайды. Сонымен қатар, ҚР Азаматтық кодекстің 44-тарауында, заңдық тұлғалар мен жеке тұлғалардың мүліктерді интегратордың сенімгерлікпен басқаруға мүмкіндігі қарастырылады.

Мүлікті сенімгерлікпен басқаруды белгілеу кезінде сенімгер басқарушы, егер шартта немесе заң актілерінде өзгеше көзделмесе, өзінің иеленуіне, пайдалануына және билік етуіне берілген мүлікті пайда алушының мүддесі үшін өз атынан басқаруды жүзеге асыруға міндеттенеді. Мүлікті сенімгерлікпен басқару мәміле негізінде, жиі келісім арқылы пайда болады. Меншік иесі, сондай-ақ өзге де заттық құқық субъектісі немесе мүлікті сенімгерлікпен басқаруға беруге уәкілетті құзыретті орган құрылтайшы бола алады. Егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, кез келген адам сенімгер басқарушы бола алады, сәйкесенше интегратор. Сенімгер басқарушы болып табылмайтын кез келген адам, сондай-ақ мемлекет немесе

әкімшілік-аумақтық бөлініс пайда алушы (мүддесі үшін мүлікті басқару жүзеге асырылатын тұлға) бола алады.

Егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, ақшаны, бағалы қағаздарды және мүліктік құқықтарды қоса алғанда, кез келген мүлік сенімгерлікпен басқару объектісі бола алады. Сенім тапсырылған мүлікті сенімгер басқарушы өзіне меншік (шаруашылық жүргізу, оралымды басқару) құқығымен тиесілі мүліктен бөлек есепке алуға тиіс. Өзіне жүктелген міндеттерді жүзеге асыру процесінде сенім білдірілген басқарушы сатып алған және (немесе) алған мүлік сенім берілген мүлік құрамына енгізіледі. Өзіне жүктелген міндеттерді жүзеге асыру процесінде сенім білдірілген басқарушы сатып алған және (немесе) алған мүлік сенім берілген мүлік құрамына енгізіледі. [1]

Технологиялық және экономикалық байланысты кәсіпорындар және мекемелер капиталдарының жарым-жарты немесе толық бірлестігі негізінде агроөнеркәсіптік интеграцияланған құрылымдарының күрделісі болып, қаржылық агроөнеркәсіптік топтар табылады.

Сондай топтарының пайда болудың негізінде қазақстандық экономикасының қазіргі кезеңіне сәйкес аграрлық сферасына саудалық және қаржылық капиталының ену процесі. Құқықтық дербестігін сақтайтын қаржылық агроөнеркәсіптік топтар құрамына, институционалды бірліктерінен агроөнеркәсіптік өндіріс кіре алады. Осындай топтар құрылуының міндетті шарты құрамына өндірістік-өткізуші кәсіпорындар, банктер немесе несиелік мекемелердің кіруі. [10]

Қазақстан Республикасында әрекет ететін заңнамаларына сәйкес тұжырымды жасауға болады, агроөнеркәсіптік интеграция келесі ұйымдастырушылық-құқықтық формаларында болуы ықтимал:

- қайта құрылған шаруа (фермерлік) қожалықтар мүліктерінің негізінде серіктестіктер немесе өндірістік кооперативтерін құру (ҚР Азаматтық кодексі);

- берлестік қызмет ету келісім шарты негізінде жай серіктестіктерді құру;

- консорциумды құру, яғни заңды тұлғалардан құрылатын жай серіктестіктерді;

- заңды тұлғалар ассоциацияларын құру;

-агроөнеркәсіптік құрылымдар қатысушылар мүлігінің толық қосылуы, яғни агрофирманы құру;

-холдинг түріндегі агроөнеркәсіптік құрылымдарын құрылуы;

-қаржылық агроөнеркәсіп топтарды құру.

Әрине, жоғарыда аталған ұйымдастырушылық формаларының біреуіне агроөнеркәсіптік интеграцияны енгізу, аграрлық өндірісінің барлық мәселелері шешіледі деп санауға болмайды. Агроөнеркәсіптік интеграцияның әрі қарай технологиялық, ұйымдастырушылық-экономикалық, техникалық, әлеуметтік жетілдіру қажет. Бұдан басқа, мекеменің және интеграцияланған құрылымдарының жұмыс істеуін заңдық және құқықтық қамтамасыз етуін, бағалық механизмдерін, мүліктік және жер қатынастарын, маркетингтік қызметін, нарықтық қатынасты, еңбекті ынталандыру механизмдерін, шаруашылық етудің түрлі иерархиялық деңгейлердегі басқару жүйесін, материалды-техникалық қамтамасыз ету жүйесін, мемлекеттік реттеу және интеграциялық процестерін жетілдіру.

Қазақстан Республикасында интеграцияланған процестерінің үдемелігі, көбінде бар нәтижелердің жетістігіне жетуіне мүмкін емес болған тарихи алғышарттарымен айқындалады. Жаһанданудың дүниежүзілік үрдістерді, сонымен қатар Қазақстанның мемлекеттік саясатының стратегиялық максаттарды ескере отырып, Кедендік Одақ (КО) пен Бірінғай экономикалық кеңістіктің (БЭК) пайда болуы экономикалық интеграцияның басты кезеңі болып табылады және ұлттық экономиканың дамуына тікелей әсер етеді. Сонымен бірге, КО пен БЭК басқарудың экономикалық механизмдерін дамыту мен кеңейту керек, саяси шешімдерді тәжірибеиелік қолданбалы бағдарламаларды және аймақтық деңгейіндегі жобаларды экономикаға бейімделу қажет.

Шекараға шектес аймағының шектес аймақтарымен интеграцияны жүзеге асыру механизмі, экономиканың поляризацияланған дамудың негізіндегі қызмет етудің жана амалын қолданудан құралады. Шекараға шектес аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дамудың мүмкіндігін зерттеу және Кедендік Одақ пен Бірінғай экономикалық кеңістікте олардың

аймақтық экономикасын кешенді жоспарлау үшін, экономикалық лексикаға ұғымдар енгізіледі:

1. Жергілікті өсу полюстері – шекараға шектес аймақтағы экономика дамуының қалыптасқан дәстүрлі орталықтары, дамыған салалық өнеркәсіптің жоғарғы технологиялық өндірісі түрінде артықшылығы бар, экономикалық өсуді тудыратын және онымен байланысты шекараға шектес аймақтар субъектілеріне таратату мүмкіндігі бар.

2. Жергілікті даму полюсі – шектес мемлекеттердің жергілікті кеңістіктігі, каркас негізі болып шекараға шектес аймақтарының территориясы болады және оларда орналасқан өндірістік-қаржылық қызметі мақсатында біртұтас ұйымдастырушылық-экономикалық жүйесіне интеграцияланған жергілікті өсу полюстері.

3. Жергілікті тамырлы саласы – көрші мемлекеттің шекараға шектес аймағында орналасқан, жанартуды қабылдай алатын және шекараға шектес аймақтар экономикасына жағымды ықпал әсер ететін бір салалы кәсіпорындарының жиынтығы.

Болжамдалған өсу полюстер теориясына қосымшалар, қазіргі уақыттағы мемлекеттік және аймақтық деңгейінде интеграцияланған процестерінің тереңдету үрдісін ескере отырып, шекараға шектес аймақтарының экономикалық интеграцияның басқару механизмдерін жетілдіруде ғылыми әдісін пайдалануы, шекараға шектес аймақтарының экономикаларын жоспарлау кезінде қолдануға мүмкіндік береді.

Аймақтық деңгейіндегі интеграцияланған процестер мемлекеттік және аймақтық билеу органдарының жақындасуы мен ынтымақтастығының ұмтылысымен бірге болуы мүмкін. Қазақстанның интеграцияланған процестер үдемелігінің мысалы ретінде, Ресей Федерациясымен қарым-қатынасы бола алады. Бәріне мәлім, Кеңес Үкіметі мен Қазақстан және Ресей Федерациясы арасындағы біртұтас халықтық шаруашылық ету кешені ыдыраған сәтінде, мемлекеттік және аймақтық деңгейіндегі қатынастарына терең әсер ететін айрықша қатынастар тұрақталды.

Кесте 3. Қазақстанның шекараға шектес аймақтардың Ресейдің шектес аймақтарымен экономикалық интеграцияның алғышарттары

Алғышарттар	Мазмұны
Тарихи	- 69 жыл бойы КСРО тоталитарлық мемлекеттің бірінғай саяси-экономикалық жүйе құрамына кіруі
Геосаяси	- еуразиялық континентте үлкен территориясын алып, онда ерекше геосаяси жағдай құрайды
Географиялық	- географиялық көршілестік, үлкен территория; - жер шарындағы ең ұзын әкімшілдік шекара; - шекараға шектес аймақтардың қатынасы
Табиғи	- табиғи ресурстарға бай, соның ішінде, мұнай, табиғи газ, көмір, кара және түсті металдар кенті
Экономикалық	- экономикаларының тығыз байланысы; - кәсіпорындарының және шаруашылық салаларының өндірістік-технологиялық байланысы; - ғылыми-техникалық мекемелерінің тығыз байланысы; - ауыл шаруашылықты дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер; - экономиканы көтеру мен экспортты өсіру мақсатында үлкен және тиімсіз пайдалынатын потенциалды қорлар
Инфрақұрылымдық	- дамыған транспорттық жүйе; - бірінғай технико-технологиялық режимінде негізгі транспорттық-коммуникациондық салалардың және энергетиканың қызмет етуі
Әлеуметтік-демографиялық	- аймақтардың территориясында 100 астам ұлт өкілдері тұрады; - білімде, мәдениетте, ғылымда тығыз байланысы бар
Халықаралық	- ұлт аралық шаруашылық жүйелер мен нарықтардың қатынасын арттыру

Қазақстанның мемлекеттік саясатының ерекше рөлін шекараға шектес аймақтар алады, тек олар экономикалық белсенділігінің орталықтары болу керек және қойған мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Қазақстанның шекараға шектес аймақтарының Ресейдің шектес аймақтарымен

интеграциондық қатынастарын тереңдетудің негізгі алғышарттары кесте – 3 келтірілген. [12]

Шекараға шектес аймақтарының экономикалық дамудың деңгейі екі топқа бірігетін көрсеткіштерінен сипатталады: аймақтың бастапқы экономикалық мүмкіншілігі мен аймақтық саясаттын және аймақтың басқаруын сипаттайтын көрсеткіші. Сондай жіктеу, шекараға шектес аймағындағы сыртқы экономикалық қызмет дамуының қандай факторлары басыңқы рөлін алатынын анықтауға көмектесті. Төменгі суретте аймақтың сыртқы саудалық айналымына әсер ете алатын факторлары мен көрсеткіштерінің жүйесі ұсынылған. [12]

Кедендік Одақты құру және Қазақстан Республикасының дүниежүзілік нарық интеграциялау жағдайында ауыл шаруашылық өнімдерінің, шикізат және азық-түлік сапасын артыру мәселесі өнімге халықаралық стандарттаудың талаптарына, нарықтағы барлық қатысушыларына тең бәсекелестік жағдайлар құруына сай, мәселе күшейтеді және ерекше мәнге ие болады.

Бұл ретте дүниежүзілік қоғамдастыққа мемлекеттің интеграциясы өнімнің өткізу нарықтары үшін бәсекелестік күресті күшейтеді және бәсеке қабілетсіз салаларда жағымсыз әсері, өндірістің қысқартуына, өндірістік күштерінің толық емес пайдалануына алып келеді.

3. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ҚҰРЫЛЫМДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МЕХАНИЗМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Батыс Қазақстан облысының көрші аймақтар арасына ірі сауда серіктестігі Ресей Федерациясының бес шекараға шектес аймақтары болып табылады:

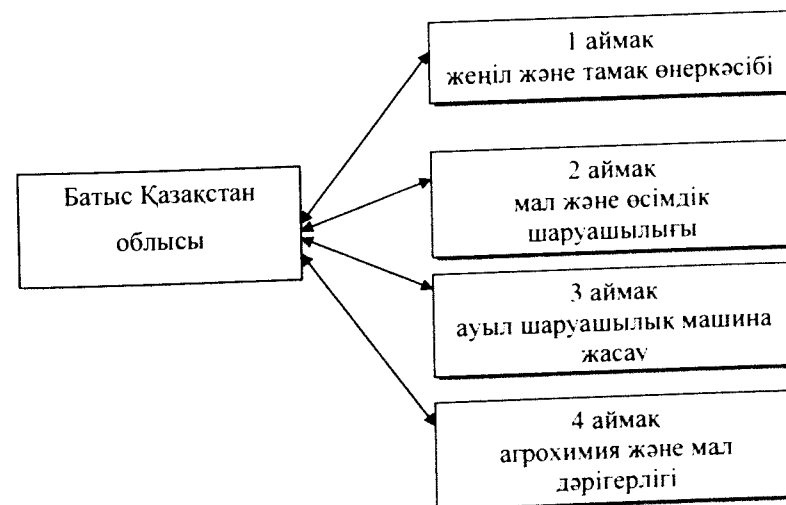
- солтүстікте – Ресей Федерациясының Орынбор облысы;
- оңтүстікте – Ресей Федерациясының Астрахань облысы;
- батыста – Волгоград және Саратов облысы;
- солтүстік-батыста – Самара облысы.

Ресей Федерациясының аймақтарын Батыс Қазақстан облысының интеграцияланған механизмдерді қалыптастырудың алғышарттарын облыс дамуының келешек бағыты ретінде, ал облыстың ресурстық потенциалын – осы механизмдерінің жүзеге асыруға мүмкіндік беретін фактор ретінде. Батыс Қазақстан облысына шекараға шектес Ресейдің аймақтарында жалпы 11 329 522 адам халқы тұрады. [14]

Батыс Қазақстан облысының Ресей аймақтарымен факторларының деңгейі мен сыртқы экономикалық айналымның тәуелділігі бірдей. Сыртқы экономикалық айналыммен ерекше күшті байланысты көрсеткіштеріне ие: жалпы аймақтық өнім; шетел капиталдың қатысуымен қызмет ететін кәсіпорын саны; ғылыми зерттеу мен өндеуді жүргізетін кәсіпорындар саны. Қарастырылып отырған өзгермелілердің көпшілігі, шектес аймақтарына ұқсас ландшафтпен, климатпен, халқымен, нарық жағдайында аймақтық экономиканың қалыптастырудағы мәселелермен, сонымен қатар, экономикалық мүмкіншілігімен және нарықтық қайта құруларда болған шекараға шектес аймағының қызметін сипаттайды. Батыс Қазақстан облысының шектес аймақтарының мүмкіншілігін пайдаланудағы келешігі агроөнеркәсіп кешенінің экономикасының кешенді зерттеуінен құрылады, сөйтіп шекараға шектес аймақ жан-жақты ресурспен қамсыздандырылған және оның бәсекелес артықшылықтарын табиғи, өнеркәсіп-өндірістік, инновациондық, еңбек потенциалын пайдалану жағдайында, кез келген өндірісі үшін жеткілікті болады. Ресей Федерациясының аймақтарының салалары

көптеген позициялары бойынша Батыс Қазақстан облысының эффективті даму мақсатындағы бірін-бірі толықтырушы элементтер ретінде жоспарлана алады. Баяндалғаны, келешекте шекараға шектес аймақтар мәліметтерін интеграцияланған экономикалық жүйесі ретінде қарастыруға және шектес аймақтарында орналасқан ресурстарды тиімді пайдалану ұсыныстарын жетілдірге мүмкіндік береді.

Тұрғындардың нақты ақша табыстарының өсу жағдайында және Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінде қалыптасқан халықаралық еңбек бөлінісін тереңдету жағдайы, отандық және шетелдік тауарөндірушілер арасындағы бәсекелестік күрестің күшейтуіне әкеледі. Отандық тауарөндірушілердің ұйымдастырушылық-экономикалық механизм жоқтығынан, аграрлық сферасының шығыны төмен өнімдірінің шектеулі мүмкіндіктері, қазақстандық ауыл шаруашылық өнімдерінің, шикізат және азық-түлік шығарудың төмендеуіне және шетелден азық-түлікті әкелу көлемінің артуына апаратын, шетел тауарөндірушілермен өндірістің тең емес жағдайына алып келуі мүмкін.

Сурет 3. Батыс Қазақстан облысының шекараға шектес аймақтарымен агроөнеркәсіп кешен салаларындағы қатынас

Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіп кешені үшін, Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарының агроөнеркәсіптік мүмкіншілігін пайдалану дамудың басты шарты болып табылады. Батыс Қазақстан облысы шекараға шектес аймақтарымен агроөнеркәсіп интеграциясы ауыл шаруашылығының өндіріс мүмкіншілігінің дамуын осындай салаларда жетілдіруге болады:

- 1) мал және өсімдік шаруашылығы;
- 2) жеңіл және тамақ өнеркәсібі;
- 3) ауыл шаруашылық машина жасау;
- 4) агрохимия және мал дәрігерлігі.

Қазақстандық азық-түлік нарығы үшін дүниежүзінің барлық елдерінен әкелінген азық-түлік тауарлардың үлкен ассортименти тән. Қазақстан Республикасының сыртқы саудалық қатынастарын ырықтандыру мемлекеттің ішкі нарығына өнімнің импортының түрлі деңгейдегі сапасы және тұтынушылардың денсаулығының қауіпіне алып келеді.

Агроөнеркәсіп интеграцияның негізінде интеграциялық процестердің объективті қажеттілігін ескертетін табиғи, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, экономикалық, техникалық, технологиялық факторлардың жиынтығы жатыр.

Батыс Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені аймақтық экономикасының басты секторының бірі болып табылады, оның үлесіне жалпы аймақтық өнім құнының 4,5% тиесілі. Облыс негізінен астық шаруашылығына мамандандырылған аймақ. Ал Ресейдің шекараға шектес аймақтары тек астық шаруашылығы емес, мал шаруашылығы жоғарғы деңгейде Астрахань, Самара, Орынбор облыстарында дамыған. Осыған орай, Батыс Қазақстан облысының астық шаруашылығының дамуы шекараға шектес аймақтарының жемшөп қорының толықтырушысы бола алады, сонда қазақстандық шаруагердің өнімі ресейлік аймақтардың ауыл шаруашылық өндірушілерде ірі өткізу нарығына ие болады. Сөйтіп агроөнеркәсіп кешені дамуы шераға шектес аймағының агроөнеркәсіп кешенінің экономикалық және әлеуметтік әсерінің жоғарғы нәтижелері тығыз интеграция және шектес аймақтарымен жан-жақты қатынас жағдайында жеткізіледі.

Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық кәсіпорындары негізінен астық өндірісіне мамандандырылған.

Бұған қалыптасқан егістік алқаптарының құрылымы да ықпал етеді, басқаша айтқанда азық дақылдарына арналған аумақтар мал шаруашылығы саласының дамуына сәйкес емес. Қалыптасқан ауыл шаруашылық кәсіпорындарының ұсақ көлемді болып келуі жер көлемі бойынша да және мал басы бойынша да үздіксіз технологиялық процесті қалыпты жағдайда қамтамасыз ете алмайды, ол ақырында өндіріс тиімділігінің төмендеуіне келіп жеткізеді. Бәсекеге қабілетті және экономикалық жағынан пайдалы шаруашылықты құру ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының көлеміне айрықша талаптар қояды, оның өзі сол жергілікті аграрлық сектордың дамуына сәйкес болып келуі жөн.

Ауыл шаруашылық кәсіпорындары көлемдерінде, жер аумағы бойынша үлкен айырмашылықтар байқалады, бір облыс ішіндегі өлкелерде ұтымды өндіріс ұйымдастыру барлық уақытта да дәлелденген болып саналмайды. Көп кездесе бермейтін ірі кәсіпорындармен қатар, онша көп болмаса да, өте шағын көлемдегілер де жиі кездеседі. Шағын кәсіпорындарға қарағанда ірі шаруашылықтардың басымдығы байқалады онда барлық өндіріс факторлары тиімді сәйкестік тапқан және көп пайдаланылады, және соның негізінде жақсы қорытындыларға жетуге мүмкіндік мол.

Орташа және ірі тауарлы өндірістік қуаттары мен инфрақұрылымдары дамыған кәсіпорында қызмет етіп жатыр, ауыл шаруашылық өндірістік технологиясы жер көлемдері орташа және ірі және материалдық техникалық базалары ұтымды пайдалануға мүмкіндігі бар мал шаруашылығы объектілеріне ыңғайланған. Атап өтетін нәрсе, жақын болашақта орташа және ірі тауарлы өндірісі бар табиғи-экономикалық жағдайларға сәйкестілер тұрақты дами алады деуге болады.

Орташа және ірі шаруашылықтардың басымдылықтары, жоғары деңгейлі мамандандыру, өндірісті шоғырландыру, рынок бойынша интеграциялау мүмкіндіктері сияқты факторлармен анықталды. Ірі және орташа кәсіпорын, әсіресе өсімдік шаруашылығы салаларында, шағынмен салыстырғанда басымдықты иеленеді. Оларда күрделі қаржыны тиімді пайдалануға мүмкіндік бар, олар ғылыми-техникалық прогреске барынша икемді.

Батыс Қазақстан облысында 2012 жылы жалпы 89718 бірлік ауыл шаруашылық құрылымдар қызмет еткен. Бұл Қазақстан Республикасында тіркелген ауыл шаруашылық құрылымдарының 4,9% тең. 2012 жылы Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық құрылымдары 2011 жылмен салыстырғанда 4,8% төмендеген. Облыста 3951 шаруа қожалықтар қызмет етіп отыр, жалпы тіркелген құрылымдарының 4,4% құрайды, бұлар да 2011 жылмен салыстырғанда 2,8% төмендеген. Ауылдық жерлердегі үй шаруашылығы 2012 жылы 85 484 бірлікке жетіп, алдыңғы деңгеймен салыстырғанда 102% құрап отыр. Ауыл шаруашылығында өндіріс тиімділігін арттыру мақсатында болашақта орта және ірі ауыл шаруашылық тауар өндірушілер басым болу керек. Бүгінде аграрлық секторда ұсақ тауарлы өндірісіне үрдісі бар. [8]

Кесте 4.

Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы құрылымдарының саны

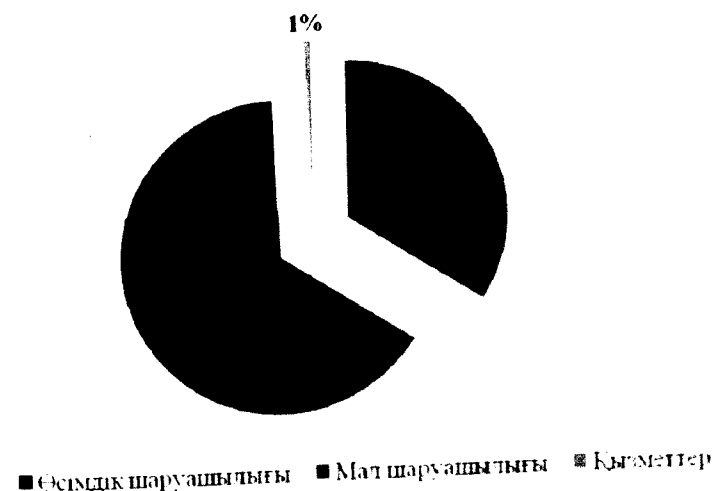
Атауы	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	бірлік 2012/2010 ж.%
Заңды тұлғалар, филиалдар және бөлімшелер құрылымдық	281	294	283	100.7
Шаруа (фермер) қожалықтары	4 009	4 069	3951	98,5
Ауылдық жерлердегі үй шаруашылығы	83 812	83 794	85 484	101,9

Интенсификациялау деңгейінің көтерілу жағдайында ауыл шаруашылық кәсіпорындарының көлемі, өндіріс күштерінің өсуі өзгермейтіндей болып қалмайды. Олар өздерінің өндіріс күштерінің әрбір нақты деңгейі шаруашылықтың интенсифтілік деңгейі және оны мамандандыру жағдайы үшін өздерінің оңтайлы шекараларын иеленеді.

Әртүрлі ауыл шаруашылық салалары үшін, өндірістің түрлі экономикалық жағдайларының қызмет етуі жағдайында оңтайлы көлемдер шамалары бірдей емес. Сондықтан ауыл шаруашылық кәсіпорындарының көлемдері жалпылама емес, белгілі бір мамандандырылған өндіріске ыңғайластырылады.

Мамандандыру өндірісті интенсификациялаумен тығыз байланысты, оның өзі бір тектес өнімдер өндірісінің оңтайлы шоғырлануын қамтамасыз етеді. Кәсіпорынның оңтайлы көлемдері белгілі бір шаруашылықтың мамандандырылуы және интенсифтілік жағдайында еңбек ресурстары саны бар болса, барлық негізгі өндіріс факторларын пайдалану және ең бір тиімді сәйкестікті қамтамасыз етеді. Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының оңтайлы көлемдерінің критеріі-бұл барлығынан бұрын жоғарғы өндірістің нәтижелері, жоғарғы еңбек өнімділігі және өндірістің рентабельдігін қамтамасыз етеді.

Болашақтағы ең бір маңызды мәселелердің бірі құрылымдық өзгерістер жасау болып табылады, яғни мал шаруашылығын қалпына келтіріп және оны одан әрі дамыту, ол азық-түлікпен қамтамасыздық талаптарымен анықталады, және ауыл шаруашылығын жүргізу жүйесіндегі мал шаруашылығының өз ролін қамтамасыз ету, сонымен қатар етті мал шаруашылығы, қой шаруашылығы жылқы шаруашылығын қайта дамытуды қарастырады.

Сурет 4. Батыс Қазақстан облысының 2012 жылы ауыл шаруашылық өнімдерінің құрамы

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша алға қойылған міндеттерге сәйкес, облыстың агроөнеркәсіп кешенінде ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру және қайта өңдеуді арттыру бойынша шаралар қабылдануда.

Статистикалық мәліметтер бойынша Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 2010 жылы 52,4 млрд. теңгені құрады, соның ішінде өсімдік шаруашылығы – 17,5 млрд. теңге, мал шаруашылығы – 34,2 млрд. теңге.

2011 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 80,8 млрд. теңгені құрады, соның ішінде өсімдік шаруашылығы өнімдері – 37,3 млрд. теңге, мал шаруашылығы – 42,8 млрд. теңге, қызметтер – 0,7 млрд. теңге. Жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығы өнімінің физикалық көлем индексі 123,3% құрады, соның ішінде өсімдік шаруашылығының өнімдері – 169,9%, мал шаруашылығы – 98,3%.

2012 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 71,4 млрд. теңгені құрады, соның ішінде өсімдік шаруашылығы өнімдері – 24,4 млрд. теңге, мал шаруашылығы – 46,6 млрд. теңге, қызметтер – 0,4 млрд. теңге. Жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығы өнімінің физикалық көлем индексі 82,4% құрады, соның ішінде өсімдік шаруашылығының өнімдері – 67,1%, мал шаруашылығы – 96,5%.

Кесте 5. Батыс Қазақстан облысы ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі

	млн.теңге			
	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2012/2010 ж. %
Өсімдік шаруашылығы	17450,7	37313,7	24421,9	139,9
Мал шаруашылығы	34209,3	42814,0	46634,5	136,3
Қызметтер	727,1	698,1	377,0	51,8
Барлығы	52387,1	80825,8	71433,3	136,3

Кез келген аймақтың мал шаруашылығы бұл — ауыл шаруашылығының мал өнімдерін өндіру үшін мал өсірумен айналысатын саласы. Мал шаруашылығы халықты азық-түлікпен (сүт, май, ет, т.б.) жеңіл және тамақ өнеркәсіптерін

шикізатпен (жүн, тері, ет өнімдері қалдықтары, т.б.) ауыл шаруашылығы өндірісін күш-көлік (ат, өгіз, түйе, т.б.) және тыңайтқышпен қамтамасыз етеді. [8]

Мал шаруашылық саласында өнімдер өндірісінің өсуі жалғасты. 2010 жылдың қорытындысы бойынша тірілей салмақта етке өткізілген мал мен құс жалпы облыс бойынша – 77,5 мың тоннаны құрады. 236,5 мың тонна сиыр сүті сауылды немесе өсім 1,3% құрады. Жылына 1 сауын сиырдан сауылатын сүт 1726 кг құрады.

Тауық жұмыртқасының өндірісі – 130,1 млн. дананы құрады, мекейіннен алынатын орташа өнім 189 дананы құрады. Қырқылған қойдың жүні – 1673 тонна. Бір қойдан қырқылатын орташа жүн 2,7 кг құрады. 2011 жылы тауық жұмыртқасының өндірісі тұтастай облыс бойынша 5% артып, 136,6 млн. дананы құрады, бір мекейін тауықтан орташа алынған жұмыртқа 205 дананы құрады, немесе 8,5% артты. Қырқылған қой жүнінің көлемі 3,7% кеміп, 1610,2 тоннаны құрады. Бір қойдан орташа қырқылған жүннің көлемі 2010 жылмен салыстырғанда 26,9% кеміп, 1,9 кг құрады. Ал 2012 жылы Батыс Қазақстан облысы бойынша тауық жұмыртқасының өндірісі (98,9%) 135,1 млн. дананы құрады, бір мекейін-тауықтан орташа алынған жұмыртқа 208 дананы құрады, немесе 1,5% артты. Қырқылған қой жүнінің көлемі 2011 жылмен салыстырғанда 3,1% өсіп, 1659,7 тоннаны құрады. Бір қойдан орташа қырқылған жүннің көлемі 2011 жылмен салыстырғанда 21,1% өсіп, 2,3 кг құрады. 2012 жылдың 1-ші қаңтарындағы жағдайға шаруашылығының барлық санаттарында ірі қара малының басы 378,9 мың басты құрап, 41,9 мың басқа кеміп отыр (2010 жылдың сәйкесті кезеңіне 90,0%).

Талдау жұртшылық шаруашылықтарында 17,3%, ауыл мың басқа, немесе 2010 жылмен салыстырғанда 17,3%, ауыл шаруашылығы құрылымдарында 2,5 мың басқа (24,4%) кемігенін көрсетіп отыр. Ірі қара малы басының кемуінің негізгі себебі сарып малдарының сойылуы мен төлдеудің кемуінен (2010 жылмен салыстырғанда бұзау басы 9,9 мың басқа, мал басы 6,4% төмендеп отыр) болып отыр.

Кесте 6. Батыс Қазақстан облысының мал шаруашылығы

Көрсеткіштер	Өлшем бірлігі	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2012/2010 ж. %
Мал саны					
Ірі кара мал, соның ішінде:	мың бас	420,7	378,9	390,0	92,7
Сиыр	мың бас	162,2	153,2	168,4	103,8
Қой	мың бас	667,3	680,7	709,7	106,3
Ешкі	мың бас	174,6	167,4	171,6	98,2
Шошқа	мың бас	27,4	22,9	25,1	91,6
Жылқы	мың бас	71,9	80,4	89,8	124,8
Түйе	мың бас	3,5	3,2	3,0	85,7
Күс	мың бас	956,1	891,3	865,1	90,4
Барлық шаруашылықтарының өндірісі					
Сауға сойылған мал мен күс (тірілей салмақта)	мың тонна	77,5	77,2	73,5	94,7
Сүт (сиыр)	мың тонна	236,5	225,6	222,6	94,1
Жұмыртқа	млн. дана	130,1	136,5	135,1	103,8
Жүн (кой)	мың тонна	1,7	1,61	1,66	97,6
Алынған төлдер					
Бұзаулар	мың бас	156,3	146,3	142,4	91,1
Қозылар	мың бас	352,6	360,2	369,8	104,8
Лактар	мың бас	99,1	98,1	96,3	97,2
Құлыншақтар	мың бас	17,9	19,4	22,9	127,9
Торайлар	мың бас	33,5	27,9	29,8	88,9
Мал мен құстың өнімділігі					
1 сиырға келетін орт. сауым	кг	1726	1732	1778	103
Миниен тауықтарының жұмыртқатағыштығы	дана	189	205	208	110

Шаруашылықтың барлық санаттарында 2012 жылдың 1 қаңтарына қой басының саны 680,7 мың басты құрады, ол 2010 жылдан 2,1% артық, ешкі басының саны – 167,4 мың басты құрады, немесе 4,1% қысқарды. Шошқа басының саны 22,9 мың басты құрады немесе 16,3% қысқарды, күс басының саны 891,3 мың басты құрады немесе 6,8% кеміді, түйе басының саны 3,2

басты құрады немесе 8,2% қысқарды. Жылқы басының саны 11,9% өсіп, 80,4 мың басқа жетті.

2011 жылы тірілей салмақта етке өткізілген мал мен күс 77,2 мың тоннаны құрап 2010 жылмен салыстырғанда 99,7% құрады. Шаруашылықтың барлық санаттарындағы сиыр сүті өндірісінің көлемі 225,6 мың тоннаны, немесе 2010 жылға 95,4% құрады. Сүт өндірісі көлемінің төмендеуінің негізгі себебінің бірі сиыр басының кемуі. Тұтастай облыс бойынша 2011 жылы сиыр басының саны 9,1 мың басқа кеміп, 2012 жылдың 1 қаңтарына 153,2 мың басты құрап отыр (2010 жылға 94,4%).

2013 жылдың 1-ші қаңтарындағы жағдайға шаруашылығының барлық санаттарында ірі кара малының басы 390 мың басты құрап, немесе 11,1 мың басқа өсіп отыр (2012 жылдың 1 қаңтарына 102,9%). Шаруашылықтың барлық санаттарында 2013 жылдың 1 қаңтарына қой басының саны 709,7 мың басқа (4,4%-ға артық), ешкі басының саны – 171,6 мың басқа (2,3%-ға артық), шошқа басының саны – 25,1 мың басқа (2011 жылдан 11,1%-ға артық), жылқы (11,8% өсіп), 89,8 мың басқа жетті. Күс басының саны 865,1 мың басты құрады (2,8% кеміді), түйе басының саны 2,98 мың басты (7,5% кеміді) құрады.

2012 жылы тірілей салмақта 73,5 мың тонна (2011 жылмен салыстырғанда 94,9%) мал мен күс етке өткізілді. Шаруашылықтың барлық санаттарындағы сиыр сүті өндірісінің көлемі 222,6 мың тоннаны (2011 жылға 98,7%) құрады.

2013 жылдың 1 қаңтарына облыста 32 асыл тұқымды мал шаруашылығы бар, олардың 7 асыл тұқымды мал зауыттары, 25 асыл тұқымды мал шаруашылықтары. Облыстың асыл тұқымды шаруашылықтарымен 790 қашар мен бұқашықтар сатылды. 3296 бас бұзау, 13580 бас қозы, 783 бас құлын және 44 бота алынды.

2012 жылы малдың тектілік потенциалын жақсарту үшін облыс аудандарында 208 қолдан ұрықтандыру пункттері ұйымдастырылып, оларда 2012 жылы 42,8 мың бас сиыр және қашар ұрықтандырылды. Облыс шаруашылықтарында эмбрионды көшіріп салу тәсілі іске асырылып, 183 сиырға эмбрион көшірілді.

Шошқа басын арттыру мақсатында, 2011 жылдың желтоқсан айында Зеленов ауданының «Щаново» ШК шошқа өсіру кешені іске қосылып, 2012 жылдың сәуір айында 620 бас ірі ақ

тұқымының аналығы сатып алынды. 2012 жылдың соңына шошқа кешенінде 3991 бас шошқа өсірілуде. [8]

Кесте 7. Барлық шаруашылық санаттарындағы ауыл шаруашылық дақылдарының жалпы түсімі

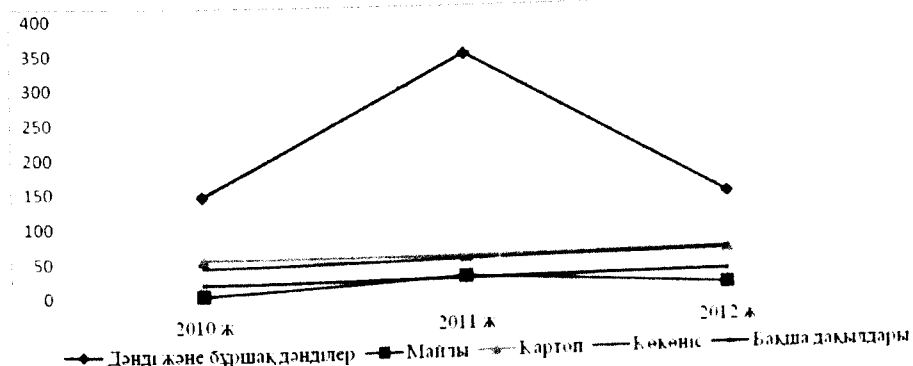
Атауы	2010 ж.	2011 ж.	2012 ж.	мың тонна 2012/2010ж. %
Дәнді және бұршақ дәнділер, барлығы	146,18	347,3	137,23	93,8
соның ішінде жаздық егіс	81,5	329,3	82,30	100,9
күздік егіс	64,68	18,0	54,93	84,9
Майлы	3,4	25,3	5,22	153,5
Картоп	55,0	55,1	57,0	103,6
Көкөніс	43,4	50,2	54,4	125,3
Бакша дақылдар	18,58	22,1	24,12	129,8

Батыс Қазақстан облысының табиғи-климаттық жағдайы тәуекелді егін шаруашылыққа жатады, сондықтан өсімдік шаруашылығының өнім өндірісі көбінде осы факторымен анықталады. 2011 жылдың табиғи жағдайы қолайлы болды. Бұл барлық ауыл шаруашылық дақылдарында мол өнімді алуға мүмкіндік берген.

2011 жылы астықтың жалпы өнімі өңдеуден кейінгі салмақта 347,3 мың тонна көлемінде алынды, немесе 2010 жылдан 4,5 есе артық. Алынған өнім облыстың азық-түліктік астыққа, тұқымға және мал азығына деген ішкі сұранысын толық қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Майлы дақылдар тұқымының жалпы өнімі 25,3 мың тоннаны (өңдеуден кейінгі салмақта) құрап, ол 2010 жылдан 3,2 есе артты. Картоптың жалпы өнімі 55,1 мың тоннаны құрады, немесе 2010 жылдан 20,5% артты, жиналған көкөніс – 50,2 мың тонна (өсім 26,1%), жиналған бакша өнімдері 22,1 мың тонна (өсім 16,6%). Картоптың өнімділігі гектарына 144 центнерге жетті, немесе 2010 жылдан 33% артты, сәйкесінше көкөніс гектарына 135,4 центнер және 20% артты.

2012 жылдың өніміне 43,1 мың тонна көлемінде жаздық дәнді дақылдардың тұқымы дайындалды (кажеттіліктің 103%). оның ішінде 32,8 мың тонна жаздық бидай тұқымдары. перспективті сорттардың үлесі 55,3% құрайды, немесе 2010

жылдан 18,3% артық. Күздік дәнді дақылдармен 57,8 мың га егілді, немесе 2011 жылдың өніміне егілгеннен 2,9 есе артық. Одан басқа, күздік арышпен (майлы дақыл) 11,3 мың га егілді, жыртылған сүдігер жер 122 мың га. 2012 жылы барлық ауыл шаруашылық дақылдарының егісі 592,0 мың га құрады. Ауа-райының құрғақшылығы мен тиімді ылғалдың жетіспеуінің салдарынан барлық дәнді дақылдар егістігінің 166,9 мың га күйіп кетті, жалпы өнімнің өңдегеннен кейінгі салмағы 129,3 мың тонна астықты құрады, бұл 2011 жылдың деңгейінің 37,2%. Майлы дақылдар 65,9 мың га егілді немесе 2011 жылғыдан 50,1 мың га кем, осы алқаптың 44,3 мың га күйіп кетті. орылған алқап 21,6 мың га, 5,2 мың тонна майлы тұқым алынды (өңдегеннен кейінгі салмағы), 2011 жылдың деңгейіне 20,6% құрады. Майлы дақылдардың облыс бойынша орташа өнімділігі 2,4 ц/га болды.

Сурет 5. Батыс Қазақстан облысының барлық шаруашылық санаттарындағы ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы түсімінің өзгерісі, мың тонна

Картоп 4071 га отырғызылды, немесе 2011 жылғыдан 227 га көп, көкөніс дақылдары 3872 га егілді, 2011 жылғыдан 154 га артық, бакша дақылдары 1630 га егілді, 2011 жылғыдан 62 га көп. Картоп және көкөніс дақылдарының өнімділігін ұлғайту мақсатында, көкөніспен айналысатын шаруашылықтарда тамшылатып суару жүйесі 300 га қолданылды. 2011 жылғыдан 47 га артық, арзандатылған қакпен 435 тонна минералдық

тыңайтқыштар сатып алынды. 2012 жылы картоптың өнімділігі гектарына 141,1 центнерге, көкөніс гектарына 145 центнер құрады. Картоптан 57 мың тонна өнім алынды, немесе 2011 жылдан 3,4% артты, жиналған көкөніс – 54,4 мың тонна (өсім 8,4%), жиналған бақша өнімдері 24,1 мың тонна (өсім 9,0%). [8]

Статистикалық ақпарат бойынша 2011 жылы қайта өңдеуші кәсіпорындармен 26945,1 млн. теңгеге өнім өндірілді. Тағамдық өнімдер өндірісінің физикалық көлем индексі 107,6% құрады. 2012 жылы қайта өңдеуші кәсіпорындармен 28,1 млрд. теңгенің өнімі өндірілді. Тағамдық өнімдер өндірісінің физикалық көлем индексі 117,5% құрады.

Кесте 8. Негізгі салалардағы өңдеу өнімдерінің өндірісі, тонна

Өнім атауы	2010 ж	2011 ж	2012 ж	2012/2010 жыл. %
Ет және тамақ өнімдері	5622	5388	6245	111,08
Шұжық тағамдары	2336	3207	7015	300,2
Күнбағыс майы	809	1197	1081	133,6
Ет консервілер	5525	6018	7926	143,4
Өңделген сүт сұйық және қаймақ	2571	4583	2292	89,1
Қаймақ майы	439	721	471	107,2
Ірімшік және сүзбе	204	108	111	54,4
Өзге сүт өнімдері	1321	1049	788	59,6
Ұн	111004	110149	96534	86,9
Жарма, ірі тартылған ұн	2689	1935	2380	88,5
Нан	22405	25818	25965	115,8
Макарон бұйымдары	19940	20918	17248	86,4
Балық консервілер	1199	3370	4171	347,8

Ұн және макарон өнімдерін өндіруде, бидайды қайта өңдеуде қызмет ететін Батыс Қазақстан облысының негізгі мекемелері: АҚ «Желаев НӨК», АҚ «Аққайнар», ЖШС «Белес Агро», ШҚ «Белес», ШҚ «Даяна» және тағы басқа ірі өндірушілер. Ұн өндіру саласында 2012 жыл бойы 96,5 мың тонна ұн өндірілді немесе 2011 жылмен салыстырғанда 92%, жарма мен ірі тартылған ұн – 2380 тоннаны (123,4%) құрады, макарон өнімдерінің өндірісі 17,2 мың тоннаға дейін артты (102,4%).

Облысымызда етті қайта өңдеу саласында ЖШС «Кублей»,

ЖШС «Ибрагим», ЖШС «Береке», ЖШС «Жайық-ет» және ЖШС «Орал құс фабрикасы» кәсіпорындары қызмет ететін. 2011 жылы етті қайта өңдеу саласының кәсіпорындарымен 6018 тонна ет қалбырлары өндірілді, 2010 жылдың деңгейіне 108,9%, шұжық өнімдері – 3207 тонна (137,3%), ет және тағамдық қосымша өнімдер өндірісі ішкі нарықтың қанықтығына байланысты 2010 жылмен салыстырғанда 4,2% кеміп, 5388 тоннаны құрады. Ал 2012 жылы етті қайта өңдеу саласының кәсіпорындарымен 7986 тонна ет қалбырлары өндірілді немесе 2011 жылдың деңгейіне 145,3%, шұжық өнімдері – 7015 тонна (948%), ет және тағамдық қосымша өнімдер өндірісі – 6245 тоннаны (118,9%) құрады. Өндірілген балық консервілері 3266 тонна, ол 2010 жылмен салыстырғанда 2,8 есе көп. Өндірілген балық консервілері 4171 тонна, ол 2011 жылмен салыстырғанда 1,6 есе көп.

Батыс Қазақстан облысында 2010 жылы ЖШС «Сrown Батыс» кәсіпорынның қызметі іске қосылды. Жобаның жалпы құны 3 571,9 млн.теңге. Орналасу жері Зеленов ауданын Янайкино ауылы. Жобаның өндірістік қуаты: жыл сайын еттің 2 073 тоннасы (сиыр еті).

Өсімдік майының өндірісі 1197 тоннаны құрап, 2010 жылдан 48% артты. 2013 жылдың 1 қаңтарда өсімдік майының өндірісі 1081 тоннаны (102,6%) құрады. Осы саласында қызмет ететін мекемелер ЖШС «Потенциал» және АҚ «Батыс Күнбағыс».

Сүтті өңдеу саласында көптеген кәсіпорындар қызмет етеді, солардың ең ірісі ЖШС «Береке», ІШҚ «Акас» және ІШҚ «Каркула». 2012 жылы сүтті қайта өңдеу саласында 2292 тонна сүт пен кілегей өндірілді немесе 2011 жылға 95,1%, сары май 471 тонна немесе 68,2%. Басқалай сүт өнімдері өндірісінің көлемі 2011 жылмен салыстырғанда 24,7% қысқарып, 1046 тоннаны құрады, өндірілген ірімшік пен сүзбе – 111 тонна (101,8%). [8]

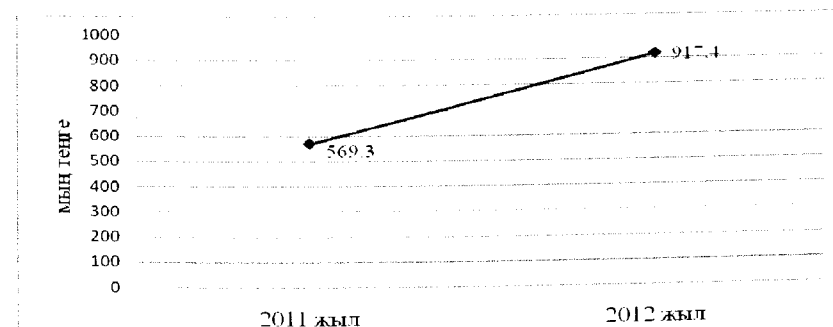
Кесте 9. Батыс Қазақстан облысының РФ шекараға шектес аймақтарымен АӨК өнімдері бойынша экспорты мен импорты мың теңге

Тауардың атауы	2011 жыл				2012 жыл			
	Экспорт		Импорт		Экспорт		Импорт	
	тонна	құны	тонна	құны	тонна	құны	тонна	құны
Дәнді дақылдар және өнімдері	16	7,3	3934	6628,1	494,9	198,9	4771	8480,2
Шошқа және шошқа өнімдері	0,7	2,5	459,5	1217,2	0,4	1,1	362,8	1087,6
Үй құсы және өнімдері	-	-	1546,6	3146,9	2,1	6,3	3216	6329,7
Құс жұмыртқасы, мың дана	-	-	176,8	217,3	-	-	19	35,2
Ірі қара мал және өнімдері	19,8	74,3	98,2	314,3	22,8	83,8	167,9	373,6
Балық және балық өнімдері	509,6	485,2	501,5	1315,4	274,7	367,5	287,7	897,1
Сүт және сүт өнімдері	-	-	1516	2469,6	-	-	2482	3006,6
Көкөністер (картоп, сәбіз, пияз, т.б.), өнімдер	-	-	1061,4	2559,4	22,6	21,9	1071	965,9
Жеміс-жидектер және оның өнімдері	-	-	2047,9	2201,3	99,9	206	2734	2832
Барлығы	546,1	569,3	11378	20120,5	917,4	885,5	15111	24007

Батыс Қазақстан облысының шекараға шектес аймақтарының экспорты мен импортының көрсеткіштеріне сай, облысымыздың агроөнеркәсіп кешен өнімдерінің экспорт деңгейі импортымен салыстырғанда төмен. 2012 жылы Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық өнімдері бойынша экспортталған тауарлардың көлемі 917,4 тоннаны құрады, бұл көрсеткіш 2011 жылғы экспортталған тауарлары 40,5% өскен.

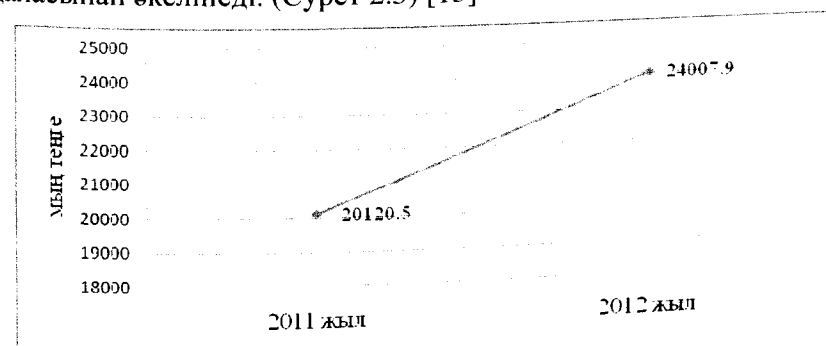
Экспортталған тауарлардың құны 2012 жылы 569,3 мыңнан 885,5 мың теңгеге дейін өсті, 35,8%-ға. 2012 жылы облысымыздың Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарына экспорттайтын тауарлардың артық бөлігін 41,5% балық және оның өнімдері алады. Ең төмен деңгейі шошқа және

шошқа өнімдері, оларға жалпы экспорттайтын агроөнеркәсіп өнімдерінен 0,12% тиесілі. (Сурет 2.4) [13]

Сурет 6. - Батыс Қазақстан облысының Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарымен АӨК өнімдер экспортының динамикасы

Батыс Қазақстан облысына 2012 жылдың нәтижесінде Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарынан импортталған ауыл шаруашылық өнімдерінің жалпы құны 24 007,9 мың теңгеге тең, ол 2011 жылғы көрсеткіштерінен 16,2% арттады. Облысқа импортталған өнімдерінің құны бойынша 8480,2 мың теңге, 35,3% дәнді дақылдар және оның өнімдеріне тиесілі. Екінші орында импортталған ауыл шаруашылық өнімдерінен үй құсы және оның өнімдері 6329,7 мың теңгеге тең, үй құсы өнімдерінен 50,1% бөлігін тоңазылтқан үй құсының еті алады. Қазіргі уақытта облысқа осы тоңазылтқан үй құсы етінің көп бөлігі Самара қаласынан әкелінеді. (Сурет 2.5) [13]

Сурет 7. - Батыс Қазақстан облысының Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарымен АӨК өнімдер импортының динамикасы

Батыс Қазақстан облысына РФ-нан негізгі АӨК өнімдерін экспорттаушы шекара шектес аймақтар бұл – Самара және Саратов облыстары. Самара облысында РФ Мемлекеттік Статистика органына сәйкес 3 214 065 адам, ал Саратов облысында 2 508 800 облыс тұрғыны бар.

Самара облысы ауыл шаруашылығының мамандандырылуы: астықты, арпаны, тарыны, қарақұмықты, күнбағысты, көкөністі және картопты өсірудегі өсімдік шаруашылығы. Мал шаруашылығы етті-сүтті бағыттағы ірі қара малды өсіруен, шошқаны өсіру шаруашылығымен, құс шаруашылығымен ұсынылған.

Саратов облысы дәстүрлі түрде ауыл шаруашылық аймақ болып келеді. Ресей аймақтар ішінен ауыл шаруашылық өнімді өндіру көлемі бойынша 10 орынды алады. Саратов облысының ерекшелігі болып, өндіріс пен егістік жердің жалпы көлемінің ішінен шаруа қожалықтарының үлкен үлесі.

Саратов және Самара облыстарының табиғи-климаттық жағдайы тәуекелді егін шаруашылыққа жатады, сондықтан өсімдік шаруашылығының өнім өндірісі көбінде осы факторымен анықталады. 2012 жылдың табиғи жағдайы қолайлы болды. Бұл барлық ауыл шаруашылық дақылдарында мол өнімді алуға мүмкіндік берді.

Кесте 10.

Самара және Саратов облыстарында ауыл шаруашылық өнім өндірісі

Өнімнің атауы	мың тонна			
	2011 жыл		2012 жыл	
	Самара облысы	Саратов облысы	Самара облысы	Саратов облысы
Астық	1212,8	970,7	1106,8	2203,1
Қант қызылшасы	8,9	159,3	7,1	143,05
Картоп	451,7	11,6	500,2	9,6
Көкөністер	291,5	110,1	343,2	106,5
Мал жән құс еті	136,1	260,8	140,0	234,0
Сүт	407,5	1 015,1	418,7	964,4
Жұмыртқа, млн дана	195,5	933,1	195,2	907,0

Астық өнімі өндірісі Саратов облысы бойынша 2012 жылы 2203,1 мың тоннаға тең болды, ол алдыңғы жылмен салыстырғанда 126,3% өскен. Самара облысында керісінше астық өнімі 1212,8 мың тоннадан қысқартылып 1106,8 мың тоннаны құрады.

Самара облысында 2012 жылы қант қызылшасы өндірісі алдыңғы жылдың 79,1кұраса, картоп өнімі 10,7%, көкөніс 17,7% артық болды болды. Мал мен құс еті өндірісі 2011 жылғы 136,1 мың тонна көрсеткіштерінен 2012 жылы 2,8% өсіп, 140,0 мың тоннаны құрады. Самара облысында сүт өнім өндірісі 2012 жылы 418,7 мың тоннаға жетті, бұл алдыңғы жылдан 2,7% көп.

Самара және Саратов облыстырының ауыл шаруашылықтың өнім өндірісі кестесіне сай, Самара облысының жұмыртқа саны 2011 жылы 195,5 млн. дана болса, 2012 жылы 0,2% төмендеп, 195,2 млн. дананы құрады. Ал Саратовта 933,1 млн. данадан 907,0 млн. данаға қысқартылды, 2,8%-ға.

Саратов облысы бойынша 2012 жылы барлық санаттары бойынша картоп өндірісі 16,7% төмендеген, көкөністер – 3,2% - ға. Сонымен қатар облыста сүт өнімі өндірісі 1 015,1 мың тоннадан 964,4 мың тоннаға, 5% қысқартылды. [14]

Батыс Қазақстанның шекараға шектес агроөнеркәсіптік аймақтың территориясында және РФ шектес территориясында ауыл шаруашылық машина жасау саласы бар. Агроөнеркәсіптік кешеннің анализі Батыс Қазақстанның облысының машина жасау саласында ауыл шаруашылық өндірістерінің бәсеке қабілетін артудына кедергі болатын мәселеленің қатары бар екенін көрсетті. Іс жүзінде өндірістің бірде-бір деңгейінде аймақта бәсекелестік артықшылықтар, техникалық мүмкіндігі моральдық және физикалық тозды. Сәйкес синергетикасыз өндірістің технологиялық орын арасында байланысқан жетекші экспортер-елдермен бәсекелесу қиын.

Қазақстанда ауыл шаруашылық техника паркінің қысқартуы (1990 жылдан 4-5 есе) шаруашылықтарда техниканың жетіспеушілігіне әкелінді, бұл еңбек өнімділігінде қатты делінді. Жыл сайын тракторлар паркі 7%-ға қысқартып отырады. Бұл тек біздің аймақты емес, сонымен қатар РФ шекараға шектес аймақтарды да тиеді. Мысалы, Самара облысының ауыл шаруашылық паркі 2011 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда

16,1 мың данадан 15,8 мыңға дейін қысқартылды, 1,9%-ға, одан тракторлар 5,2 мың данадан 4,9 мың данаға дейін. Нәтижесінде, әр 1 000 гектар егістік жерге 2,7 трактордан келеді.

Соған қарамастан, Самара облысы Сызрань қаласында ауыл шаруашылық өндірісі бойынша «Сызраньсельмаш» ірі машина жасау заводы орналасқан. ЖШҚ «Сызраньсельмаш» бұл түрлі өнеркәсіптік жабдықтардан құрылатын цехтер кешені. Механикалық жабдықтар, ауыл шаруашылық және орман шаруашылығы үшін машиналар мен жабдықтар өндірісімен айналысады, сонымен қатар өзге арнаулы мақсаттағы машиналар мен жабдықтар өндірісі.

Саратов облысы бойынша ауыл шаруашылық техника паркінің есебінде 2010 жылы 23,4 мың дана, 2011 жылы 22,9 мың дана қалды, парк 2,2% қысқартылды. Тракторлар 6745 данадан 6510 данаға дейін қысқартылды, 3,5%-ға. 2012 жылы барлық ауыл шаруашылық техниканың түрлері бойынша, алдыңғы жылмен салыстырғанда жоғары: тракторлар – 3,9%, комбайндар – 5,7%, соқалар – 5,9%, копсытқыштар – 4,1% құрайды. Әрбір 1 000 гектар Саратов облысының егістік жеріне 1,7 трактордан келеді.

Батыс Қазақстан облысының 2012 жылы статистикалық мәліметтері бойынша облысымызда 10028 әртүрлі маркалы трактор, 1521 егін жинайтын комбайн, 61 егу кешені мен 30000-нан аса әртүрлі ауыл шаруашылық машиналары бар. Батыс Қазақстан облысы бойынша әрбір 1 000 гектар егістік жерге 0,05 трактордан келеді. [14]

Дүниежүзілік агроөнеркәсіптік кешені дамыған елдерде бұл сан жоғары. Аргентинада бұл сан 8 дана тең. Канадада – 16 дана. Ең жоғарғы көрсеткіш Германияда – әрбір 1 000 гектарға 64 дана трактор. Ауыл шаруашылық паркінің 1 000 гектар егістік жерге жеткісіздігі, ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің техникалық мүмкіндіктерін шектейді және ауыл шаруашылықта еңбек өнімділігін төмендейді.

Ауыл шаруашылық техниканың жартылай, ал кейбір жағдайда ширекке нормативтік қажеттілікті қанағаттырмайды. өндіруші-кәсіпорындарға техниканы өткізу нарығының үлкен мүмкіндігін белгілеуге болады.

Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының тиімділігі мен еңбек өнімділігі өсу мақсатында азық-түлік қауіпсіздік табалдырығын көтеру агроөнеркәсіп кешенін ұйымдастыру мен жүзеге асыруындағы батыл шаралар. Осындай шаралардың ішінен, шектес аймағының экономикалық мүмкіншілігін Батыс Қазақстан облысының өнеркәсіп интеграция мүмкіндігі негізіндегі ауыл шаруашылық машина жасау басқарудың ұйымдастырушылық құрылымдарының өзгерістері.

4. АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕГІ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ҚҰРЫЛЫМДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІ

Агроөнеркәсіп кешенінің үдерісі орнатылған экономикалық, технологиялық, ауыл шаруашылық өнімдер өндірісімен, оның өнеркәсіп өңдеумен және тұтынушыға дейін жеткізумен байланысымен қарым-қатынасқан салалар орталықтарының ұйымдастырушылық бірлігімен анықталады. Агроөнеркәсіп кешеніндегі интеграцияланған құрылымдардың қызмет етуінің экономикалық механизмі, қатынас жүйесі және агроөнеркәсіп кешен салалар дамуын реттеу әдістері мен түрлері ретінде сипатталатын шаруашылық ету механизмінің негізгі бөлігі болады.

Экономикалық механизмінің жүйесі механизмдер бөлшектерінің жиынтығынан құрылады, әрбір бөлшек пайдалануының арнайы мақсаты болады.

Агроөнеркәсіптік интеграция жақындасудың өнімді процесі мен ауыл шаруашылық және өнеркәсіптік өндіріс саласының синтезі, олардың тиімділігін және әлеуметтік-экономикалық дамуының үйлесімділігін арттыру мақсатында. Ауыл шаруашылық пен өнеркәсіптік интеграцияның табысты нәтижесі, жаңа масштабты агроөнеркәсіптік құрылымдарының құрылуы болып табылады. Бұл технологиялық, экономиялық және ұйымдастырушылық өзара байланысқан ауыл шаруашылық және өнеркәсіптік кәсіпорындарының жиынтығы.

Агроөнеркәсіптік интеграция бұл белгілі заңдылықпен сипатталатын объективті экономикалық процесс, алдымен

меншік формасымен, қоғамдық еңбек бөлінуінің дамуымен, оның кооперациясына және осы негізде аграрлық және өнеркәсіп өндіріс кәсіпорындар мен салалар арасындағы қарым қатынасты орнатудың қажеттілігіне байланысты.

Агроөнеркәсіп кешенінің интеграцияланған кәсіпорындарының төменгі қаржылық тұрақтылықтың негізгі себебі:

- өндірістік процестерінің төменгі технологиялық деңгейі;
- өндірістік өнімдерді өңдеудің төмен деңгейі;
- төменгі бәсекеқабілеттілік;
- серіктестіктердің экономикалық, технологиялық тепе-теңсіздігі және ауыл шаруашылық, өңдеу, қызмет көрсету және саудалық кәсіпорындарының дезинтеграциясы жағдайында, экономикалық қатынастар механизмінің жетілмегендігі;
- агроөнеркәсіптік кешенінің ресурстық базасының азуы.

Қаржылық-экономикалық қатынастырының жиынтық сипатының ерекшелігі инвестициялаудың өзара тиімді принциптер мен шарттарының қалыптасуы болып табылады. Бірақ, шынында осы салада жағымды өзгерістерін көрсетпейді, себебі айқын кедергілер бар: біріншіден, аймақтың көптеген агроөнеркәсіп кешен кәсіпорындары өзінің салымдарын бағалы қағаздарға бағдарлайтын ассоциацияланған меншік формасына қатыспайды және осыған байланысты қосымша табысты алмайды; екіншіден, ауыл шаруашылық кәсіпорындарының төменгі тиімділігінен қарыздық міндеттерін өтей алмайды; үшіншіден, жоғарғы несиелік пайызынан және төменгі шаруашылық етуінде қаржылық нарықтан және тауар нарығынан оқшаулану болады.

Экономикалық интеграция - өндірістік-технологиялық байланыстарының кеңейтуінде және тереңдетуінде, ресурстарды бірлесіп пайдалануда, капиталдың қосылуында, сонымен қатар бір-біріне экономикалық қызметті жүзеге асыру үшін қолайлы жағдай жасауында білдіріледі. Агробизнесіте интеграцияланған процестерінің дамуы, сөзсіз, агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуын ынталандырылатын және тежейтін экономикалық факторлар жүйесіне тәуелді.

Агроөнеркәсіп интеграцияның экономикалық механизміне анықтаманы беруден бұрын, бірнеше авторлар, кәсіпорын

интеграцияның экономикалық механизмін және интеграциондық құрылымдар қызмет етуін ажырату керектігін деп санайды. [16,17]

Кез келген экономикалық механизмінің негізгі құрылымдық элементтері шаруашылық ету субъектілерін белгілейтін және қолдайтын шаруашылық ету субъектілері мен қатынастары болып табылады.

Агроөнеркәсіптік интеграцияның экономикалық механизмі – бұл шаруашылық ету субъектілердің (кәсіпорындар, мекемелер, шаруа қожалықтары) өзін-өзі ұйымдастырушы жүйесі, осы субъектілерге тән шаруашылық етудің экономикалық механизмдері және жалпы жүйеге тән шаруашылық ету субъектілерінің қызметін реттейтін қоғамдық институттары.

Қазақстан Республикасының бірінғай экономикалық кеңістіктің экономикалық факторлары интеграцияның пайда болуы мен дамуын анықтайды. Олар ауыл шаруашылық кәсіпорындарының басыңқы даму жағдайын құру мақсатында несиелік және салықтық жеңілділіктермен, қаржылық ресурстар мен капиталмен қамтамасыз етуге бағытталған және ауыл шаруашылық кәсіпорындарына мемлекеттік және мемлекеттік бюджеттен тыс қорлар есебінен қаржыландырумен айқындалады:

Кесте 11. Агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуына әсер ететін экономикалық факторлар

Ынталандырушы факторлар	Тежеу факторлар
1. Соңғы өнім өндірісінің тиімділігін арттыру.	1. Ауыл шаруашылық өнімдерінің және материалды-техникалық ресурстардың бағалық паритетінің жоктығы, ауыл шаруашылық және өнеркәсіп өнімдер арасындағы баға кемсітушілігі.
2. Экономикалық конъюнктура факторларының әсері.	2. Мүлік құқықтарының қорғалмағандықтан ауыл шаруашылық саласындағы төмен инвестициондық белсенділігі.
3. Ауыл шаруашылық өндіріс жұмысшыларының еңбек өнімділігін арттыру.	3. Интеграцияланған құрылымдарды құруда мүддесіз коммерциялық фирмаларымен бақылауында қызмет ететін азық-түлік нарығының жүйесінің.
4. Жыл бойы бірқалыпты ақша табыстарының түсуі.	
5. Шикізаттың кешенді қайта өңдеудің, өндірістердің құрылудың экономикалық мақсаттылығы.	

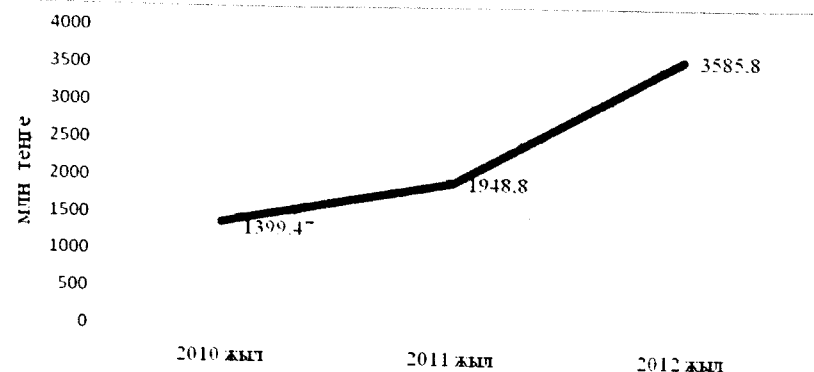
- агроөнеркәсіп кешенінің инвестициондық жобаларын жүзеге асыруына субсидиялар мен мақсатты жәрдемқаржылар;

- кәсіпорындарының тиімсіз өнімдер өндіріс шығындарын өтеуге арналған демеуқаржылар;

- агроөнеркәсіп кешені үшін энерготасымалдаушыларға шекті және жеңілдік баға мен тарифтерін орнату.

Экономикалық қаржылық-несиелік шараларына салықтық және несиелік жеңілдіктер, ауыл шаруашылық техниканың лизингіне ақылы және ақысыз түрінде қаржы бөлу кіреді.

Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіп кешенінің қаржыландыруда облыстық бюджеттен қаражаттарының негізгі мақсаты, өсімдік шаруашылықты қолдауға жұмсалады. Ол өсімдік шаруашылығының дамуы, өнімділікті және сапаны арттыру және жанар-жағармай материалдарына бағасын төмендету. Республикандық бюджеттен бөлінген қаржы негізінен мал шаруашылықтың дамуына бағытталады. Оған тұқым шаруашылығының дамуы, өнімділікті және еттің сапасын арттыру, мал дәрілерді сатып алу және емдеу кіреді.

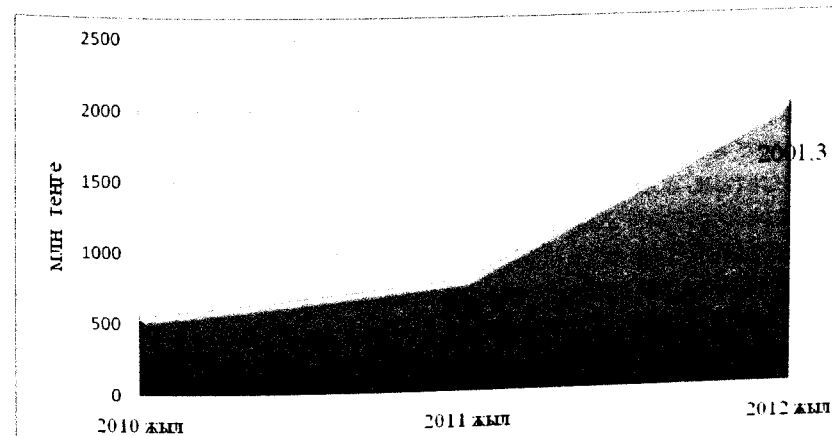
Сурет 8. Батыс Қазақстан облысының АӨК қаржыландыру динамикасы

2010 жылы облыстық бюджеттен 249,05 млн. теңге бөлінді, ол 2010 жылы АӨК-ні қаржыландыруға бөлінген 1399,47 млн. теңгенің 17,7%-н құрайды. 2011 жылы жалпы облыстың агроөнеркәсіп кешенінің дамуына бөлінген қаржыландыру 2010 жылмен салыстырғанда 28,2%-ға артып 1948,8 млн. теңгеге тең

болды. Қаржыландырудың артық бөлігі республикандық бюджеттен құралады, оған 2011 жылдың 60,7%, ал 2012 жылдың 79,5% тиесілі.

2013 жылдың 1 қаңтардағы көрсеткіштеріне сай Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіп кешенді қаржыландыруға 3585,8 млн теңге бөлінді. 2011 жылғы көрсеткішінен 45,7% өскен. Республикандық бюджеттен қаржыландыру 58,5% үлкейген, облыстық бюджеттен керісінше, 4,8%-ға азайған. [8]

Кедендік одақтың басты талабы – бәсекелестік. Кедендік одаққа мүше болғаннан бері елімізге ет, сүт өнімдері еркін келуде. Осы ретте отандық тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын шараларды қолданудың қажеттілігі туындап отыр. Ресейдің шекараға шектес аймақтарында өндірілетін мал шаруашылығының кейбір өнімдерінің сапасы жоғары болғанына қарамастан, құны отандық өнімдердің бағасына тең. Осыған орай ҚР Үкімет тарапынан отандық өнімнің бағасын төмендетуге, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға байланысты арнайы шаралар қолданылуда.

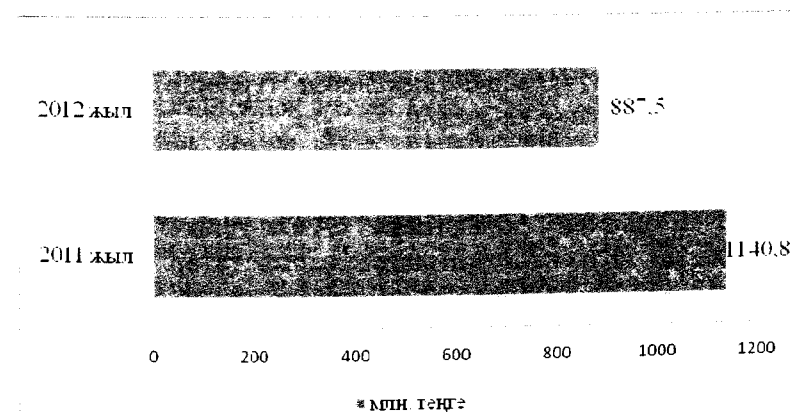

Сурет 9. Батыс Қазақстан облысының мал шаруашылығының дамуына бөлінген мемлекеттік субсидиялар

Мемлекеттік субсидия – мемлекеттік бюджет есебінен бөлінген ақшалай нысандағы бір жолғы жәрдемақы. Батыс Қазақстан облысына Республикалық бюджеттен субсидия ретінде

қаржы бөлу арқылы мал шаруашылығы өнімін өндіру үшін жасалған шығындарды өтеу екі бюджеттік бағдарлама бойынша жүзеге асырылады. Бұл бағытта Батыс Қазақстан облысына бюджеттен, нақтыланғанын қоса есептегенде 2010 жылы 548,6 млн. теңге бөлінді, 2012 жылы мал шаруашылығы саласын дамытуға 2001,3 млн. теңге субсидия бөлінді, 2011 жылмен салыстырғанда 2,5 есе көп. [8]

2011 жылдағы Елбасының халыққа жолдауында берген тапсырмасына сәйкес, 2016 жылы еттің экспортын 60 мың тоннаға дейін жеткізуге жағдай жасау үшін бүгінгі таңда «Ірі қара мал етінің экспорттық әлеуетін дамыту» бағдарламасы бекітілген. Мал шаруашылығындағы негізгі шаралар асыл тұқымды мал шаруашылықтарын қолдауға және орта және ірі тауарлы мал шаруашылығын ұйымдастыруға бағытталды. Соған сәйкес Үкімет арнайы «Сыбаға» мемлекеттік бағдарламасын қабылдады. Осыған орай «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ еліміз бойынша агроөнеркәсіп нысандарына етті бағыттағы жас малдарды өсіру үшін ірі қара (аналық мал) мен тұқымдық бұқаларды сатып алуға несие бермекші. Аталмыш несиені беру «Сыбаға» бағдарламасы аясында жүзеге асады. Бұл несие атынан да көрініп тұрғанындай, ауыл шаруашылығында қазір кенжелеп тұрған ірі қараның етті бағыттағы тұқым табынын көбейтуге бағытталған. Несие тек қана мал шаруашылығымен айналысатын, соның ішінде етті бағыттағы ірі қара өсіруші жеке кәсіпкерге, шаруа қожалығына, фермерлік шаруашылыққа және жауапкершілігі шектеулі серіктестіктерге беріледі. Сосын бұл қаржы тек қана, етті бағыттағы сиырлар мен ұрықтандырушы аталық мал яғни асыл тұқымды бұқалар алуға жұмсалуды тиіс. Несие алушы берілген қаржыға тек сиырлар мен бұқаларды сатып алып қана қоймайды, оны өсіріп, өндіріп, етті бағыттағы сиырлардан тұратын табынға айналдырады, болмаса, бордақылау алаңдарына тапсырылады. Несиенің көлемі бір миллион теңгеден 18 млн. теңгеге дейін жеті жылға алты пайыздық үстемемен беріледі.

Сурет 10. Батыс Қазақстан облысындағы «Сыбаға» мемлекеттік бағдарламасының көрсеткіштері

Селекциялық-асыл тұқымдық сапаны және ірі қара малының тұқымдық құрамын арттыру мақсатында фермерлік шаруашылықтар «Сыбаға» бағдарламасы арқылы 2011 жылы 1140,8 млн. теңге несие алып, 5672 бас асыл тұқымды аналық ірі қара малының төлі мен 199 бас бұқашық сатып алынды. Сонымен қатар үш шаруашылықпен өз қаражаттарына 56 бас шетелдік селекциялы етті бағыттағы асыл тұқымды мал сатып алынды. Ал 2012 жылы «Сыбаға» бағдарламасы арқылы 887,5 млн. теңге несие алып, 4134 бас асыл тұқымды аналық ірі қара малының төлі мен 176 бас бұқашық сатып алынды. [18]

«Азық-түлік келісім шарт корпорациясы» ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы мемлекеттік ресурстарға астық сатып алу және агроөнеркәсіптік кешенде жаңа несие және төлем механизмдерін жасау мақсатында құрылған. Корпорация оған мемлекет жүктеген мемлекеттік астық ресурстарын басқару жөніндегі агенттің мемлекеттік функциясын ойдағыдай атқарып келеді, осыған байланысты жылсайын мемлекеттік астық ресурстарын сатып алу, сақтау және орнын ауыстыру бойынша бюджеттік бағдарламаларды іске асырады.

Корпорацияның негізгі қызметтерінің түрлері:

- астықтың, оның ішінде мемлекеттік астық ресурстарын және оның қайта өңделген өнімдерін сатып алу, қалыптастыру, есепке алу, сақтауды ұйымдастыру, жаңарту, орнын ауыстыру,

өткізу;

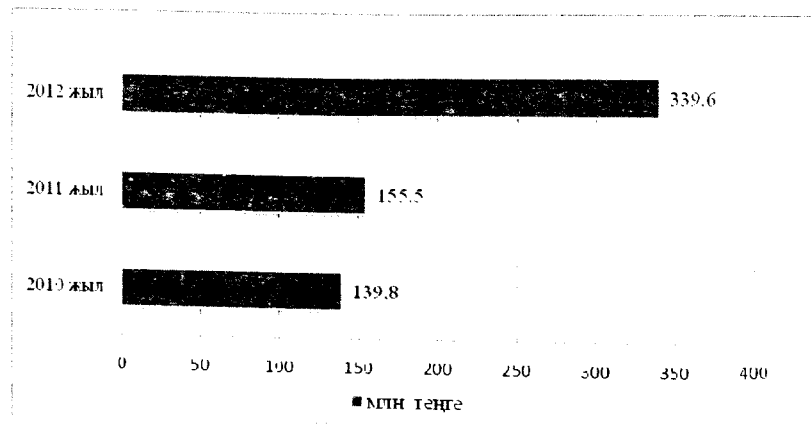
- банк операцияларының жекелеген түрлерін, оның ішінде қарыздар беруді жүзеге асырады;

- агроөнеркәсіптік кешенде инвестициялық жобаларды іске асыру.

Батыс Қазақстан облысында «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы» арқылы ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын жүзеге асыруға негізгі және айнымалы қаражаттарын алу үшін несиелендірілген.

«Азық-түлік келісім шарт корпорациясының» несиеліндіру қызметі 2011 жылы 2010 жылмен салыстырғанда 139,8 млн. теңгеден 155,5 млн. теңгеге артып, 111,2% құраған. 2013 жылдың 1 қаңтардағы мәліметтеріне сәйкес, несиеліндіру 339,6 млн. теңгеге жетіп, 2011 жылмен салыстырғанда 2,2 есе көбейген. [18]

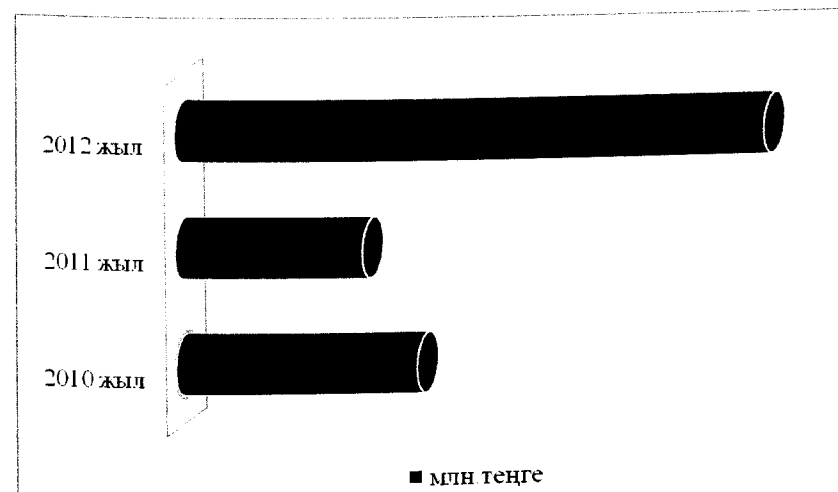
Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығының дамуы оның материалды-техникалық базаның деңгейіне тәуелді. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылықта қалыптасқан техникалық жабдықталу және қызмет көрсету деңгейі, ауыл шаруашылықтың тиімді дамуының басты тежеу факторларының бірі, егістік жерлерінің қысқартуы, ауыл шаруашылық дақылдарды өңдеудің оңайтылған технологияны және мал шаруашылығы өнім өндірісінің әлсіз механизациясын пайдалану. [25]

Сурет 11. «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы» арқылы Батыс Қазақстан облысында несиелендіру қызметінің

динамикасы

«ҚазАгро»ҰБХ» АҚ мамандандырылған ұйымдары арқылы берілетін инвестициялық несиесі мен лизинг бағдарламаларының қолжетімділігінің артуы АӨК салаларының техникалық және технологиялық жаңашалануының жандануына мүмкіндік берді. Машина-трактор паркін жаңарту үш бағытта жүрде: бұл жергілікті, республикалық бюджеттің және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің және инвесторлардың қаржылары.

Сурет 12. Лизинг бағдарламасы бойынша Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық техниканы сатып алуына бөлінген қаржы

2010 жылы лизинг бағдарламасы бойынша облыстың ауыл шаруашылығы құрылымдары 57 трактор, 2 егіс кешені, 53 дана ауылшаруашылығы техникасы және 3 технологиялық қондырғы, барлығы 558 млн. теңгеге 115 дана ауыл шаруашылығы техникасы мен технологиялық қондырғы сатып алынды.

2012 жылдың 1 қаңтардағы мәліметтеріне сай лизинг бағдарламасына сәйкес 433,3 млн. теңге бөлінді, соның ішінен АҚ «ҚазАгроФинанс» бойынша 319 млн. теңге бөлінді. 2010 жылмен салыстырғанда көрсеткіш 22,4%-ға азайған. 2012 жылы лизинг бойынша 1363,7 млн. теңгені құрады, алдағы жылдан 214,7%-ға өскен. 2013 жылдың 1 қаңтарында облыстың ауыл

шаруашылығы тауарын өндірушілері 5 егу кешенін, 14 егін жинайтын комбайн, 128 әртүрлі маркалы трактор, 2 Камаз жәнне 160 дана ауыл шаруашылық машиналары мен құралдарын, жалпы сомасы 1363,7 млн. теңгенің барлығы 309 дана техникасын сатып алды. [18]

Қазіргі уақытта шаруашылық (фермерлік) қожалықтар – бюджетпен арнайы салық режимінде есептерін жүзеге асыратын жеміс-көкөністі өнім өндірушілері қосымша құнға салық (ҚҚС) бойынша тіркелу құқығынан босатылады.

Негізінен шаруа қожалықтар ауыл шаруашылық өнімдерін қосымша құнға салықсыз өткізеді. Нәтижесінде шаруа қожалықтарда өнімді сатып алатын заңды тұлғаларда – ірі дайындаушылар немесе сауда желілер, ҚҚС есебіне жатқызуға себебі болмайды, сондықтан ҚҚС-ты жалпы көлемінде өтеуге міндет пайда болады. Қорытындысында заңды тұлғалар жеміс-көкөністі өнімдерін жеткізушілерін ЖШС, АҚ формаларында немесе басқа ҚҚС төлеушілерден еріксіз іздейді.

Осы себептен, шаруа қожалықтарда өсірген жеміс-көкөніс өнімдерінің негізгі бөлігі бірреттік төлем негізде жасайтын ұсақ делдалдар арқылы өткізіледі. Нәтижесінде өнім өткізу орнынан ұсақ партиялармен үлкен транспорттық шығындармен және өнімді жеткізу мен сақтау кезіндегі үлкен жоғалтулармен соңғы нәтижесінде жеміс-көкөніс өнімдерінің бағасына әсер етеді.

Интеграцияланған процестерді даму тәжірибесі құрамындағы барлық буындар ауыл шаруашылық өнімдер өндірісінен оны тұтынушыға жеткізуін қосатындығын айғақтайтын, нарықтық экономика жағдайына биімделген және аса тиімді болатын интеграцияланған құрылымдар. АӨК салаларының азық-түлігі мен басқа тауарлар саудасы және қайта өңдеу шоғырландырылған әкімшілік аудандар және қалалар, ауыл шаруашылық өндірісі басым болатын аймақтармен салыстырғанда тиімді жағдайға ұшыраған.

5. ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ СЕРІКТЕСТЕР АРАСЫНДАҒЫ ӨНДІРІСТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының тиімді қызмет етуіне әсер ететін ұйымдастырушылық-экономикалық және қаржылық тұрақтылықты арттырудың негізгі факторы болып табылады.

Ауыл шаруашылық кәсіпорында өңдеу қуаттарын салу экономикалық мақсатқа сәйкес ылғи емес болады. Осындай жағдайларда ауыл шаруашылық және өңдеу кәсіпорындарының өзара қызығушылықтарды реттеудің перспективті бағыты, агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуы болып табылады.

Өсімдік шаруашылығының әр алуандылығы арасынан адам азығының басты рөлі, ерекше және басқаға алмастырмайтын орын астық өндірісіне жатады. Адамзат қоғам дамуының барлық кезеңдерінде көптеген елдерінің экономикаларының көтерілуі мен құлдыралуы астық өндірісінің даму деңгейіне байланысты болған.

Экономикалық реформаларды өткізу кезінде жалпы агроөнеркәсіптік кешенінің астық өнім саласын оңтайландыруға астық өнім өндірушілер, өңдеу өнеркәсібі мен сауда кәсіпорындары арасындағы мүдделерін жүзеге асыруда негізделген астық өндірісін тұрақтандыру және тиімділігін арттыру кезінде ғана болады. Агроөнеркәсіп кешенінің астық саласында өндірістің оңтайлы құрылымға жету мақсатында, функционалды-технологиялық бүтіні бар және заңдық дербестігі негізіндегі орталықтарылған ұйымдастырушылық-атқарушы органы бар интеграцияланған құрылымдарын құру тиімді болады.

Астық саласы Қазақстанның аграрлық саласында стратегиялық және әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы бойынша негізгі. Агроөнеркәсіп өндірісінің 40% жуық тікелей астық ресурстармен байланысты, астық дақылдар егістеріне ауыл шаруашылық дақылдарының егістік жерлерінің жартысынан көп тиесілі, өсімдік шаруашылық өнімдер бағасының үштен бірі және мал шаруашылық азықтарының үштен бір бөлігіне жуық астық

үлесіне келеді. Астық бағасы нан және басқа негізгі азық-түлік бағасын анықтайды. Астық агроөнеркәсіп кешеніне және ұлттық шаруашылыққа әсер етеін басты стратегиялық өнім болып табылады. Астық нарығының тұрақты жаңғыртып дамуынан елдің азық-түлік нарығының тұрақты қызмет етуі тәуелді болады.

Қазақстан Республикасында жан басына шаққанда 1,5 тонна астық өндеретілдігіне қарамастан (көптеген дамыған елдерінен артық) Қазақстан Республикасының өз өндірісі есебінен астыққа ассортимент бойынша қажеттілігін қанағаттандырмайды. Жыл сайын жарма мен мал азығы дақылдары импортталады. Елдің керек көлемінде және ассортименте қажеттілігін қанағаттандыру, дүниежүзілік астық нарығына интеграциялау үшін, астық шаруашылығының кешенді және теңдестіріліп дамуы, мемлекет жағынан астық саласының басқару жүйесін өзгерту керек. Өңгіме аймақтық, ұлттық және халықаралық деңгейінде астық өндірушілері мен тұтынушылар арасында жаңа экономикалық қатынастарын құру жайлы болып тұр. Бұл процесс Қазақстанның астық кешеннің динамикасына және даму тиімділігіне әсер ететін басты фактор болатын, объективті шекаралық еңбек бөлінісімен және астық нарығында сыртқы экономикалық қатынастарымен тығыз байланысты.

Интеграциондық процестер дамуының тәжірибесі, ауыл шаруашылық өнімдер өндірісінен тұтынушыға жеткізуіне дейін барлық буындарын біріктіретін интеграцияланған құрылымдардың нарықтық экономикаға тиімді және қалыптасқан болып келетіндігін айғақтайды.

Астық өнім саласында интеграциондық процестерінің дамуы келесі бағытта жүзеге асыруы мүмкін:

1. Өндіріс технологиялардың, сақтаудың, өндеудің және өнімді үлкен көлемде өткізуінің ғылымды қажетсінуін пайдалану мақсатында ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің, өнеркәсіп және басқа кәсіпорындарының ұйымдастырушылық-экономикалық бірлестіктері;

2. Астық өнім саласының жаңа кәсіпорындарын құру;

3. Ұйымдастырушылық-экономикалық байланыстарда интеграцияланған құрылымдардың өндіріс технологиясын жаңарту.

Атап өткен бағыттарды жүзеге асыру астық өнім саласының тиімділігінің арттыруын қамтамасыз етеді, оның қызмет етуінде

және агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамуының соңғы нәтижесінде жағымды әсер қалдырады.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты, Қазақстан халқына Жолдауында бірінғай астық холдингтің құруына тапсырма берді. Бірінғай астық холдинг Қазақстан консорциум түрінде ұлттық компания «Азық-түлік келісім шарт корпорация» негізінде пайда болады. Ол астық компанияларының мәселелерін кешенді түрде шешуге, астық өнімін халықаралық нарықта тиімді өткізуге, кіші шаруашылықтарын ірі шаруашылықтар біріктіру мақсатында құрылған. Холдингтің консорциум түрінде пайда болуының басты идеологиясы құрамына өз еркімен астықты өндіруші-компаниялар, соның ішінде кіші ауыл шаруашылық өндірушілер кіреді. Астық холдингтің тұжырымдамасында кіші және орта тауар өндірушілердің мүдделерін максималды түрде қорғау принципі негіз болады.

Холдинг — тәуелді және еншілес компаниялар акцияларының бақылау пакеттерін иеленуші басты компания, заңды тұлға. Холдинг осы бақылау пакеттері арқылы олардың қаржы-шаруашылық қызметіне, кадрлар құрамына, қаржы тасқынын бөлуге елеулі ықпал жасайды. [9]

Қазіргі сәтте агроөнеркәсіп кешеннің холдингтік құрылымының даму мен пайда болу процестер масштабы әлсіз зерттеген. Осы құрылымдарының қызмет етуінің көптеген сұрақтарына түсінбестік бар, холдингпен пен оның құрамына кіретін кәсіпорындарында қанша жұмысшы қызмет ететінен бастап, холдингтік құрылымдарының қаржылық және құқықтық реттеу мәселелерімен аяқтап.

Бірінғай астық холдингті орталықтарылған астық кластеріне жатады. Осы кластердің түйіні корпоратив типіндегі ірі агроөнеркәсіптік бірлестіктер (холдингтер) болып табылады. Сонымен қатар, кластердің түйіні өндеуші кәсіпорындар бола алады. Бұл кластердің түрі АҚШ пен Шығыс Еуропа елдеріне тән. Орталықтарылған кластердің моделі төменде көрсетілген.

Астық кластерінің орталықтарылған моделі үшін ірі агрокорпорациялар қолындағы өндірістің барлық кезеңдерінде және еншілес кәсіпорындарының астықты өндеудің жинақталуы

тән. Қазіргі уақытта Қазақстанда холдинг түріндегі, ірі компаниялар ядросы болатын орталыктандырылған астық кластерін енгізу маңызды.

Астық кластерінің дамуына әсер ететін факторларын келесі топқа бөлуге болады:

- табиғи-географиялық;
- техникалық;
- технологиялық;
- әлеуметтік.

Сурет 13. Орталықтарылған кластер моделі

Астық кластерінің дамуында табиғи-географиялық кластер өте маңызды, себебі астық өндірісінің барлық кезеңдері табиғи-климаттық жағдайларымен және астық аймақтарының географиялық орналасуымен байланысты. Қазақстанда астық кластерінің дамуы астық кәсіпорындарының техникалық және технологиялық арта қалушылықпен тежейді. Сонымен қатар, қазақстандық кәсіпкерлерінің төменгі экономикалық сауаттылығы және бәсекелестік күресте тәжірибесіздігі жағымсыз әсер етеді. [17]

Батыс Қазақстан облысы дамыған ауыл шаруашылықпен аграрлық аймақ болып табылады. Облыстың жер қорында егістік жерлер 5,2% құрайды. Батыс Қазақстан облысының астық саласы

бәсекелі дүниежүзілік астық нарығында беделді орынды келешекте алуға мүмкіндік бар, әсіресе Кедендік одақта және республиканың Дүниежүзілік Сауда Ұйымына қосылғанда. [23]

Батыс Қазақстан облысында астық кластерінің дамуына мүмкіндік беретін факторлар бар. Біріншіден, егістік жер жыртылуының жоғарғы деңгейі. Агроклиматтық жағдайлар жоғарғы сапалы қатты және күшті астық сорттарын өңдеуге жағымды. Батыс Қазақстан облысының жаздық бидайында протеиннің жоғарғы мөлшері бар (15-18%), астық жоғарғы сапасымен және жоғарғы балауызбек ерекшелінеді.

Кесте 12. Батыс Қазақстан облысындағы егістік жерлерінің динамикасы мың.га

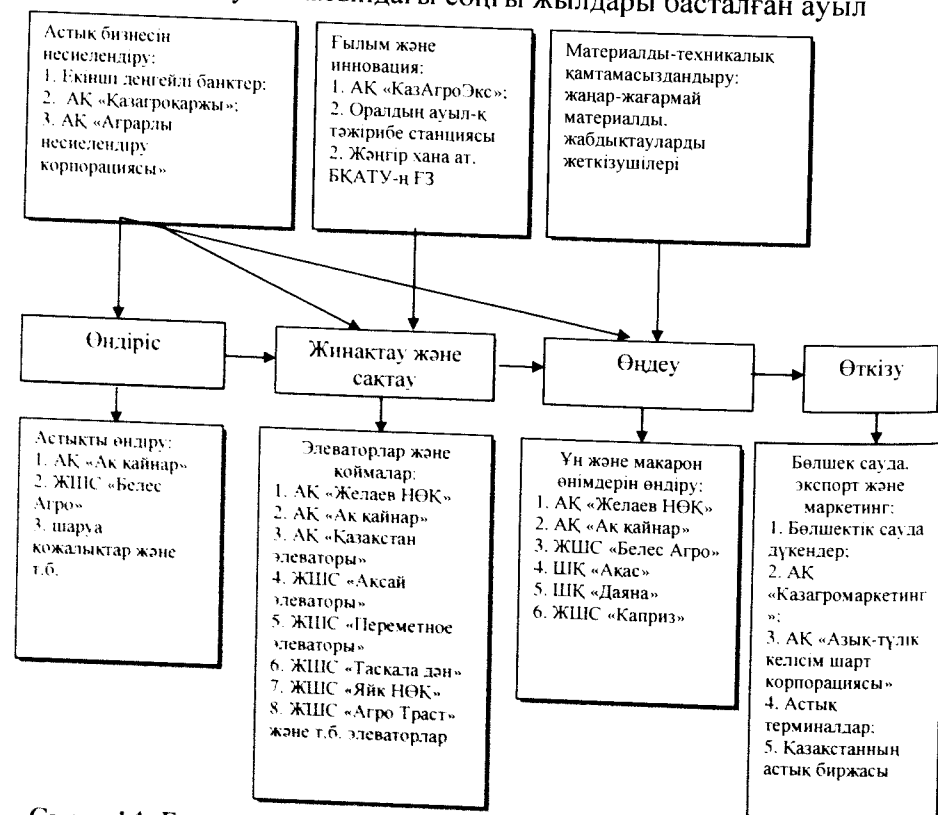
Дақыл	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2012/2010 ж, %
Дәнді және дәнді-бұршақты, барлығы	533,18	394,5	407,9	76,5
ішінен, жаздық	468,5	374,2	345,8	73,8
Күздік	64,68	20,26	62,03	95,9

2010 жылы егістік жердің жалпы көлемі 533,18 мың га құраған, ішінен ауданның 87,8%, жаздық дақылдарға тиесілі. 2011 жылы егістік жерлер 26,1%-ға азайған, 394,5 мың га тең болды. 2013 жылдың 1-ші қаңтардағы көрсеткіштеріне сай, егістік жерлердің жалпы көлемі 2011 жылмен салыстырғанда 103,3% тең болды, 394,5 мың га-дан 407,9 мың га жетті. Жаздық бидай көлемі 345,8 мың га болса, күздік бидай көлемі 62,03 мың га жетті. Дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарының шығымдылығы 2010 жылы әр гектардан 4,2 центнер құрады, жаздық дақылдарда бір гектардан 3,7 центнер. 2012 жылдың 1 қаңтардағы көрсеткіштеріне сай 1 гектардан дәнді дақылдарының шығымдылығы 130%-ға өсіп, 9,7 центнерді құрады. Артқанның себебі, 2011 жылдың табиғи жағдайы қолайлы болды. Бұл дәнді дақылдарында мол өнімді алуға мүмкіндік берген. 2012 жылдың нәтижесінде дәнді дақылдар шығымдылығы 1 гектардан 5,7 центнер болды, 41,3%-ға азайған. 2012 жылы Батыс Қазақстан облысында құрғақшылық болғаннан, дәнді дақылдарының шығымдылығы азай шаруашылық кешенінің дамуы көптеген тауарлар мен нарықтардың пайда болуына әкелді. Қазіргі

уақыттағы өнеркәсіп өндірісі үшін жабдықтар мен технологиялар, шикізаттар мен материалдар өзгеріп отырады. Ауыл шаруашылығында маркетингтің қызметі бизнесті жүргізу үшін қажет. Маркетингті басқару процесі: 1) нарықтық мүмкіндіктерінің анализі; 2) нарықты саралау және сұрыптау; 3) маркетинг кешенін өңдеу; 4) маркетингтік шараларын жүзеге асыру. Маркетингтік қызметін ұйымдастыруына маркетингті басқару құрылымын құру, мамандарды іріктеу, тиімді қызмет ету жағдайлар жасау кіреді

ған. [8]

Қазақстан Республикасындағы соңғы жылдары басталған ауыл

Сурет 14. Батыс Қазақстан облысында астық кластерінің моделі

Ауыл шаруашылығында маркетингті ұйымдастыру өнімге, сегментке бағдарланған да, функционалды да болуы мүмкін. Өнімді басқару қызметіне:

- өнім стратегиясын болжамдау;
- сату көлемін болжамдау;
- өнім сипаттамасының мониторингі;
- жарнама және сатуды ынталандыру;
- маркетингтік зерттеулер;
- өнім маркасын таңдау;
- өндірісті жоспарлау және инновационд қызмет;
- баға белгілеу.

Батыс Қазақстан облысындағы астық кластеріне міндетті түрде астық өндіретін кәсіпорындар, шикізатты сатып алатын мекемелер және дайын өнімді өткізетін кәсіпорындар ену керек. Кластерінің ішінен де, сырттынан да күрделі қаржылық қатынастар бар. Кластер орнатылған қаржылық жүйесіз ойдағыдай қызмет ете алмайды. Одан басқа, қазіргі уақыттағы кластерге тауарды өткізуде қызмет ететін мекемелер қажет, соның ішінде саудалық және транспорттық-экспедициондық қызметтер. Астық кластерінің ядросы астық шаруашылықтар және дайындаушы мен сақтаушы кәсіпорындар болып табылады. Модельдің сыртқы қабатына келесі экономикалық құрылымдар кіреді:

- білім және ғылым;
- мемлекет;
- қаржылық сектор;
- бөлшек сауда саласы;
- қолдау салалары. [18]

Батыс Қазақстанның астық холдингтің моделіне сәйкес, астық бизнесін несиелендірудің негізгі көзі мемлекеттің астық бағдарламаларын жүзеге асыратын қаржы операторлар. Солардың ішінде АҚ «Қазагроқаржы» және АҚ «Аграрлы несиелендіру корпорациясы».

АҚ «Қазагроқаржы» АҚ «Қазагро» ұлттық басқарушы холдингті компаниялар тобының құрамына енеді және соның тікелей басшылығымен Батыс Қазақстан облысының өкілдігінде қызметін іске асыру бойынша аумақты жұмыс жүргізетін филиалы бар. Негізгі максаты – ауыл шаруашылығы тауар

өндірушілерінің қаржы қаражаттарына, сондай-ақ, лизинг негізінде технологиялық жабдықтарға деген қол жетімділігін қамтамасыз ету арқылы республиканың аграрлық секторының дамуына қолдау жасау.

Мақсаттарды іске асыру үшін АҚ «Қазагроқаржы» келесі қызмет түрлерін жүзеге асырады:

- агроөнеркәсіптік кешендегі лизингілік қызмет;
- агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін несиелендіру және оларға қаржы қызметін және басқа да қызмет көрсету;
- агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға бағытталған республикалық бюджеттік және басқа бағдарламаларды іске асыруға қатысу. [26]

Тағы бір астық холдинг қызметінің несиелендіру көзінің бірі - АҚ «Аграрлы несиелендіру корпорациясы». Корпорация астық шаруашылық тауарөндірушілердің өндіріс, сақтау, өңдеу және өнімді жеткізу қызметіне, сонымен қатар, көктемгі егін жұмыстарына және егін жинау жұмыстарына несие ретінде қаржы бөлінеді. [27]

Білім және ғылым құрылымына астық кластерінің дамуында қызмет ететін мемлекеттік мекемелер кіреді. "Казагрэкс" АҚ жарғылық капиталда мемлекеттің 100 % қатысуымен Республикалық астық инспекциясының құқықтық ісін жалғастырушысы ретінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 02.03.2000 жылғы Қаулысына сәйкес құрылды. "Казагрэкс" АҚ-ның басты бәсекелестік артықшылдығы - бұл Мемлекеттік астық инспекциясының тарихи мирасқорлығын сақтаған көп санды астық сараптамалық пункттері бар Қазақстан Республикасының аумағында кең тараған аккредиттелген сынау зертханалар жүйесі.

"Казагрэкс" АҚ-ның, өз қызметімен Қазақстан Республикасының барлық бидай егетін облыстар аумағын қамтитын, Астана қаласында Орталық сынау зертханасы және аккредиттелген сынау зертханалы Батыс Қазақстан облысында филиалы бар.

1. Астық және оның қайта өндірілген өнімдерінің сәйкестігін бағалау және сәйкестік сертификатын беру.

2. Астық және оның қайта өндірілген өнімдерінің сапасын сараптау және сапа паспортын беру.

3. Астық және оның қайта өндірілген өнімдерін талдау және сынау хаттамасын беру.

4. Жана астықтың сапасын, оның ICC, ISO халықаралық стандарттар талаптарына сәйкес келетін технологиялық қасиеттерін бағалауын өткізу

5. Барлық өсімдік тұқымдырының егістік сапасын анықтау. [28]

ЖШС «Оралдың ауыл шаруашылық тәжірибе станциясы» Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық дақылдарының жоғарғы репродукциялы тұқымдарын өндірімен айналысатын жалғыз кәсіпорыны. 2008 жылы ЖШС «Оралдың ауыл шаруашылық тәжірибе станциясына»:

- дегдарлы астық тұқымдарын: бидай, арпа, тары, нұт өсіру кәсіпорыны мәртебесі берілді;

- бидайдың, арпаның және тарының бірінші, екінші, үшінші репродукциялы тұқым өндіруші кәсіпорын.

Сонымен қатар, Батыс Қазақстан облысында Білім және ғылым Министрлігінің №120 15.03.07 жылдың қаулысымен Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан облысының аграрлық-техникалық университеті жанында инженерлі профильді биотехнология зертханасы құрылды. Зертхананың мақсаты – генетика және селекцияда, өсімдік шаруашылығында, мал шаруашылығында бәсекеге қабілетті өнімді шығару мақсатында, биотехнология саласында маңызды және қолданбалы зерттеулерді жүргізу. Зертхананың басты жетістіктерінің бірі, 300 нұсқа күзгі және көтемгі тритикале топтамасы жасалды. 30 гибридті тритикале қауымдалысының гибридті тәлімбағы құрылды.

Облыста астық сақтауға арналған ғимарат - астық қоймалары қызмет етеді. Ол астықты жауын-шашыннан, зиянды кеміргіштер мен құстардан қорғауға, астықты тиіп түсіруге ыңғайлы және бақылауға қолайлы болуы қажет. Астық қоймасының еденді, қамбалы және сүрлемді түрлері бар. Астық қоймасының жетілдірілген түрі — элеватор. Элеватордың негізі жұмысы астықты қабылдау, сақтау, тазалау, кептіру және арту қызметтерін көрсету. Батыс Қазақстан облысында 12 элеваторлар қызмет етеді.

Астық шаруашылығының қайта өңдеудің үн және макарон өнімдерін өндірумен айналысатын кәсіпорындар АҚ «Желаево НӨҚ», АҚ «Аққайнар», ЖШС «Белес Агро», ШҚ «Ақас», ЖШС «Каприз», ШҚ «Даяна». Кәсіпорындарда кешенді түрде элеваторлар, диірмендер және макарон фабрикалар ұйымдастырылған. [8]

Мемлекеттік агроөнеркәсіптік бағдарламада көрсетілген міндеттерге сәйкес, отандық тауар өндірушілерге ақпараттық-кеңестік қолдау көрсету 2003 жылы «Казагромаркетинг» АҚ қоғамын құруға негіз болды. «Казагромаркетинг» АҚ міндеті:

- ауыл шаруашылық білімін тарату және жеткізу жүйесін құру және дамыту, озық технологиялар, ғылым жетістіктері мен инновациялық жетістіктер туралы ақпарат тарату;

- Агроөнеркәсіп кешенінің ақпараттық-кеңестік жүйесін дамытуға ат салысу;

- Отандық ауыл шаруашылық тауарларын ішкі және сыртқы нарықта жылжыту үшін көрсетілетін қызмет аясын кеңейту.

Астық өнімдерін өткізу, сату бөлігінің құрамына бөлшек сауда дүкендері, АҚ «Казагромаркетинг», АҚ «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы», Қазақстанның астық биржасы және астық терминалдар кіреді. [29]

Алғашқысы астық өнімдерінің бөлшек саудасы — ішкі саудада астық өнімдерін шағын мөлшерде сатып алу және сату. Басты мақсат - тұтынушыларға сапалы қызмет көрсету және сол арқылы жаңа немесе қосымша сұраныстарды іздестіру.

«Казагромаркетинг» АҚ басты стратегиялық міндеттерінің бірі болып өңірлік желіні құру және дамыту айқындалады. Бүгінде республиканың барлық өңірлерінде компания өкілдіктері жұмыс істейді, олар өз қызметін ауылдық-ақпараттық-кеңес беру орталықтарының (ААКО) негізінде жүзеге асырады «Казагромаркетинг» АҚ міндеттеріне: ауыл шаруашылық білімін тарату және жеткізу жүйесін құру және дамыту, озық технологиялар, ғылым жетістіктері мен инновациялық жетістіктер туралы ақпарат тарату болып табылады. Сонымен қатар, отандық ауылшаруашылық тауарларын ішкі және сыртқы нарықта жылжыту үшін көрсетілетін қызмет аясын кеңейту.

«Казагромаркетинг» АҚ астық нарықтың барлық қатысушыларына ақылы және ақысыз түрде кең көлемді қызмет түрлері:

- астық нарығына талдау жасау;
- астық және астық өнімдерінің баға мониторингі;
- бизнес мәселелері бойынша кеңестер;
- көрмелер мен жәрмеңкелерді өткізу. [29]

Келесі астық холдингінің дамуын жетілдіретін ірі ұлттық компания - АҚ «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы». Корпорация еліміздің азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің кепілгері ретінде қызмет атқарады және ауқымды сатып алу мен ішкі рынокта астықты өткізу арқылы астық пен оның қайта өңделген өнімдеріне бағаны тұрақтандыруға қатысады.

Корпорацияның негізгі қызметтері: астықтың, оның ішінде мемлекеттік астық ресурстарын және оның қайта өңделген өнімдерін сатып алу, қалыптастыру, есепке алу, сақтауды ұйымдастыру, жаңарту, орнын ауыстыру, өткізу және агроөнеркәсіптік кешенде инвестициялық жобаларды іске асыру. [30]

Қазақстан Республикасының астық биржасы – сұраныс пен ұсыныстың арақатынасы негізінде астық өнімдерін көтерме бағамен сатуды ұйымдастыру түрі; қаржы-сауда мәмілелерін жасау үшін сатып алушылар мен сатушылардың жиналатын орны. [9]

Батыс Қазақстан облысының астық кластерінің тұрақты дамуы мақсатында кідіріссіз келесі шараларды жүзеге асыру керек: өндіріс көлемін арттыру және астық сапасын көтеру, астықты сату жүйесінде экономикалық қатынастарды жетілдіру, ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің түсімдерін арттыру, азық-түлік және қайта өңдеу өндірісінде өндіріс қуаттарын өсіру, астық өнімінің ассортиментін және сапасын арттыру мақсатында жабдықтарын жаңарту мен қайта құруын өткізу. Облыста астық өндірісінің артуы егістік жердің кеңейтуі, сонымен қатар, астық өнімділігі арқылы болуы мүмкін. Астық өнімділігін арттыру мақсатында Батыс Қазақстан облысының шаруашылықтарының өнімділігіне әсер ететін шешуші факторлары білгіленген. Оларға: өндіріске салынған материалдық шығындарының деңгейін

арттыру, кәсіпорындарын білікті еңбек күшімен қамтамасыз ету, кәсіпорындарының материалды-техникалық базасын жақсарту.

Батыс Қазақстан облысы Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарымен аймақтың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында астық өнімдер жеткізілімі саласында өзара тиімді қызметтестік процесін реттеу керек. Сонымен қатар, астық нарығында облысымыздың Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарына экспорттық саясатын жетілдіру керек. Мысалы, Батыс Қазақстан облысының 2011-2012 жылдары Ресей Федерациясына экспортталған дәнді дақылдары және оның өнімдері 2011 жылы 16 тонна болса, 2013 жылдың 1 қаңтардағы мәліметтері бойынша 494,9 тоннаны құрады. Бұл көрсеткіш облысымыздың астық саласында экспорт өсуінің жағымды потенциалын көрсетеді. Облыстың шекараға шектес аймақтарына экспортталатын дәнді дақылдары мен өнімдерінің негізгі үлесі астықтың қайта өңдеу өнімінен құралады (ұн). [9]

Бірақ, Батыс Қазақстан облысында астықты өткізу мәселесі бар, себебі мемлекет астық саласында әлі нарықтық инфрақұрылымды дамыған жоқ, ең алдымен астықтың биржалық саудасы, бұл астық нарығында көптеген делдалдардың пайда болуына әкеледі, астықтың және қайта өңдеу өнімдерінің тауарлық ағындарының сапалы және сандық бар болу есебінің, тарату мен қозғалысының дәлсіздігіне, жабық болуы және мезгілсіздігіне мүмкіндік береді.

Биржа қазіргі уақыттағы астық сауда нарығының негізгі элементі болып табылады, өйткені астық дәстүрлі биржалық тауар болып, биржалық келісім шарттың барлық талабына жауап береді.

Биржа астықтың нарық бағасын анықтауын, жариялығын, сұраныс пен ұсыныстың келісуін, өндірушілер мен тұтынушыларды бағаның ауытқуынан сақтандыруын қамтамасыз етеді, арбитражды қызметтерін атқарады, ақпараттық қызметімен айналысады. [23]

Қазіргі уақытта республиканың үкіметінің және Батыс Қазақстан облысының әкімшілігі алдында, астық нарығының қызметі механизмінің жеткіліксіз буындарды толықтыру мәселесі тұрады: астық биржаларын, аукциондарды құру, сонымен қатар

аймақтың астық нарығының реттеу формаларының басқа тиімді механизмдері және элементтері.

Осы мәселелерді шеші мақсатында, Батыс Қазақстан облысының территориясында аймақаралық астық биржасын құруға керек. Мысалы, Батыс Қазақстан облысында астықты экспортқа шығару қызметінің құқығы лицензиясы 7 заңды тұлғаларда бар: ЖШС «Megahome Батыс», ЖШС «Уникс», ЖШС «Neo», ЖК «Сабанов Бауыржан Канатович», ШҚ «Жұма», ЖШС «Паар-Эль», ЖШС «Gold Dust» [23].

Шекараға шектес интеграцияның серіктестері арасында өндірістік-экономикалық қатынастарын жетілдірілуі мақсатында, аймақтар арасында ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің қызметтерін жетілдіретін органды құру абзал. Бұл органның мақсаты болып, шекараға шектес аймақтағы ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің мемлекет мүдделерін қорғау және ұсыныстарын енгізу. Батыс Қазақстан облысының Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарының ауыл шаруашылығы дамыған, астықты аймақтар болып табылады және аймақтарда материалды-техникалық қамтамасыз етуі дамыған. Осындай артықшылықтарын пайдаланғаны дұрыс. Шекараға шектес аймақтарында, Самара облысындағы ЖШҚ «Сызраньсельмаш», Самарада ЖШҚ «Сельмаш» сияқты ірі ауыл шаруашылық техника өндірісімен айналысатын кәсіпорындар бар. Ауыл шаруашылық техниканы және жабдықтарын жасайтын кәсіпорындарымен экономикалық қатынастарын орнатып, біздің облысымызға астық шаруашылығына арнаулы техниканы орнатуға болады.

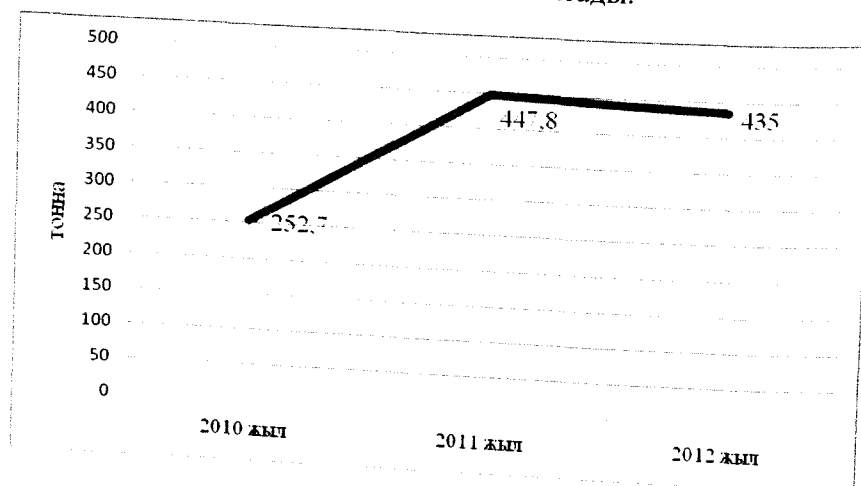
Батыс Қазақстан облысының егістік жерлерінің агрохимиялық қызмет көрсету саласында Ресей Федерациясының шекараға шектес аймақтарымен өндірістік қатынастарын жетілдіру керек. Агрохимия — өсімдіктердің қорегі, тыңайтқыштар мен өсімдіктерді қорғайтын химиялық заттарды қолдану және бітік егін шығаруға арналған топырақ пен өсімдіктердегі химиялық және биохимиялық процестерді зерттейтін ғылым. Топырақтың, өсімдіктің, тыңайтқыштың, ауыл шаруашылық дақылдарының зиянкестері мен ауруларына қарсы қолданылатын у-химикаттардың химиялық құрамына талдау жасайды. Осының негізінде топырақтағы қоректік

заттардың түрі мен мөлшерін көрсететін агрохимиялық картограммалар жасалады. Нәтижесінде тыңайтқыштар, гербицидтер, химикаттар қолданудың тиімді әдістері ұсынылады, мол өнім алудың жолдары іздестіріледі.

Агрохимиялық қызмет көрсетуіне:

- 1) ауыл шаруашылық кәсіпорындарының тыңайтқыштарда және басқа да химиялық құралдардағы қажеттілігін анықтау;
- 2) жеткізушілерден химиялық құралдарын сатып алу;
- 3) тыңайтқыштарды пайдалануда өндірістік жұмыстарын атқару;
- 4) ауыл шаруашылықты химиялықтандырудың экономикалық тиімділігін анықтау.

Облыс бойынша сатып алынған тыңайтқыштардың сапасы мен көлемі ілгері өсуде. Батыс Қазақстан облысында химиялық тыңайтқыштарды, гербицидтерді сататын негізгі кәсіпорындар ЖШС «Бай жер», ЖШС «Байер Қаз». Облысымызда және көрші аймақтарда тыңайтқыштарды өндірумен айналысатын отандық өндірушілер, минералды тыңайтқыштарды ауыл шаруашылық кәсіпорындарға төмендетілген бағамен сатады.

Сурет 15. Батыс Қазақстан облысында төмен бағамен сатылған минералды тыңайтқыштар

Сатылған минералды тыңайтқыштардың көлемі 2010 жылы 252,7 тоннаны құраса, 2012 жылы 1 қаңтардағы көрсеткіштеріне сай тыңайтқыштар көлемі 77,2% өсіп, 447,8 тоннаға артқан. 2012 жылы тыңайтқыштар көлемі 435 тоннаға, 2,9% төмендетілген. Облысымыздың ауыл шаруашылық кәсіпорындар өндірістік-ғылыми орталықтарымен және жобалық-іздеу станцияларымен қатынаста болу керек. Олардың міндеті әрбір шаруашылықта тыңайтқыштарды және басқа химиялық құралдарын тиімді пайдалануды ұйымдастыру, қоршаған ортаны қорғау талаптарын орындау бойынша мемлекеттік бақылауды жүргізу. [8]

Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының химияландыру шараларының экономикалық ефективтілігі келесі көрсеткіштерімен анықталады.

- өнімді шығару және жер ауданы бірлігінен таза табысы;
- еңбек өнімділігі;
- өнімнің өзіндік құны;
- өндірістік рентабельділігі.

Батыс Қазақстан облысындағы астық саласы облысындағы астық өндірісінің жете зерртеуімен мемлекеттің айрықша бақылауға алынуы керек. Басқа сөзбен айтқанда, астық кластерін енгізуге ұсынылған шараларды орындауы мемлекеттің аймақтық саясатының бастапқы бағытты болуы керек.

Жоғарыда айтылғанына қарап, Қазақстанның агроөнеркәсіп саласының тұрақты дамудың стратегиялық міндеттерді шешудің тиімді бағыттарының бірі, импорттың орнын басу және агроөнеркәсіп кешенінің экспорттық бағдарлану Мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кластерлік тәсіл негіздегі интеграцияланған құрылымдарының құрылуы екенін айқындауға болады. Осы тәсіл азық-түлік өндірісімен, агроазық-түлік саланың кәсіпорындарын тиімді орналастыру және жетілдіру, сонымен қатар олардың тиімді қаржыландырумен байланысты салалардың өндіріс мүмкіндігін максималды пайдалануды болжамдайды. Бұдан басқа, кластерлік тәсіл азық-түлік өндіріс саласында көптеген элеуметтік, экологиялық және аймақтық мәселелерді оңтайлы шешудің негізі болып табылады.

Кластердің тиімді қызмет етуі және дамуы үшін керек:

- 1) кластерлік құрылымы және технология негізінде қазақстандық бизнестің бәсекеқабілеттілігін арттыру стратегиясын жүзеге асыру;
- 2) кластерлік құрылымдарын қалыптастыру және дамыту мақсатында нормативті-құқықтық базаны құру;

3) жергілікті билік мекемелерге кластерлік құрылымдарын қалыптастыру үшін қажетті жағдайларды жасау, үкіметтік емес мекемелерді және іскерлік ассоциацияларды тарту және қызықтыру.

Батыс Қазақстан облысының және шекараға шектес аймақтарының тұрақты дамуы мақсатында интеграцияланған жүйеде нарықтық инфрақұрылымда қызмет ететін өндірістік, сауда кәсіпорындар мен компанияларды бірігу үшін жағдайлар жасау керек. Осындай жүйенің мысалы салалық және территориялық тиістілігіне тәуелсіз ішкіфирмалық, фирмааралық және халықаралық деңгейде интеграцияланған логистикалық жүйе болады, себебі ол тез, өз уақытында және минималды шығындармен тұтынушыларға өнімді жеткізе алады.

Қазақстанның өнеркәсіп саласындағы айрықша тығыз интеграцияланған қатынас соңғы өнім өндірісі технологиялармен біріктірілген кәсіпорындар арасында жүзеге асырылады. Техника-технологиялық интеграция процестері жоғарғы қарқынымен мұнай және газ шығаруда, металлургия және агроөнеркәсіп кешенінде болады. Айтылған салаларда логистикалық жүйелерді қалыптастырудағы дайындылығы жоғарғы деңгейде, ол келесі мәселерді шешуге мүмкіндік береді:

- жергілікті өнімді тұтынушыға жеткізу үшін нарықтың инфрақұрылымын жетілдіру;

- тиімді көтерме және бөлшек сауданы және тауарды минималды шығындарымен өткізуді қамтамасыз ететін, өркениетті делдалдар мекемелер және қойма шаруашылықты кәсіпорындар желілерін қалыптастыру;

- төлем және несие қажеттіліктер бөлімінде тауар айналымын қамтамасыз ететін объектілер мен жағдайлар желілерін құру;

- жергілікті нарық және оның инфрақұрылымның қызмет етуінің нормативті-құқықтық негіздерін жетілдіру, тауарлық нарық қызметінің тиімді ақпараттық қамтамасыз етуді құру. [24]

Атап кеткен мәселерді шешу, әр аймақтың ерекшелігін есепке ала отырып тауар айналымының жергілікті жүйеде нарықтық қатынастардың тиімділігін артыруға мүмкіндік береді. Агроөнеркәсіп саласындағы экономикалық қайта құруы, агротехнология деңгейдің артуына, ауыл шаруашылық өндірісінің маркетингтік стратегияға көшуге, агробизнестің тиімді құрылымдарды қалыптастыруға байланысты жаңа өсу сапасына шығуға мәжбүр етеді.

6. АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕ ИНТЕГРАЦИОНДЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

Шекараға шектес аймақтық интеграция бұл мақсатты процесс: мүдделердің жақындасуы, өндірістік-шаруашылықты байланыстарын және ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру қатысушыларының қатынастарын бекіту, ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық механизмдері көмегімен жүзеге асатын ауыл шаруашылық өнімдерінің ұдайы өндірісін бірінғай технологиялық процеске біріктіру. [19]

Интеграциялық процестерінің жағымды дамуында ерекше рөлін мемлекеттің реттеу ықпалы алады. Қазіргі жағдайда ең тиімді және қазіргі уақытқа сәйкес АӨК интеграциядағы қатынасты мемлекеттің протекционистік және ынталандырушы саясаты болады. Мемлекеттің интеграциондық процестерін реттеудің алдағы негізгі міндеті: интеграциондық құрылымдарды қалыптастыру мен қызмет ету мақсатында қолайлы құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық жағдайлармен қамтамасыз ету, интеграциялық процестерінің инвестициондық және инновациондық қызметін қолдау, интеграциондық құрылымдарын экономикалық және әлеуметтік қызмет аспектілердің балансын қамтамасыз ету, интеграциондық құрылымдарының халықаралық нарыққа эффективті шығуды қамтамасыз ету.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда АӨК мемлекеттік экономикалық реттеудің эффективтілігі республикандық және аймақтық деңгейлерде қабылдаған тиімді шаралармен қамтамасыз етіледі. Осы кезекте бұл Қазақстан Республикасының топтар субъектілерінің негізінде АӨК зерттеу жағдайларында және даму үрдістерінде агроөнеркәсіп өндірісінің белгілердің кешенін дайындауға талап қояды.

Зерттеу кезінде келесі белгілер қолданылады: ауыл шаруашылықтың жалпы аймақтық өнімдегі үлесі, жалпыұлттық өндірісте аймақтық ауыл шаруашылықтың және азық-түлік өнеркәсіп кәсіпорындарының өнімдеріндегі мәні, барлық категориядағы кәсіпорындарда ауыл шаруашылық өнімдерінің

физикалық көлемінің индексі, жан басына АӨК тауарөндірушілердің өнім өндірісі.

Интеграциондық процестерінің дамуын реттеу функциясын сапалы түрде атқару үшін, аймақтық деңгейде Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылық Министрілігі құрамында АӨК интеграциялық процестер дамуының методологиялық, ұйымдастырушылық, ақпараттық мәселерін шеше алатын тұрақты түрде қызмет ететін бөлімдерін (жұмыс топтарын) құруға болады.

Интеграциондық процестерінің ойланылған және рационалды мемлекеттің реттеу ықпалын жүзеге асыру мақсатында қатысушыларды біріктірілген топтарға құрылымдауға болады: ұлт аралық және мемлекеттік деңгейде ірі жеке интеграцияланған компаниялар; аймақтық орта және үлкен емес интеграцияланған құрылымдар; республикандық және аймақтық деңгейде қауымдастықтар мен одақтар. Мемлекеттің реттеу ықпалдарының шаралары аталған топтарға қатынастар сараланған болуы керек.

Мемлекеттік деңгейдегі басты топтары үшін, олар интеграцияланған құрылымдарының макроэкономикалық деңгейге эффективті шығуын қамтамасыз ететін шаралары ену керек. Мемлекет осы компаниялардың әлеуметтік бағдарлауын ынталандыруға міндетті. Әлеуметтік интеграцияланған құрылымдары үшін орта және үлкен емес көлемдегі шаруашылық ету тиімділігі бойынша дамуды ынталандыратын әрекеттер жүйесін жүзеге асыруға керек, соның ішінде: инновациондық технологияларды енгізуде қолдау; агроөнеркәсіп кешенде инфрақұрылымды кәсіпорындарды құру.

Аймақтық АӨК интеграциондық процестерін басқарудағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік органдар субъектілерінің рөлі жайлы сұрағын зерттеуі, интеграцияның дамуы аймақтық билік қызметінің басты бағытарына енетінін көрсетеді. Аймақтық АӨК интеграциондық процестерінің әлсіз дамуы агроөнеркәсіптік интеграцияны қарқындата алатын мемлекеттік реттеу құралдарының тұрақты іздеу мен түрлендірілуін шарттайды.

Мемлекеттік реттеу мен интеграциондық процестерін қолдаудың келесі басымды бағыттары ұсынылады:

- интеграцияланған құрылымдардың қызметін құқықтық реттемелеуі, нарықтық заңдарын және меншіктің түрлерін есепке алатын ғылыми негізделген нормативтік ұсыныстарын жетілдіру;

- интеграцияланған процестерінің мониторингімен ауыл шаруашылық Министрілігінің құрамында мезгілінде ақпаратты қабылдау мақсатында арнайы мамандандырылған қызметті құру;

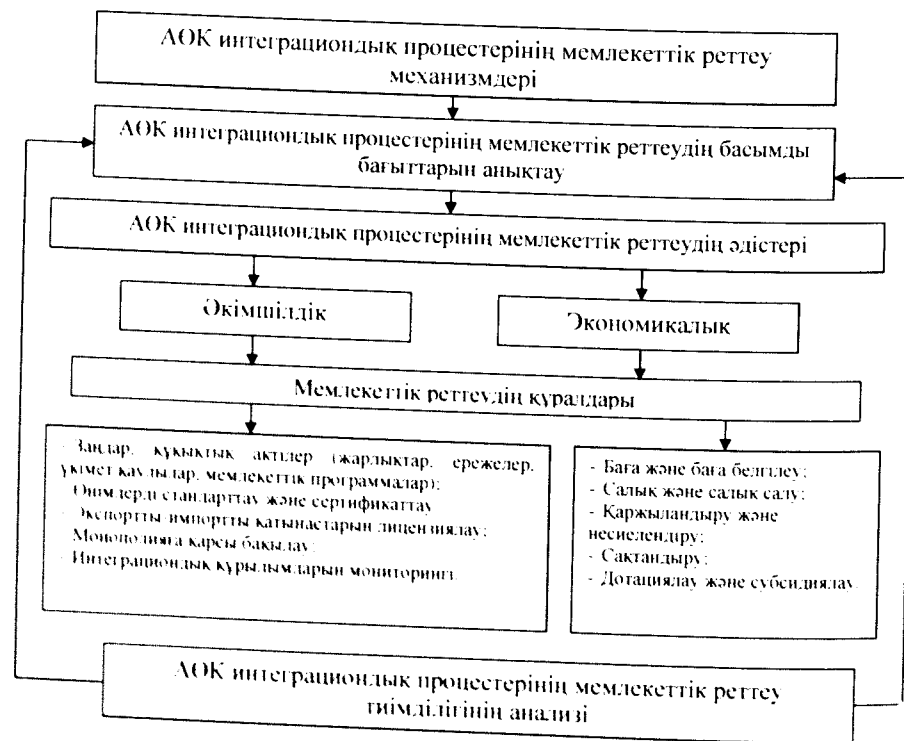
- интеграциондық процестерінің дамуына мүмкіндік беретін антимонополиялық саясаты;

- интеграциондық процестерінің құрылымдық қайта құру мен активтендіруді жүзеге асыру мақсатында ынталандыру функциясын және қолайлы жағдайлар құруға мүмкіндік туғызатын салық салу механизмін жетілдіру;

- АӨК дамуының басымды бағдарламаларды қаржыландыру түрінде қаржылық-несиелік реттеу, элиталы тұқым өсіру шаруашылығы мен тұқымдық мал ісін қаражаттандыру, ауыл шаруашылық техниканы, минералды тыңайтқыштарды, өсімдіктерді қорғау химиялық құралдарын сатып алуда және ауыл шаруашылық дақылдарының өнімін сақтандырудағы шығынның бөлігін орнына төлеу;

ауыл шаруашылық кәсіпорындарын қол жетімді және жеңілдетілген несиелермен қамтамасыз ету мақсатында ауылдың несиелік кооперативтерін және қаржылық-агроөнеркәсіптік топтарын ынталандыру және қолдау. процестерін мемлекеттік реттеу механизмдері

Аймақтың АӨК интеграциондық процестерін активтендіруге бағытталған Қазақстан Республикасының мемлекеттің басқару органдарының алғашқы қадамдарының бірі нормативтік-құқықтық актілерін дайындау және қабылдау болды. ҚР облыстарында төлемқабілетсіз ауыл шаруашылық кәсіпорындарын экономикалық сауықтыруды реттейтін аймақтық нормативтік-құқықтық актілері қызмет етеді. Қазақстандық аймақтарда АӨК интеграциондық процестерінің дамуы инвестициондық қызметінің активтендірілуі себепші болған. Сондықтан осы салада құқықтық базасының жетілдіру жұмыстарын жүргізу керек.

Сурет 16. Агроөнеркәсіп кешенінде интеграциондық

Инвестициондық жобаларды жүзеге асырататын компанияларға, салық бойынша жеңілдіктерді орнатуға керек. Дәрменсіз шаруашылықтарды кәсіпорындарымен, жеке кәсіпкерлермен инвестициялау және ҚР бюджет субъектінің қаржылық қормен қолдауы аймақтың ішкі ресурстарының бірі болып табылады. ҚР субъектінің атқарушы билік органы ауыл шаруашылық өндіріске қаражаттарын сала алатын потенциалды инвесторлардың тізімін құрап, олармен белсенді жұмыс жасайды. [20]

Нарықтық қатынастарының қалыптасу мен даму жағдайында экономиканың аграрлы секторды мемлекеттік экономикалық реттеу ерекше мәнге ие. Бұл агроөнеркәсіп кешені және алдымен, нарықтық жағдайындағы ауыл шаруашылық сала аралық бәсекелестікте толығымен қатысуға ерік бермейтін ерекше орын алатынымен байланысты. Агроөнеркәсіп кешенінің негізгі түйіні –

табиғи-климаттық факторларға тәуелді және маусымдылығымен, өндірістің циклдік сапатымен айқындалатын ауыл шаруашылықтың төмен табысы. Сонымен қатар, ауыл шаруашылық өндірістің биологиялық және кеңістік бытыраңқылық сипаты өндірістің шоғырлануының табиғи шектерінің пайда болуына әкеледі. Ауыл шаруашылық өндіріс күштерінің дамуы бойынша өндіріспен қарағанда объективті түрде артта қалған, технологиялық және экономикалық жағдайларының өзгерістеріне жай бейімделеді. Экономиканың басқа салаларынан, оған салынған капиталдың қайтарымы төмен.

Осы мақсатта АОК экономикалық реттеуді агроөнеркәсіп өндірістің, азық-түлік нарығын, ауылдың әлеуметтік саласын мемлекеттік экономикалық реттеуді нарықтық өзін-өзі реттеу жүйесінің механизмдерімен бірге табиғи байланыс ретінде қарастырғаны жөн.

АОК экономикалық реттеудің мақсаты – агроөнеркәсіптік өндірістің тұрақты дамуын қамтамасыз ету және осы негізде азық-түліктің ішкі сұранысын қамтамасыз ету, ал өнеркәсіптің шикізатта және ауылдың әлеуметтік дамудың жағдайларын жасау. Қойылған мақсатқа жету үшін, келесі негізгі міндеттерді орындауға керек: ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің өндірістік қызметінен табысын жоғарлату, АОК құрылымдық өзгерістерін жүзеге асыру, өндіріс көлемін және тауар өткізуді ынталандыру; аграрлық өндірісінің технологиялық деңгейін көтеру; сыртқы және ішкі нарықта отандық өнімдерінің бәсекеқабілеттілігімен қамтамасыз ету; ауылдың әлеуметтік саланың дамуы.

Интеграциялық байланыстарының мемлекеттік реттеу – қойылған мақсаттарды жүзеге асыру мақсатында АОК салалары арасындағы тұрақты экономикалық, өндірістік және технологиялық қатынастарын қамтамасыз ететін мемлекеттің нарықтың өздігінен реттеу механизмімен қатар жүзеге асыратын шаралар кешені. Интеграциондық процестер реттеуінің нәтижесі интеграциондық құрылымдарда қатысушыларының қызмет етуіне қолайлы жағдайлар жасау және кеңейтілген ұдайы өндірісті қалыптастыру.

Интеграциондық процестерінің мемлекеттік реттеудің басымды бағыттарын анықтау, олардың дамуына мемлекеттік әсер ету әдістер жүйесін, интеграцияланған құрылымдарының

барлық қатысушыларымен тұрақты экономикалық қатынастар және кеңейтілген ұдайы өндірісті қалыптастыру, реттеу тиімділігінің анализі.

Өзара қатынасу сипаты белгілі бір әдістер мен құралдарға тәуелді болады. Реттеу әкімшілдік және экономикалық әдістер арқылы жүзеге асады. Аграрлық саясаты мен елдегі қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайлар құрылымына байланысты. Аграрлық өндірісті және соның ішінде, интеграциондық процестер мемлекеттік реттеудің әкімшілдік және экономикалық әдістер бір-бірін толықтыру керек.

Әлеуметтік даму саласында, мемлекетке ауылдық территорияда әлеуметтік инфраструктураның дамуына үлес қосатын интеграцияланған құрылымдарды мадақтауға керек.

Аграрлық реформа кезінде жеке қосалқы шаруашылықтар экономикалық және әлеуметтік сипаттындағы функцияларын атқарды:

- мемлекеттің азық-түлік қауапсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді;

- жұмыссыздық деңгейінің төмендеуіне жәрдем етеді;

- ауыл тұрғындардың қосымша табыс көздері болған, әсіресе әлеуметтік жұмысшылар мен зейнеркерлерде, және кедейшілік деңгейінің төмендеуіне мүмкіндік туғызды.

Ұсақ тауарлы шаруашылықтарының өндірістік қызметінің дамуы және әлеуметтік-экономикалық рөлінің күшейтуіне, әсіресе әлеуметтік шиеліністі бәсеңдетуде кеңейтілген мемлекеттік қолдауда және әржақты интеграциондық қатынастарды құруда қажет болады.

Ұсақ тауарлы шаруашылықтарының тиімділігі тұрақты және ұзақ уақытты ауыл шаруашылықты және қайта өңдеу кәсіпорындары, саудалық, қызмет ету және банктік мекемелер байланыстарынан едәуір шамада тәуелді болады. Жеке қосалқы шаруашылықтарының қызмет ету масштабы кеңейтілген өндірісті жүргізуге мүмкіндік бермейді, несиелік мекемелер кіші мөлшерлі шаруашылықтарды несиелендіруге қызықпайды, олардың тауарлы деңгейі төмен.

Жеке қосалқы шаруашылықтарының қызметінде агрохимиялық және мал дәрігерлік қызметтер дамуының жеткіліксіз деңгейі сипатталады және сол қызметтерінің жоғарғы бағасы, элиталы тұқымдарға жоғарғы баға деңгейі, асыл тұқымды

мал, жанар-жағармай материалдары және т.б. Осы қиыншылықтарды жеңу, интеграцияның дамуы мен мемлекеттің қолдауынсыз мүмкін емес. Ұсақ тауарлы шаруашылықтарының кооперационды-интеграционды қатынастардың дамуы жай түрлерінен күрделі түрлеріне кезең-кезеңмен ауысуда негізделуге қажет. Бастапқы кезеңде кооперативтердің келесі типтері ұсынылады:

- өндірістік кооперативтер;

- ауыл шаруашылық техниканы және материалды-техникалық қамтамасыз етуді бірлесіп пайдаланудағы кооперативтер;

- өткізу және сатып алу кооперативтер;

- несиелендіру және сақтандыру кооперативтері;

- суды пайдаланушылар ассоциациясы және т.б.

Ұсақ тауарлы шаруашылықтарының кооперационды қатынастар - интеграционды қатынастарының алғашқы қадамы және даму шартының жоғарғы саты ретінде қарастырылады. Интеграционды қатынастарының дамуы – бұл ұсақ тауарлы шаруашылықтарының АӨК басқа салалардағы кәсіпорындарымен бірлескен ауыл шаруашылықты өнімдер өндірісі, оларды өңдеу және өткізу мүдделері негізінде қосылу. Ұсақ тауарлы шаруашылықтарының мамандандыруы байланысты келесі интеграционды құрылымдарының түрлері ұсынылады:

- көкөністер мен жеміс-жидектерді өндірісі мен өңдеу бойынша;

- мақта-аршылмаған өндірісі мен өңдеу бойынша;

- ет және сүт өндірісі мен өңдеу бойынша.

Өңдеу кәсіпорындары мен ұсақ тауарлы шаруашылықтарының экономикалық қатынастарының тереңдетілуі келесі сұрақтарды шешеді:

- ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп арасында жоғалтқан өндірістік-экономикалық қатынастарын қалпына келтіру;

- өнім сапасының жақсартуы, қайта өңдеу кәсіпорындарын шикізатпен қамтамасыз ету, өндіріс шығындары мен жоғалтуларының қысқартуы;

- қайта өңдеу кәсіпорындарының қызметінің тұрақтандырылуы, жаңа жұмыс орындарының пайда болуы;

- жеткізуде ұсақ тауарлы шаруашылықтарының өнім шығындарының азаюы, транспорттық шығындарын қысқарту арқылы қосымша табыстарды алу;

- ұсақ тауарлы шаруашылықтарда өнімді тұрақты өткізуде пайда болуы және одан – ауыл шаруашылық өнім өндірісінің көлемін арттыру.

Елдің ауыл шаруашылығында экономикалық механизмінің қалыптасуы жалпы экономиканың реформалаудың жетістігін анықтауға міндетті. Бұл экономиканы реттеу механизмінің мемлекеттегі бірінғай азық-түлік саясатын жүзеге асыру кезінде мақсатты шаралар жүйесімен сипатталады. Барлық байланысқан салаларда экономиканың дамуына әсер ететін өзара байланысқан экономикалық тұтқалардан көрінеді.

Экономикалық механизмінің әрбір элементінің ерекшелігі болады, элементтерінің қарым-қатынас нәтижесі, трақты және бәсекеге қабілетті агроөнеркәсіптік өндірістің дамуын қамтамасыз ететін, ауылдық және қалалық тұрғындарының өмір сапасының және әлеуметтік инфрақұрылымның жанасуын, елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін нарықтық ортаны қалыптастырумен байланысты аграрлық саясаттың бірінғай міндеттерді шешумен жобаланады. Теориялық зерттеулер интеграциядағы экономикалық механизмдерді мемлекеттік реттеудің экономикалық жүйені кезеңдік және дәйекті механизм ретінде ұсынуға мүмкіндік берді. [22]

Осы механизмінің жанару мәселесі Қазақстан экономикасының дамуының объективті және субъективті факторлар қызметімен, адамдардың санасында басымдылықтарды анықтаумен, қоғамның экономикалық жүйесінің даму концепциясын дайындау және қалыптастырумен байланысты болу керек.

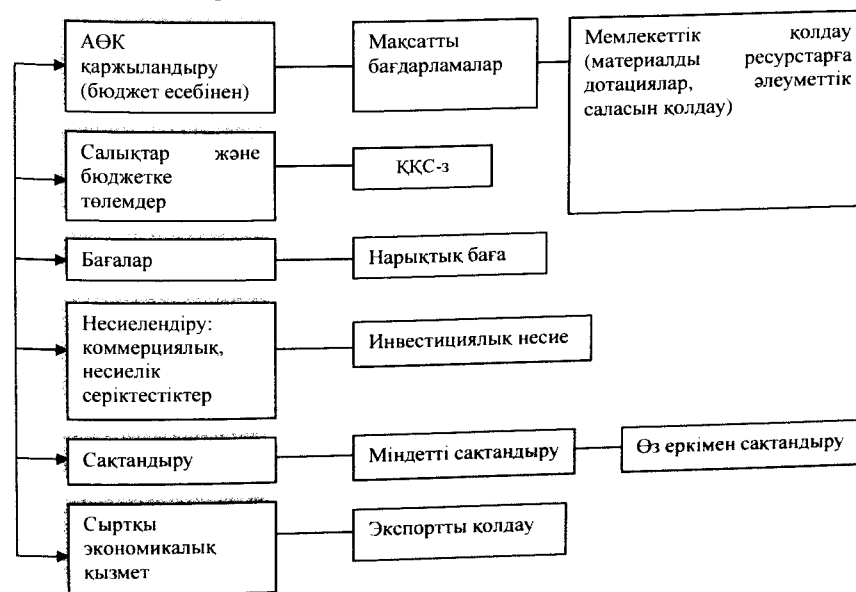
Республикадағы экономикалық жағдайға негіздеуде негізгі элементтерінің құрамына соңғы нәтижені – экономикалық механизм жүйесінің барлық элементтерінің тиімді қарым-қатынасын қамтамасыз етуге талап етілген экономикалық тұтқалар қосылған деп қорытынды шығаруға болады. [22]

Тиімділіктің жоғарғы деңгейі бағалық және қаржылық-несиелік механизмдерінің, сақтандыру және салықтарының, бюджеттік қолдау және АӨК инвестицияларының теңдестірілген арақатынасында жетіледі. Осы құрылымдық элементтерімен

табиғатты пайдалану, жер механизмінің, атап айтқанда ренталық қатынастарымен экономикалық механизмінің мазмұны шектелмейді. Бірақ, экономикалық механизмінің белгіленген құрылымдық жасаушысы оның негізі болып табылады.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік қаржыландыру интеграцияның даму құралы ретінде белгілі тәжірибе жинақталды. Ғалымдардың тәжірибесі мен зерттеуі көрсетеді, интеграцияланған құрылымдарға көрсетілген қажетті материалды-қаржылық көмек аймақтарда, олар тиімді қызмет етеді.

Экономикалық механизм шаруашылық механизмінің бөлігі және ұйымдастырушылық-экономикалық қатынастар формасы ретінде қарастырылады, механизмінің мәні түрлі әдістерінің және ықпал ету тұтқалырында, соның ішінде бағалық және қаржылық-несиелік механизмдерде, сақтандыру жүйесінде және салықтарда, бюджеттік қолдау және АӨК инвестицияларда дұрыс арақатынасты орнату (Сурет 17).

Сурет 17. Интеграциялық қатынастарының экономикалық механизмдерін мемлекеттік реттеудің негізгі элементтері

Қазақстан Республикасында АӨК интеграцияны мемлекеттік реттеудің құралы ретінде стратегиялық жоспарлауды, бағдарламалы-мақсаттық тәсілдерді пайдалану керек. Мысалы, Батыс Қазақстан облысында интеграцияның даму бағдарламасын және төлемқабілетсіз ауыл шаруашылық кәсіпорындарының экономикалық сауықтыру Концепциясын құрастыруға болады. Осындай бағдарламаларды Ресей Федерациясында тиімді және жан-жақты түрде пайдаланады.

Аймақтық АӨК интеграциондық процестерін активтендіруден анықталған мақсаттарды жүзеге асыру үшін ҚР субъектілердің мемлекеттік билік органымен түрлі бейімдеуші құрылымдар, жұмыс топтар құрылады. Олардың функцияларына қайта ұйымдастыруға жататын ауыл шаруашылық мекемелерді анықтау, инвесторларды тарту бойынша шаралар, мүуделі тараптар арасында келісімдерді жасау үшін алғышарттарын құру. АӨК интеграциондық процестерінің мемлекеттік реттеуді ұйымдастыру ҚР аймақтық деңгейінде түрліше болып келеді. Әр аймақта өзінің құрушы элементтер арасында қайталанбас басқару жүйесі құрылады. Мемлекеттік басқару органдары стратегиялық бағыты интеграцияланған құрылымдарының дамуын анықтап, сыртқы инвесторларды іздейді, қызмет етуі үшін қажетті жағдайларды қалыптастырады. Осы уақытта аймақтық билік республикандық, аймақтық, жергілікті билік және интеграцияланған құрылымдармен қатар шешуге қажет ететін қиыншылықтарымен түйіседі. Үкіметпен қабылдаған кеңейтілген бағдарламалық-мақсаттық тәсілдер шегінде, интеграциондық процестердің дамуы, олардың инвестициондық және инновациялық құрамдас бөліктері АӨК дамуының мемлекеттік бағдарламасының басты бағыты ретінде ұйымдастыру қажет. Осындай бағдарламалық-мақсаттық стратегиясы 2011 жылы Мемлекет Басшысы Қазақстан алдына жаңа стратегиялық мақсаттар қойды, оған қол жеткізу ел экономикасының барлық салаларына, оның ішінде агроөнеркәсіптік кешенге өз даму жолын қайта қарауды, жаңа міндеттер көздеуді, сондай-ақ, қойылған міндеттерді табысты іске асыру үшін тиісті іс-шаралар жоспарын әзірлеуді талап етеді. Осыған байланысты, өткен жыл бойында Ауыл шаруашылық Министрлігі АӨК-ні дамытудың 2013-2020 жылдарға арналған жаңа салалық бағдарламасын

әзірледік және мемлекеттік органдарға ұсынды. Мемлекет Басшысының «Қазақстан – 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы шеңберінде Үкіметке аталған бағдарламаны бекіту тапсырылды. «Агробизнес-2020» бағдарламасы АӨК субъектілерін қамтамасыз етудің мемлекеттік жүйелерін дамытуды, сондай-ақ, саланы мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыруды қамтиды. Жаңа бағдарламада АӨК субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін, табыстылығын арттыру мен тәуекелін мейлінше төмендетуге мән берілген. Құжатта көзделген мемлекеттік қолдаудың тетіктері АӨК субъектілерінің бәсекеге қабілетті болуына барынша жағдай жасауға мүмкіндік береді. Бағдарламаны жүзеге асыруға арналған 8 жылдың ішінде 3122,2 млрд. теңге қажет болады екен. [21]

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін әрі қарай дамыту сектор дамуының бірқатар негізгі проблемаларын шешуге жаңа тұжырымдамалық тәсілмен келуді талап етеді, бұрын қабылданған бағдарламаға қарағанда жаңа бағдарламада АӨК субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдайлар жасауға баса назар аударылады. Осылайша, отандық өндірушілер Кеден одағы және алдағы ДСҰ-ға кіру шеңберіндегі бәсекелестік күресте қажетті мемлекеттік қолдаумен қамтамасыз етіледі. АӨК мемлекеттік қолдаудың жүйесінде бағдарламалық-мақсаттық тәсілі оның басқа формаларымен байланысты болып келеді. Тура төлемдер, субсидиялар, сонымен қатар жанама тұтқалар бағдарлама шегінде нақты шараларды орындауда шоғырланады. Қаржылардың мақсатты пайдалануы бағдарламаларға қатысуының басты шарты болып табылады, және оның бұзылуы жазаланады. Менің ойымша, қаржылық қолдау нақты бағдарламалар және салалық бағыттағы жобалар аясында жүзеге асырылуы керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі уақытта әлемдік аграрлық экономика мен демографияның жаңа үрдістері қалыптасуда, өңірдегі ықпалдастыру процестері нақты дами бастады, жаһандық климаттық өзгерістер болуда. Қазақстан Кеден одағына кірді, таяу кезеңде Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруі жоспарлануда. Алайда, саладағы еңбек өндірістігінің төмен деңгейі, пайдаланылатын технологиялардың жетілмегендігі, өндірістің ұсақ тауарлы болуы ауыл шаруашылығы өндірісін қарқынды негізде жүргізуге, материалдық, еңбек және басқа ресурстарды неғұрлым толық пайдалануды қамтамасыз етуге, экологиялық талаптарды сақтауға мүмкіндік бермейді. Осы факторлар отандық аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді, бұл Дүниежүзілік сауда ұйымы мен Кеден одағы жағдайларында шетелдің өнім импортының басым болуына, жергілікті өндірушілерді өткізу нарықтарынан ығыстыруға әкелуі мүмкін.

Азық-түлік өнімдерін тұтынудың өсуімен және тұтыну құрылымының неғұрлым сапалы өнімдер жағына қарай өзгеруімен ел халқының өсуі орын алуда. Елді азық-түлікпен қамтамасыз ету, елдің еңбекпен қамтылуының өсуі және республиканың экономикалық өсуі үшін ауыл шаруашылығының ролін Мемлекет Басшысы бірнеше рет, соның ішінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты векторы» атты 2012 жылғы 27 қаңтардағы жолдауында атап өтті.

Өзгерген сыртқы және ішкі орта жағдайларында Қазақстанның Кеден одағы мен Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруіне, саланы мемлекеттік реттеу мен жаңғыртудың жаңа тетіктерін қолдану қажеттілігіне байланысты Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп кешенінде құрылымдық өзгерістер болды. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп кешенінің интеграциялық қатынастары қалыптасу сатысында орналасқан. Осыдан – жоғарғы-техникалық деңгейі мен ауыл шаруашылық индустриализациясы негізінде өндірістік, экономикалық және технологиялық қатынастары АӨК және басқа экономиканың салалары аясында, өзара байланысқан

салалар арасында қалыптасқан мемлекеттер тәжірибесін зерттеу ерекше маңызды.

Ауыл шаруашылықтың тұрақты дамуды қамтамасыз ету мақсатында интеграцияның өндірістік, қаржылық, инвестициондық қызметін ынталандыру және нарықты бәсекеге қабілетті өніммен молықтыру мақсатында, тауарөндірушілердің тәртібіне өзара шарттасқан жүйесін қамтитын әсер ету түрлері мен әдістері, тиімді экономикалық механизмін дайындаудың қажеттілігі пайда болды.

Өзара реттейтін тұтқаларымен, мүдделерімен және жоғарғы шаруашылық нәтижеге жету ынтасымен органикалық байланысты қамтамасыз ететін тиімді экономикалық механизм – нарықтық болып табылады. Нарықтық экономикалық механизмнің өзара реттеу функциялары нарықтық процестерінің мемлекеттік реттеуін объективті болжамдайды, алақол бәсекелестікті жою қажеттілігімен нарықтық экономиканың заңдары мен принциптеріне негізделеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда интеграциондық процестері даму сатысында орналасқан, ауыл шаруашылық тауарөндірушілер мен қайта өңдеу кәсіпорындарының қалыптасқан экономикалық қарым-қатынастары, оларға өзара тиімді қатысуын қамтамасыз етпейді. Батыс Қазақстан облысында интеграцияланған ауыл шаруашылық өнімдер өндірісі, қайта өңдеу және өткізу бойынша агроқұрылымдарын құрылуы, ауыл шаруашылық өнімінің шығуын және барлық қатысушыларының пайдалылық деңгейінің артуына мүмкіндік береді. Интеграцияланған құрылымдар, соның ішінде еншілес кәсіпорындар, ауыл шаруашылық пен оның қызмет көрсету салалары арасында бағалық тепе-теңсіздігінің жағымсыз әсерінің төмендеуіне жағдай туғызады.

Қазақстанның ауыл шаруашылығында интеграциялық қатынастарының экономикалық механизмдерді мемлекеттік реттеудің агроөнеркәсіп кешенінің дамуына бағытталған ағымды және келешекті мақсаттарының қаржылық, несиелік-бюджеттік, салықтық, бағалық, инвестициондық және т.б. элементтері бар. Іс оларды тиімді және мақсатты пайдалануда, және ауыл шаруашылық экономикасының дамуы ауылдық тұрғындарының өмір деңгейіне байланыста болатынын түсінуде. Мемлекеттің

азық-түлік қауіпсіздігін және нақты нарықтық жағдайларда ауыл шаруашылықтың өндірістік тиімділігін артуын қамтамасыз етілуі жоспарланады.

Аграрлық реформа ұсақ тауарлы шаруашылықтарының рөлін және маңызын күшейтті. Бірақ, қаражаттардың жеткілісіздігі еңбек процестерінің техникалық қайта жанартуға мүмкіндік бермейді. Несиелік мекемелер тауарлықтың деңгейі төмен болатын кіші көлемді шаруашылықтарды несиелендіруге мүддесі болмайды. Агрохимиялық және ветеринарлық қызметтер нашар дамыған, элиталы тұқымдарға, асыл тұқымды малға, жанар-жағармай материалдарға және т.б. жоғары бағалар. Осындай қиыншылықтарды анықтау үшін, жеке қосалқы шаруашылықтарының басқа шаруашылық субъектілерімен интеграциялық қатынастарын дамыту керек.

Интеграциялық қатынастарының тиімділігін артуының басты шарты олардың қызмет ету механизмін жетілдіру болып табылады. Қатысушылар арасында қарама-қайшылықтарды бәсеңдететін және олардың мүдделерінің келісушілігін, бәсекелік артықшылықтарын, тұрақты дамуын қамтамасыз ететін интеграцияланған құрылымдар дамуының жер, мүлік, айырбас-таратушы және басқа қатынастарды қамтитын кешенді механизмі ұсынылады.

Интеграцияланған құрылымдарының тиімділігі құрылған жобаның негіздемесіне және даму параметрлерінің болжамдауына байланысты. Жұмыста интеграцияланған құрылымдарының модельдеу кезеңдерінің логикалық тәсімі ұсынылады. Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығының түрлі профильді кәсіпорындарын қосатын астық саласындағы интеграцияның жалпы мазмұны құрылды.

Нормативтік құжаттар

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы және ерекше бөлімдері).-Алматы: Юрист, 1994.-296б.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Тайбасарова, Ж.Ж. Основы агропромышленной интеграции. Актуальные проблемы образования и науки на современном этапе. Сборник материалов международной научно-практической конференции. Т.1.- Кокшетау: Кокшетау ун-т, 2005
2. Давлатов, К.К. Кооперация и интеграция в АПК Республики.- Таджикистан: Воронеж, 2008.
3. Симонова Н.А. Роль интеграции в развитии рынка зерна и продукции его переработки// Аль-Пари. –2004.-№1.-109-110с.
4. Джамбурчин, К.Е. Развитие агропромышленного бизнеса Алматинской агломерации //Аль-Пари. – 2004.№1.-78-81с.
5. Сапарбаев, А.Д. Теоретические основы функционирования и развития сельскохозяйственных предприятий в условиях рыночных отношений//Аль-Пари. – 2004.-№1.-32-41с.
6. Айнабек, К.С. Диалектика рыночной экономики: Монография.- Астана: Фолиант, 2001.
7. Батыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылық басқармасы ММ көрсеткіштері 2010-2012. –Орал:БҚ АШБ, 2012
8. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық./ Бас ред. М.А. Айымбетов. - Алматы: Жеті жарғы, 2008.
9. Хицков, И. Агропромышленная интеграция: направления, формы, цели и результаты. Воронежские новости. Агропромышленная интеграция: направления, формы, цели и результаты. – Воронеж: Феникс, 2003
10. Коваль, А.П. К вопросу управления холдинговыми структурами //Альпари.-2004.-№1.- 142-146с.
11. Пермьякова Е.С. Развитие приграничного АПК в контексте экономической интеграции с сопредельными территориями. Автореферат. –Барнаул: Высшее образование, 2012.
12. Қазақстан Республикасының статистика агентігінің көрсеткіштері 2011, 2012.-Орал: БҚ ОСД, 2012

13. Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики РФ по Самарской, Саратовской, а также других областей РФ, 2010-2012.- М: РФ СА, 2012
14. Жайлаубаева, Ш.Д. Формирование и функционирование интегрированных структур в агропромышленном комплексе (на примере Восточно-Казахстанской области). Автореферат.- Алматы: Наука -2003
15. Сауэр, И.А. Организационно-экономический механизм хозяйствования интегрированных структур в зерновом комплексе (на примере сельхозпредприятий Акмолинской области). Автореферат. – Астана, Наука.-2002
16. Бектурганов, Н. С. Технологическая конкурентоспособность Казахстана: от иллюзий к бизнесу, ориентированному на безграничное благо для каждого. — Алматы: Ғылым, 2005.
17. Нурланова Н.К. Устойчивое развитие Казахстана в условиях глобализации: модели, стратегии, приоритеты и механизмы реализации. — Алматы, 2008.
18. Козлов, Ю.М. Пути решения экономических проблем устойчивого развития сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.-М: Наука,1995.
19. Хорохорин, А. О. Проблемах функционирования АПК и путях их решения // Экономист.-2004.- № 9. 32-36с.
20. Мамытбеков, А.С. АӨК-Ні Дамытудың 2013-2020 Жылдарға Арналған Жаңа Салалық Бағдарламасы.-Алматы: Білім, 2013
21. Габдуалиева Р.С. Экономический механизм государственного регулирования развития сельского хозяйства Республики Казахстан. Диссертация.- М, 2007.
22. Габдуалиева, Р.С. Регулирование рынка зерна в условиях предстоящего присоединения Казахстана к ВТО.- Монография.- Уральск, 2011.
23. Раймбеков, Ж.С. Формирование и развитие логистических систем в промышленном секторе экономики Казахстана (теория, методология и практика). Автореферат.- Уральск, 2004.
24. Кайгородцев, А.А. Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана (вопросы теории, методологии, практики). Научная монография. – Усть-Каменогорск: Медиа-Альянс, 2006.
25. Акинин, П.В. Экономика Ставропольского края.- Ставрополь: Ставропольское книжное издательство, 2000
26. Ионов, А.Ч. Экономические предпосылки регионализации АПК. - Ставрополь: Ставропольское книжное изд-во.-2004
27. Складорова, Ю.М. Развитие инвестиционной деятельности в АПК Ставропольского края: состояние и проблемы // Экономика сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий.- 2005.- №5. 12-16с.
28. Аграрная экономика/ Под ред. М.Н. Малыша.- СПб.:Изд"Лань", 2002.
29. Кооперация и агропромышленная интеграция АПК/ Под ред. Г.А. Петраева. М.: Колос, 2005.
30. Махашов, Х.К. Формирование устойчивого агропромышленного производства Казахстана в условиях глобализации экономики: опыт и проблемы. Автореферат.- Туркестан, 2010
31. Пягай, А.А. Модернизация экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий (на материалах зерновых хозяйств Северного Казахстана) Автореферат. - Туркестан, 2010.
32. Жуков, Н.Н. Развитие интеграционных процессов в зерновом хозяйстве региона. Аавтореферат.- Москва, 2008.
33. Сауэр, И.А. Организационно - экономический механизм хозяйствования интегрированных структур в зерновом комплексе (на примере сельхозпредприятий Акмолинской области) Автореферат.– Астана, 2002.
34. Симонов, А.С. Инновационные возможности повышения самообеспеченности региона зерном, АПК: экономика, управление/ Под ред. А.С. Симонов. –М: Наука, 2008.
35. Альпеисова, Ш.Е. Формирование и развитие интеграционных систем в сельском хозяйстве (на примере Жамбылской области) Автореферат.- Туркестан, 2010
36. Таршилова, Л.С. Территориальное размещение областного АПК. Статья в сборнике.
37. Паламарчук, М.М. Территориальная организация агропромышленных комплексов. – Киев: Наук. думка,1985.

38. Казамбаева, А.М. Ауыл шаруашылығы саласын жетілдірудегі жаңа стратегиялық бағыттар.-Орал, 2011
39. Володин, В. М. Кооперация и интеграция в АПК: учебник для вузов. Федеральное агенство по образованию.- Пенза, 2005
40. Акимбекова Г.У., Межотраслевая интеграция в АПК Казахстана: состояние и перспективы. ТОО «Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий».-Уральск, 2011
41. Петранева Г.А. Кооперация и агропромышленная интеграция АПК.- М: Колос.-2005.
42. Добрынин В.А. Кооперация в сельском хозяйстве. Учебное пособие. - М.: МСХА, 1999
43. Пономарев, О.Б. Организационный аспект вертикальной интеграции в агропромышленном комплексе региона: На примере Калининградской области. Диссертация. - Калининград, 2011.
44. Пинкевич И.К. Интеграция и диверсификация бизнеса в зерновом подкомплексе АПК как стабилизирующий факторы в условиях экономического кризиса. // Проблема современной экономики.- 2011.-№4.-12-18с.

Электронды нұсқаулар

1. «ҚазАгроҚаржы» АҚ сайтының мәліметтері негізінде. <http://www.kaf.kz>.
2. «Аграрлы несиелендіру корпорациясы» АҚ сайтының мәліметтері негізінде. <http://www.agrocredit.kz>.
3. «ҚазАгрЭкс» АҚ сайтының мәліметтері негізінде. <http://www.kazagrex.kz>.
4. «Қазагромаркетинг» АҚ сайтының мәліметтері негізінде. <http://www.kam.kz>.
5. «Азық-түлік келісім шарт корпорациясы» АҚ сайтының мәліметтері негізінде. <http://www.fcc.kz>.

Габдуалиева Р.С., экон. ғыл. д-ы, профессор,
Казамбаева А.М., экон. ғыл. канд., доцент,
Айшева Г.А., экон. ғыл. канд., доцент

Агроөнеркәсіп кешенінде интеграцияны дамытудың экономикалық механизмі: *монография*

«Аймақтық қарым-қатынас және шекаралас әріптестік жағдайында ұлттық экономиканы аумақтық дамытудың ұйымдық-экономикалық механизмін дайындау» (тіркеу №0112РК00520) атты тақырыбы бойынша жұмыс ҚР БҒМ Ғылым комитетінің гранттық қаржыландырылған жобаның негізінде орындалды

30.12.2013ж. басуға қол қойылды
Формат 30х42 ¼ Офсетті қағаз 80 м/г
Көлемі 6,2 Тапсырма №109
Таралымы 500

*Дайын түпнұсқасының сапасына
толық сәйкестікте басылды*
«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық- техникалық университеті» РМҚ
090009 Орал қ., Жәңгір хан көшесі. 51